NATUURKUNDIGE BESCHOUWING VAN DEN MAN EN DE VROUW, IN DEN HUWELIJKENSTAET.

Door den Heer de L***,
Heelmeester.

Uit het Fransch vertaeld door P. L.

Met koperen platen.

EERSTE DEEL.

TE ROTTERDAM,
BY HENDRIK BEMAN,
EN
BENNET EN HAKE,
MDCCLXXII.

BERICHT.

DIT werk is opgesteld in de hoop dat het zelve nuttig zoude wezen. Men verwonderde zich dat het onderwerp, daerin vervat, schoon reeds door een geneesheer behandeld, nog niet op eene voldoende wijs was voorgesteld. Inderdaedt zij, die het boek van VENETTE (*) met eenige kundigheit lezen, beschouwen het zelve als een werk, dat den lezer in eenige stukken verlicht, maer hem insgelijks omtrent vele andere valsche onderrichtingen geeft. Men kan zeggen dat dit minder de schuldt van den schrijver is, dan van den tijdt, waerin hij leefde, om dat de nieuwe waernemingen, door bekwame geneesheeren in onze dagen gedaen, verscheidene grondbeginsels, waer-

(*) *De voorttéling van den mensch, of Tafereel der Huwelijksliefde*, enz. door den Heer VENETTE. Med. Doct.

waerop VENETTE zijne beschouwing vestigde, den bodem hebben ingeslagen.

Dees schrijver heeft in zijn werk geplaetst verscheidene gevallen, tegenwoordig voor fabelachtig erkend, en die niettemin droevige gevolgen kunnen hebben, wanneer zij voor de oogen van schaersch onderwezene lieden worden opengelegd.

Als men deszelfs werk met aendacht' inziet, wordt men ligtelijk overtuigd van de beuzelachtigheit van sommige onderwerpen, welke hij zeer ernstig heeft onderzocht.

Men heeft derhalve gemeend eenen dienst aen menschen van allerlei jaren te bewijzen, door hun eene verhandeling, met het zelfde inzigt gemaekt, maer verschillende voorgesteld, aentebieden. Ten einde men van de gedaente van dit nieuwe werk zoude kunnen oordeelen, zullen wij hier de orde, daerin gevolgd, en de beweegredenen, die 'er den schrij-

ſchrijver toe overgehaeld hebben, opgeven. Zekerlijk is het geene geringe moeite, een nieuwsgierig oog op de huwelijkskoets te ſlaen, en derzelver geheimen te beſchrijven, zonder de kuiſche ooren te kwetſen. Men heeft alles wat mogelijk was aengewend, om dit werk nuttig en betamelijk te maken.

Na de inleiding, waerin men, gemerkt de tegenwoordige omſtandigheden, de noodzakelijkheit van een werk over het natuurlijke der liefde aentoont, beſchrijft men de historie der *natuursgeſteldheden.* De meeste menſchen hebben ſlechts eene valſche kennis wegens hunne geſteldheit; hoe kon men het werk dus beter beginnen, dan door een naeuwkeurig onderzoek, met behulp van het welke ijder bijzonder perſoon zijne natuurlijke bekwaemheden, met betrekkinge tot het huwelijk, weet te ſchatten?

Het IIde Hoofdſtuk vervat eenige aenmerkingen over de natuursgeſteldheit,

 met

kunnen maken, en door de bijzondere waernemingen omtrent deze ziekte.

De *vermenging* moest natuurlijk op de magteloosheit volgen; weshalve zij de ſtof van het VI^de Hoofdſtuk uitmaekt. Men ontmoet 'er de historie van deze zonderlinge gewoonte, en de middelen, waervan men zich bediend heeft om ze afteſchaffen.

De *onvruchtbaerheit* is het onderwerp van het VII^de en laetſte Hoofdſtuk des eerſten Deels. Men heeft deze ziekte aen de beide geſlachten toegeſchreven, om dat een man, zonder magteloos te wezen, inderdaedt onvruchtbaer zijn kan. Deze ziekte onder dit nieuwe gezigtpunt beſchouwende, heeft men gelegenheit gehad om zich uittebreiden over alles wat dezelve konde voortbrengen, en over de middelen, door de vermaerdſte geneesheeren aengewezen, om de vereeniging der verſchillende geſlachten vruchtbaer te maken. Men heeft zelfs voorgeſteld eenige middelen,

len, welke ontſnapt waren aen de naervorſchingen van mannen, die dit onderwerp tot heden toe behandeld hebben; en men heeft de waernemingen van de grootſte meesteren der kunst', betrekkelijk tot de zaken van dit Hoofdſtuk, niet verwaerloosd.

Men kan zeggen dat de bijzonderheden, in het eerſte Deel vervat, de historie der Liefde in de ſamenleving is. De verſchillende *natuursgeſteldheden*, de *wellustverwekkende middelen*, de *wellusttemmende middelen*, de *magteloosheit* en *onvruchtbaerheit*, zijn geenszins in de Natuur. De historie der Liefde, eigenlijk gezegd, begint in het tweede Deel.

Het I^ſte^ Hoofdſtuk handelt van het *huwelijk* (het zou niet moeijelijk zijn te betoogen, zelfs door het voorbeeldt van vele dieren, dat de vereeniging van het manneken en wijfken, gedurende een' zekeren tijdt, in de Natuur is.)

In

B E R I C H T.

In het II^de^ Hoofdſtuk vertoont men de *gewoonten van eenige volken in de plegtigheit des huwelijks.*

Het onderwerp van het III^de^ Hoofdſtuk is de *invloedt des huwelijks op de gezondheit.* Na in het eerſte Hoofdſtuk de zoetheden, die uit de vereeniging' der harten voortſpruiten, aengetoond te hebben, verhandelt men in dit hoe veel invloeds de vereeniging der geſlachten, zoo ten voorals ten nadeele, op de gezondheit heeft. Men bewijst, door aenmerkelijke waernemingen, dat verſcheidene menſchen, die in hunne minvermaken gematigd waren, daerin hulpmiddelen voor hunne ongeſteldheit gevonden hebben; terwijl anderen, door zich al te zeer aen den wellust overtegeven, de ſlagtoffers daervan geweest zijn.

De IV^de^ en V^de^ Hoofdſtukken handelen *van de deelen, die in de beide geſlachten tot de voortteling dienen.* De ontleedkundige bijzonderheden waren volſtrekt

nood.

noodzakelijk, om den lezer in ſtaet te ſtellen tot het verſtaen van het geene men over de huwbaerheit, de voorttéling, de manwijven, enz. moet zeggen.

De *huwbaerheit* is het onderwerp van het VI^de Hoofdſtuk. Men kon dezelve niet behandelen, dan na de ontleedkundige bijzonderheden; dewijl dezelve het oog van den beſchouwer geleiden in den doolhof van de werkingen der Nature.

Het *zaedvocht* in de mannen, en de *maendſtonden* in de vrouwen, zijn twee teekens, die de huwbaerheit aentoonen. Men treedt in de bijzonderheden omtrent deze twee voorwerpen, die de ſtof van het VII^de Hoofdſtuk uitmaken, om dat zij, door hunne gewigtigheit, afzonderlijk van de andere omſtandigheden, die de huwbaerheit aenwijzen, kunnen beſchouwd worden.

De *voorttéling*, die verborgenheit, welke de Natuur voor onze oogen bedekt, en waer omtrent men niet dan giſſingen

heeft

heeſt, is in het VIIIde Hoofdſtuk verhandeld. Het is droevig dat men niets dan veronderſtellingen heeſt medetedeelen omtrent een onderwerp, waerin de natuurkundigen zoo veel belang hebben: men heeſt eenige gevoelens wegens de voorttéling ter loops voorgeſteld; en de overwegingen, welke men daermede gepaerd heeſt, zullen doen zien hoe veel of weinig vertrouwen men in dezelven moet ſtellen.

IN-

INLEIDING.

Le plaisir est fils de l'Amour,
Mais c'est un fils ingrat qui fait mourir son pere (*).

PANNARD.

HET smert mij dat ik het grootste gedeelte der kwalen, waeraen wij onderworpen zijn, aen het vermaek moet toeschrijven. De liefde, die het geluk der menschen moest uitmaken, bezaeit het padt van een kwijnend en rampzalig leven dikwerf met doornen, om dat wij begeren dat het vermaek ons onophoudelijk vergezelle. Het zelve verstrekt den meesten menschen niet meer tot eene uitspanning van hunnen arbeidt, maer wordt hun alle oogenblikken eene onontbeerlijke behoefte, en tevens een last, waer onder hunne kragten bezwijken. Deze waerheit van nabij beschouwende, zal men de klaarblijkelijke oorzaek van het verderf des menschdoms ontdekken.

De

(*) 't Vermaek van wellust is een zoon der teedre Minn',
Maer een ondankbre, die zijn' vader zelfs doet sneven.

De Natuur ſlaet ons altoos zorgvuldig gade: Zijn de menſchen niet meer het geene zij behoorden te wezen, brengen zij niets dan elendige misdragten voort, en ſterft eindelijk het geſlacht uit, wij hebben het alleen aen ons zelven, aen onze ongeregeldheden en ongebondenheden, te wijten. Een mensch, die zich met 'woede en onmatige drift' aen het zoogenoemde minvermaek overgeeft, voor het tijdſtip, door de natuur bepaeld, teelt geene andere dan teedere kinders, die bijna in de geboorte ſterven, of, zoo zij al een gedeelte van hunne levensbaen doorloopen, de ſamenleving ſlechts belasten met zwakke en ziekelijke afſtammelingen, meer bezorgd met hun broosch beſtaen te onderſchragen, dan met de hoop' op eene talrijke nakomelingſchap.

Welk een bedriegelijk ſchouwſpel zien wij in den ganſchen hoop van bijzondere wezens, waeruit eenige Europeſche volken beſtaen! De velden vertoonen aen alle kanten meenigvuldige akkerlieden, wier ſterkgeſpierde armen de aerde hare voortbrengſels ontrukken! Eene ontelbare meenigte van burgeren, als op elkanderen geſtapeld, bewoont de groote ſteden; en derzelver werkzaemheit, het zij tot den arbeidt of het vermaek, levert een betooverend ſchouwſpel op! Eene kloekmoedige en vurige jeugdt, in de kunst des oorlogs geoeffend, beſteedt haer leven

ten dienste des vaderlands! . . . Zulk een denkbeeldt zou een mensch, uit de woestenijen van Afrika in Europa overgevoerd, van een geheel volk opvatten. Dan wat zal hij bespeuren, indien hij zich door den schijn niet laet verblinden, maer het eerste gezigt met een naeuwkeuriger en wijsgeriger beschouwing' paert? Het goede denkbeeldt, van dit volk opgevat, zal verdwijnen, naermate hij het geslacht weet te ontwikkelen, om de bijzondere wezens te bespiegelen. In de velden zal onze beschouwer menschen, die door de natuur sterk geschapen zijn, maer van langzamerhand' verzwakken, gewaer worden. De bewoonders der groote steden zullen hem slechts voorkomen als ongelukkige wezens, waerop de natuur van tijd' tot tijdt medelijdende oogen slaet; 't geen zij echter niet willen opmerken. Hij zal verwijfde menschen, reeds oud in de lente van hun leven, uit deze steden zien trekken: hij zal hen de zwakheden, welke zij aen de liefde te wijten hebben, onder de krijgsvendels zien medevoeren.

Laten wij met de artzen raedplegen, en hun vragen wat zij van den tegenwoordigen toestandt van het menschelijke geslacht, met betrekkinge tot deszelfs natuurlijke gesteldheit, denken. Alles vervalt, zullen zij antwoorden: een gedeelte van het menschdom kwijnt, om dat het verwijfd is, en zijn le-

ven vrijwillig aen dampen en ingebeelde ziekten opoffert. Een ander gedeelte is wezenlijk ongezond, en zou meer te beklagen zijn, indien zijne kwalen niet uit de ongeregeldheit eener ongebondene levenswijze ontstonden. . . . Doch onze grootste deernis verdienen zoodanige zwakke menschen, die de smerten van de gebreken hunner ouderen dragen.

Deze soort is talrijker dan men zich verbeeldt, en bevat niet alleen de droevige slagtoffers eener schandelijke kwale, maer tevens de ongelukkige kinders, die hunne geboorte aen de uiterste poogingen eener uitgeputte nature verschuldigd zijn. Zij bevat insgelijks die groote meenigte van ongelukkige wezens, wier verslenschte en mismaekte leden de onkuischheit hunner ouderen bewijzen. Deze wreede onkuischheit werpt de wetten der Nature om verre, in zulk een eenvouwig als eerwaerdig bedrijf, om in kiesche omstandigheden, zonder eenige omzigtigheit voor de nakomelingschap, het vermaek der liefde te smaken.

Uit dit verklaerde zal men ligtelijk beseffen, hoe noodzakelijk het voor een' mensch is kennis te hebben van de oorsprongkelijke en geheiligde pligten, welke hij zijnen vaderlande verschuldigd is.

De opvoeding, een onderwerp van het uiterste gewigt, dat tegenwoordig zoo vele

wel-

welſprekende mannen bezig houdt, moest zich ten minſte zoo ver tot de natuur- als tot de zedenkunde uitſtrekken; en men behoorde geen begin te maken met de opvoedinge der kinderen, maer met die der ouderen zelven, indien ik mij dus moge uitdrukken. Te vergeefsch poogt gij een ſterk natuursgeſtel in uwen zoon te vormen, zoo gij 'er voor deszelfs ontvangkenis niet reeds op gedacht hebt. Is hij zwak en teeder geboren, uwe aengewende zorgen, om hem een weinig ſterker te maken, zullen wel veel invloeds op zijne geſteldheit hebben, maer dezelve niet geheel veranderen. Het betaemt u, o menſchen! die de pligten der ſamenlevinge wilt betrachten, en dezelve van nut zijn, door 'er nieuwe leden aen toetebrengen, het betaemt u, zeg ik, te onderzoeken of gij het zelve waerdig zijt; en dit zult gij wezen, zoo dra gij 'er eene vurige begeerte toe hebt. Bekreun u niet aen de flikkeringen van uw natuursgeſtel, die met het eerſte vuur der huwbaerheit uitſchieten. . . . . De Natuur, o Jongeling! bereidt in u de zaden tot de nakomelingſchap; maer overhaest uit niet dezelven te doen uitſpruiten. Volg alleen deze Natuur, die nieuwe vermaken voor uwe zinnen bereidt: de zachte en teedere botjes, die uit de ſchorsch eener heester doorbreken, vertoonen zich allengskens: ongevoelig ontluiken zij; en de bloe-

men komen ten voorſchijn'. . . . Zij verwelken, als eene heiligſchendende handt haer aenraekt; en de vruchten, die 'er op volgen moesten. . . . . ! Denk 'er niet meer aen, o Jongeling! alles is verloren.

Gij, wien de gewoonte van het liefdegenot het vermaek noodzakelijk gemaekt heeft; gij, in wien de dartelheit en ongebondenheit de plaets der wellustigheit bekleed hebben; magtelooze grijsaert, wat haekt gij nog naer het mingenot! Tracht niet meer te doen gelooven dat eene levende hitte door uwe aders vloeit. Put de zwakke toevlugtbronnen der artzenijbereiding' niet uit, ter wederopwekkinge uwer gevoeligheden, die door de onmatige en vervroegde minvermaken verdoofd zijn. Raedpleeg niet met de begeerten, maer met de Natuur' en uwe kragten: gij kunt aen de ſamenleving niet nuttig zijn door het verwekken van menſchen, die, reeds van de lente hunner jaren af, de grijsheit en bouwvalligheit vertoonen zullen.

Men moet niet denken dat ik de liefde uit het hart' der meeste menſchen wil verbannen: in tegendeel zou ik wenſchen dat zij allen derzelver zoetheden ſmaken konden; maer tevens zouden mijne begeerten vervuld zijn, indien ik, onder het ſchetſen van het tafereel der wezenlijke vermaken, waeraen de Natuur alleen hare toeſtemming geeft, ijder konde afſchrikken van de gevaerlijke

ongebondenheden, wier gevolgen zoo wreed zijn. Ik zucht wanneer ik het oog werpe op deze tallelooze meenigte van vrije menschen, die de samenleving beledigen door zich vrijwillig van het huwelijk te onthouden, om in een' kring van ijdele bespiegelingen rond te dwalen. . . . Maer welke blikken van verontwaerdiging' moet men niet werpen op zulke lieden, die in het midden der samenleving' alleen ongehuwd blijven, om in 't geheel geenen teugel ter wederhoudinge hunner driften te hebben! Tot meerder jaren gekomen, worden zij daerover gestraft; doch de kwalen, waeraen zij dan onderworpen zijn, wreken de Natuur, zonder derzelver verlies te herstellen.

Ik zou mij gelukkig achten, indien het werk, dat ik den menschen van allerlei ouderdom aenbiede, hun eenig nut konde toebrengen, door het verspreiden van kundigheden, welke onze voorouders niet noodig hadden, maer die in de tegenwoordige tijdsomstandigheden noodzakelijk worden.

Men zal daerin zien de trapswijze vorderingen, welke de Natuur in acht neemt om de kindschheit tot de huwbaerheit te geleiden; en door het beschouwen van de omzigtigheden, welke zij gebruikt heeft, op dat deze verandering geene te sterke indrukken op de ligchamen maken zoude, zal men ligtelijk kunnen besluiten dat de Natuur ons niet tot

het huwelijk geschikt heeft, van dat tijdstip af dat wij 'er ons bekwaem toe achten. Indien zich de jongelingen aen deze waerheit kunnen verbinden, zal het menschelijke geslacht eenen stap tot de volkomenheit gedaen hebben.

De godsdienst, en zelfs de wetten, verpligten ons de liefdevermaken, welke de menschen nemen, zonder door het huwelijk daer toe geregtigd te zijn, als ongeoorloofde wellusten aentezien; doch zonder onze toevlugt te nemen tot het geene de godsdienst en de wetten ons hierin voorschrijven, moest het licht der reden genoeg zijn om ons te geleiden. Welk een onderscheidt is 'er tusschen de zuivere vermaken van een' man, levende in het midden van zijn huisgezin, gelukkig door zich zelven, gelukkig door zijne vrouw en kinders, en de onvolmaekte en gevaerlijke wellusten van den ongehuwden!

Wanneer zich man en vrouw vereenigen door den heiligen bandt, die bijna onder alle de volken des aerdrijks (behalve onder hen, die beschaefd zijn) geëerbiedigd wordt, is het oogmerk dezer vereeniginge kinders ter weereld' te brengen. Dit voortreffelijke werk is dikwerf niet gemakkelijk te volvoeren: lieden van de kunst' weten, dat 'er somtijds onverwinnelijke hinderpalen zijn, die zich tegens de voortteling kanten; doch dit is niet genoeg. Een groot voordeel zou 'er ontstaen, indien ijder, voor zijne huwe-

lijks-

lijksvereeniging, wiste hoe hij zich omtrent zijn natuursgeſtel te gedragen hebbe; en dit hebben wij trachten te ontdekken op eene manier, vatbaer voor alle menſchen, die daerin tevens zullen zien de middelen, welke de godsdienst en de natuur goedkeuren, ter verbeteringe van verſcheidene gebreken, die zoo vele hinderpalen tegens het mingenot, en gevolgelijk tegens de voorttéling, opleveren.

Indien ik alleen voor kundige menſchen ſchreve, zoude ik de moeite niet genomen hebben om te ſpreken van de bijgeloovigheden, die de echtgenooten bedroeven, door het verſtoren van derzelver vermaken: deze hersſenſchimmen hebben nog eenig aenzien bij het gemeene volk; en het is eene zaek van belang dezelven te beſtrijden.

Onnoodig zou het zijn dat ik mij, over het verhandelen van het tegenwoordige onderwerp, voor de oogen van eenige ſchroomachtige lieden trachtte te verdeedigen. Bezig zijnde met de menſchen te verlichten, en hun de afgronden, waer zij gedurig rondom loopen, te ontdekken, moest ik hun ten minſte den weg der huwelijksliefde eenigzins doen zien. Ik zeg niet tot mijne lezers, dat zij de vermaken zouden verbannen, en afſtaen van de bekoringen, die het geluk van het menschdom uitmaken; maer mijn oogmerk is, hen ongevoelig aftetrekken van het

geene zij, door de drift van hunne hertstogten verblind, voor vermaek opvatten. Met dit inzigt' is het, dat ik niet alleen over den man en de vrouw in den gehuwden, maer ook in den ongehuwden ſtaet aengemerkt, gehandeld heb; en men kan zich ligtelijk verbeelden dat ik over dat onderwerp gewigtige zaken heb te zeggen. Ik wensch dat mijne overwegingen nuttig aen het menschdom zijn mogen.

N A-

NATUURKUNDIGE BESCHOUWING VAN DEN MAN EN DE VROUW IN DEN HUWELIJKENSTAET.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de Natuursgesteldheden (*).

(*) *Temperamens.*

De gewijde bladers doen ons somtijds verwonderd staen over de plaetsen, waerin zij ons een denkbeeldt van de vermeenigvuldiginge onzer eerste voorvaderen geven. Welk eene verbazende vruchtbaerheit is die der kinderen van Jakob in Egypte! Ik geloof dat toen de geneeskunst (want die wetenschap nam haer begin met de weereld') geene kennis had van de verdeeling' en oneindige verscheidenheit van natuursgesteldheden, welke de weelde, verwijfdheit en ongebondenheit onder ons ingevoerd hebben.

De-

Deze bijzondere gesteltenis des ligchaems, voortgesproten uit de vereeniging' der hoofdstoffen, waeruit het zelve bestaet, en welke men natuursgesteldheit noemt, heeft veel invloeds op de verrichtingen van ziel' en ligchaem; en men is overtuigd dat in het natuurlijke der liefde de natuursgesteldheit de hoofdrol speelt. Hierom stemt men overeen, dat een man of vrouw van een gelijkmatig natuursgestel niet zeer bekwaem tot de voorttéling zijn; terwijl anderen, door eene mengeling van eene donkerer kleur, vuriger oogen, en een levendiger voorkomen, doen gelooven dat zij, gelijk aen die wakkere menschen, die het aerdrijk bevolkt hebben, de wanorden van eenen nieuwen zondvloedt zouden kunnen herstellen. Deze algemeene vaststellingen, welke men uit het beschouwen der menschen haelt, worden vrij dikwerf onwaer bevonden in bijzondere gevallen; en het is van wezenlijk belang het zelve aentetoonen in een werk, waerin gehandeld wordt over de liefde, die door het huwelijk wordt goedgekeurd, en geenszins over de liefde, aengemerkt als eene brandende en onstuimige hartstogt, die, geen ander oogmerk dan het vermaek hebbende, het zelve zoekt in zelfbevlekkende wellusten, waerop het huwelijk de oogen niet durft slaen.

Onder de meenigvuldige verklaringen, welke ons de aloude en hedendaegsche schrijvers,

om-

omtrent het geene de natuursgesteldheit uitmaekt, hebben medegedeeld, is het vrij moeijelijk 'er eene, die volkomen voldoet, uittekiezen. Een beroemd geneesheer (*) heeft ons de volgende gegeven.

„ De vaste deelen, zegt hij, hebben eene
„ veêrkragt, door welke zij zich weder poo-
„ gen te sluiten of intekorten, wanneer zij
„ eenige uitrekking ondergaen. Onze vaten,
„ verwijd zijnde door het bloedt, 't welk
„ zij, op het oogenblik dat het hart zich
„ opent, (†) ontvangen, trachten, onmid-
„ delijk na hunne werktuigelijke verrichting,
„ zich intetrekken door de veêrkragt hunner
„ wanden; weshalve hunne veêrkragt en
„ werktuigelijke verrichting een dubbel ver-
„ mogen hebben, om de vaten te doen sa-
„ mentrekken. Hoe grooter de veêrkragt
„ van de wanden der vaten is, hoe meer
„ zij zich tegens de uitzetting aenkant en
„ de samentrekking der vaten bevordert.
„ Op deze veêrkragt moet men zeer oplet-
„ tende zijn; dewijl zij, naermate zij meer
„ of min trekking heeft, of meer of min
„ aengezet wordt, veel tot het veranderen
„ of regelen van de speling' der vaten toe-
„ brengt.

(*) De heer QUESNAY.

(†) *Diastole.* Men noemt dus den toestandt van het hart, wanneer deszelfs holligheden verwijd zijn: de *sistole* is in tegendeel de samentrekking der wanden, die dezelfde holligheden uitmaken.

„ brengt. Deze verschillende uitwerkingen
„ der veêrkragt' kan men ligtelijk in eenen
„ boog opmerken: want een boog, naer dat
„ hij meer of min stijf, groot of gespannen
„ is, veroorzaekt veel verandering in het
„ schieten van den pijl, onaengezien zelfs
„ het vermogen des geenen, die deszelfs
„ veêrkragt in beweging helpt. Dus moe-
„ ten de uitwerkingen der vaten niet even-
„ eens zijn in de personen, met ruime vaten
„ voorzien, als in de geenen, die enge va-
„ ten hebben; in hen, wier vaten vast of
„ stijf zijn, als in de geenen, die met slappe
„ en wijde vaten zijn bedeeld; in hen, wier
„ wanden eene groote veêrkragt bezitten,
„ als in de geenen, in wien zij alleen eene
„ geringe veêrkragt hebben; in hen einde-
„ lijk in wien de werking dezer wanden sterk
„ is, als in de geenen, in wien dezelve
„ zwak is".

Van alle deze verscheidenheden, die zoo aenmerkelijk in de menschen zijn, leidt de heer Quesnay af de verschillende natuursgesteldheden, die zoo veel onderscheidt in de werktuigelijke, dierlijke en verstandelijke vermogens veroorzaken. Doch met het aennemen van het gevoelen van den beroemden geneesheer, zoo even door mij aengehaeld, moet men niet gelooven dat men de vochten, die, volgens de alouden en het grootste gedeelte der hedendaegschen, de verschei-

den-

denheit der natuursgesteldheden uitmaken, geheelenal moet laten varen: de vaste deelen verkrijgen geene sterkte of zwakte, geene stijf- of zachtheit, geene meerdere of mindere veêrkragt, enz. dan door de uitwerking, welke de vloeistoffen, die hen in beweging brengen, op hen veroorzaken. Dus zal men in de bloedrijke menschen altoos eene warme en vochtige gesteldheit vinden; de galachtigen zullen warm en droog zijn; de slijmigen zullen koud en vochtig wezen; en de geenen, welke de ouden zwartgalligen noemden, zullen eene koude en drooge gesteldheit hebben. Uit het verschil dezer gesteldheden wordt eene meerdere of mindere hebbelijkheit tot de wellusten geboren; en het zou gemakkelijk zijn daeruit het besluit optemaken, indien deze vier voornaemste gesteldheden, door hare vereeniging, geenen oorsprong gaven aen de onderverdeelingen, welke de ervarenste geneesheeren zelfs, in verscheidene omstandigheden, naeuwelijks met veel moeite kunnen onderkennen.

Laten wij onze aenmerkingen bepalen tot de vier hoofdgesteldheden, de eenigsten welke wij met genoegzame naeuwkeurigheit kunnen naergaen, en, alles verbannende wat tot ons onderwerp niet behoort, een denkbeeldt geven van de vermogens, welke ijder dezer gesteldheden bezit, om aen het groote oogmerk der Nature, namelijk, de vermeenigvuldiging der geslachten, te voldoen.

Een

Van de bloedrijke gesteldheit.

EEN vast en sterk ligchaem, een levendig gelaet, gemeenlijk blaeuwe oogen, geen te hard noch te zacht vleesch, een gedwee en glad vel, eene blozende kleur, eene poezeligheit, blonde of kastanjebruine hairen, buigzame en vlugge leden, niet zeer bekwaem tot moeijelijken arbeidt, blaeuwe, wijde en gespannene aders, waerin het bloedt gemakkelijk omloopt, zijn de kenteekens van eenen bloedrijken mensch.

Iemant van deze gesteldheit heeft, in het gansche ligchaemsgestel, eene zachte hitte, en vurige begeerten, die zijne geneigdheit tot het vermaek te kennen geven, terwijl hij daerenboven door eene natuurlijke vrolijkheit, eene vruchtbare verbeeldingskragt, en eene groote neiging tot gezelschap, daer toe vervoerd wordt. Hij verricht alle zijne bedrijven met eene wonderbare ligtheit; en de uitwaesseming geschiedt voornamelijk bij hem zeer gemakkelijk. Een bloedrijk mensch, op vrolijkheit gezet, en wiens aert gevoelig, zachtzinnig, levendig en bevallig is, moet onophoudelijk tot de vermaken der liefde en der tafel overhellen. Zijne goede natuurlijke gesteltenis heeft veel invloeds op de zeden; en hij verstrekt tot vermaek van het

het gezelſchap, door zijne uitmuntende verbeeldingskragt, de levendigheit van zyn oordeel, de vlugheit en vrolijkheit van zijnen omgang.

Zou een bloedryk man, met zulke aenlokkelijke begaefdheden voorzien, alle de anderen, die het geluk niet hebben van zoo vele voordeelen te gelijk te bezitten, niet van de verborgenheden der liefde ſchijnen uitteſluiten? Hij bemint met veel kieschheit: het is niet altoos eene brandende begeerte tot de vermaken, die hem dezelven doet naerjagen; het hart werkt in hem zoo ſterk als de natuurlyke drift. Aendoenlijker voor eene kieſche hartstocht', dan voor de verwoestende vermaken der ongebondenheit, behoorde hij alleen te heerſchen in het hart van vrouwen, die de betamelijkheit met de bekoringen der ſamenlevinge weten te paren. Doch de wellustige kittelingen, die eenen bloedrijken aenprikkelen, maken hem weinig geducht bij vrouwen, die zich weten te verdeedigen: hy wil in één oogenblik, gelijk CEZAR, zien en overwinnen. Om dezelfde reden, waer door hij bekwamer is om bekenden dan vrienden te maken, vindt hij veeleer de voldoening zijner begeerten in de bedwelming eener ſchielijke drift, die dikwerf zonder gevolg is, dan in het midden van de zuivere vermaken eener liefde, gegrond op betrekkingen en verbintenisſen, die niet altoos met

zijne levendigheit, onbescheidenheit en onstandvastigheit overeenkomen.

Uit deze schets kan men oordeelen, dat een bloedrijk man aendoenlijk, maer onbesuisd in de liefde is, dat hij eenen tegenstandt bemint, dat hij ligtelijk opstuift en op dezelfde wijs bedaert, dat hij, gelijk een kapélletje, nederstrijkt op de eerste bloem, die zich voor zijne oogen vertoont, maer 'er luttel tijds op vertoeft. De levendige glans eener roze kan een kapélletje wel een oogenblik in het midden zijner vlugt' ophouden; doch indien zij, minnenijdig op andere bloemen, het diertje aen zich wil verbinden, moet zij haren boezem ontdekken voor de liefkoozingen van dien kleenen wispelturigen: zij geniet het geluk van zijn hart te zien kloppen, door de overmaet van het vermaek, waerin zij deel heeft. . . . De ontroering en de verrukkingen van haren minnaer schijnen haer de levendigste en duurzaemste teederheit te beloovén. . . . Bekoorlijke bloem! stel alles in 't werk om den geenen, die u zoekt te ontsnappen, in uwe boeijen te kluisteren. Eene zachte kwijning is reeds over zijne zintuigen verspreid; de ongeneugte zal 'er wel rasch op volgen. . . . Wilt gij hem wederhouden? Het is geen tijdt meer! Schooner dan hij ooit geweest is, roert hij zachtelijk zijne wiekjes, en tracht zich van u te ontslaen. Alle zijne liefde heeft hij nog niet uitgeput,

en

en vliegt met drift' naer eene andere bloem, om dezelve in zijne vermaken te doen deelen. Vrees echter niet dat gij veracht zult worden; hij is onstandvastig, maer nogthans goed. Misschien komt hij zijne verbindtenissen vernieuwen; onttrek u niet aen zijne nieuwe liefkoozingen; hij is alzoo gemakkelijk aftefchrikken, als hij wispelturig is.

Men kan ligtelijk den bloedrijken man kennen in het kapelletje, wiens verliefde handeling ik zoo even beschreven heb. Dusdanig is zijne handelwijs in de liefde: hij heeft voor de minvermaken geenszins die worstelkragt, waer mede de natuur de menschen van eene galachtige gesteldheit begiftigd heeft; maer het zoetste der liefde vereenigende, worden zijne genietingen niet gestoord door den minnenijdt, die verderffelijke hartstogt, die somtijds in de galachtige menschen tot woeden overslaet. Hij is onstandvastig! Zie daer zijne misdaedt, die in het vervolg zijne straf zal worden. Zijne goede gesteltenis is geene waerborg voor zijn lang leven: de levendigheit, aendoenlijkheit, en voornamelijk de onstandvastigheit, die hem eigen zijn, (want daeruit ontstaen de gedurige nieuwe begeerten, welke hij dikwerf kan voldoen) verkorten ongevoelig zijne dagen.

Moesten menschen, zoo beminnelijk voor de samenleving, als zij van wien ik spreek, niet hunne poogingen aenwenden, om de hoe-

danigheden van ligchaem en ziel', die hen doen beminnen, tot het einde hunner loopbane te bewaren? De zachtzinnigheit, bevalligheit en vrolijkheit van hunnen inborst zouden hen in den ſtaet des huwelijks dierbaer maken, indien hunne onſtandvastigheit niet al te dikwerf tweedragt baerde. Zouden de gedienstigheden en teedere liefkoozingen eener echtgenoote de hevige neiging, die eenen man aenprikkelt tot het bejagen van gunsten, waerover het huwelijk ſchaemrood wordt, niet kunnen matigen? Ik verbeelde mij, met vergenoeginge, eene beminnelijke vrouw, die, door kieſche oplettendheden, waerdoor zij, om zoo te ſpreken, de natuursgeſteldheit overmeesterd heeft, haren echtgenoot weder in het midden van zijn huisgezin getrokken hebbende, zich verheugt in het genot van haer geluk, 't welk zij in deszelfs geheele uitgeſtrekt kent.

Van de galachtige geſteldheit.

UITGEZONDERD eene voordeelige geſtalte en eene groote poezeligheit, die eenen galachtigen mensch' gemeenlijk niet eigen zijn, toont alles in hem de ſterkte aen. Zijn gebeente is grof en vast, zijne ſpieren wel geteekend, en zijn vleesch ſamengepakt: zijn ſchrael en droog vel is donker rood, bruin,

bruin, olijfkleurig en fomtijds zwart: de hairen, die zijn ligchaem en hoofdt bedekken, zijn bijna altoos zwart en gekroesd: zijn pols is groot, fterk en driftig: hij heeft grove en opgezette aders, ziedend bloedt, een' grooten mondt, drooge lippen, een' heeten en fterken adem, en zwarte en doordringende oogen.

Menfchen van deze gefteldheit zijn de verliefften: alle hunne driften zijn fterk en geweldig, om dat zij de vrolijkheit en levendigheit der bloedrijke lieden niet bezitten. Hunne gramfchap, zegt een hedendaegsch fchrijver, (*a*) is gelijk aen die van ACHILLES, hun haet als die van KORIOLANUS; hunne liefde gelijkt naer razernij; en deze hartstogt, tot welke eene bijna onuitputtelijke gefteldheit hen onophoudelijk vervoert, wordt voor hun eene hoofdzaek. Een galachtig mensch wil alleen bemind zijn; naerdien hij, geheel anders dan een bloedrijk man, zoo niet met ftandvaftigheit, ten minfte met eene ongemeene drift' bemint, en de fterkfte der menfchen is. Deze groote fterkte behoudt hij zeer lang, en wacht zelfs niet tot dezelve uitgeput zij, om minnenijdig, onregtvaerdig en

(*a*) De heer CLERC, *Natuurlijke Hiftorie van den mensch, in den ftaet der ongezondheit befchouwd.* 1fte Deel.

en wreed te worden. Bij de beschaefde volken stijgen deze gebreken, eenigermate door de zoetheit der echtverbindtenissen vernietigd, geenszins tot zulken hoogen trap, dat zij het vermaek vergiftigen, en tot de misdaedt overslaen; maer bij die volken, wier bijzondere leden bijna allen van eene galachtige gesteldheit zijn, vertoonen zich deze afgrijsselijkheden onder de gedaente van hoogheit en willekeurige oppermagt'.

In Turkije, Afrika en Azia is de liefde eene beulin, die de harten verscheurt: de wellusten, welke de wreedaerts dezer gewesten genieten, zijn door het gezag verzwakt, dewijl het zelve tegens de liefde strijdt: de vrouwen, die hunne minvermaken ten dienste staen, zijn opgeslotene slavinnen, die dikwerf op het vermoeden van ontrouw' met den doodt gestraft worden: de oppassers, als waerborgen van derzelver kuischheit, zijn gesnedenen, op dat men van hunne onthouding' zoude verzekerd zijn .... En de dwingelanden, die dezen hoop van slavinnen regeren, zouden het wezenlijke geluk genieten!... Laten wij zoo dwaes niet zijn van het te gelooven.

Wat is 't een schandelijk, een wreed en naer geluk,
Te kluisteren een hart, dat slechts met angst' en drukk'
Zich aen ons overgeeft, en twee bekoorlijke oogen

Vol

Vol tranendauw te zien, door doodsche vrees bewogen,
Terwijl men, dwaes vervoerd door snoode min, geniet
Een bevende slavin, die ons met afschrik ziet. (*b*)

Indien het geluk uit de liefde geboren wordt, het is wanneer zij van allen dwang ontslagen is ...., De volstrekte heerscher, die slechts heeft te willen om gehoorzaemd te worden, en wiens slavinnen, in het midden van ontroeringe en vreeze, door de slavernij vergiftigde liefkoozingen ontvangen, kent de liefde niet. Een man, die de vermaken eener welgeschikte vereeniging' te gering schat of veracht, en uit grilligheit, dikwerf nog meer uit eerzucht', de minvermaken door zijn geldt zoekt te verkrijgen, kent de liefde alzoo min . . . . Och! wat raekt het mij, zal hij zeggen, ik ken het minvermaek.... Gij! .... *De gekofte mans zyn de helft min waerdig voor den roem, en de vrouwen zelve voor het minvermaek.* (*c*)

De groote begaefdheden, welke de galachtige mans tot het genot der liefdevermaken hebben, zijn niet vruchteloos. Zij zijn boven alle anderen bekwaem tot de vruchtbaerheit, voornamelijk als zij zich met eene bloedrijke vrouwe vermengen (*d*). Deze,

(*b*) Uit VOLTAIRES *Orphelin de la Chine.* Act. 3. sc. 4.

(*c*) *De Menschenvriendt.*

(*d*) Dees regel dult somtijds eenige uitzondering, 't geen wij zullen zien als wij van de onvruchtbaerheit handelen.

ze, gematigder in hare verrukkingen, vervult met meer naeuwkeurigheit de begeerte der Nature. Dan indien men ooit begrijpt, dat 'er natuurlijke betrekkingen en overeenkomingen in het huwelijk vereischt worden, zal men zich wel wachten van eenen galachtigen man te paren met eene vrouwe van dezelfde gesteldheit, dat is, met de verliefste aller vrouwen. Zegt men niet gemeenlijk, met een bekend doch waer spreekwoordt, dat al te veel levendigheit zich tegens de voorttelling aenkant? En echter handelen de menschen, of zij 'er niets van geloofden. Men heeft ongelukkiglijk vergeten dat uit eene welgeschikte vereeniging' welgemaekte en welgestelde kinders geboren worden. Men vereenige eenen man en eene vrouw, van zulk eene gesteldheit als hier verhandeld wordt, ik zal niet zeggen dat hunne minvermaken niets wellustigs zullen hebben; maer is het alleen om het genot, dat de zinnen zich in den schoot der wellustigheit uitstorten? De verrukkingen volgen in deze vereeniging schielijk op elkanderen: eene verslindende vlam steekt onophoudelijk het vuur der liefde aen: de verbeeldingskragt, door die eener sterke gesteldheit geholpen, voert het gelukkige paer buiten zich zelve.... Het gelukkige paer? ... Het zal niet altoos gelukkig zijn. Ik zie eenen vervroegden ouderdom de bronnen van het vermaek verstij-

ven,

ven en opdroogen . . . . Ik zie dan de ongelukkige echtgenooten den wellust, die hun ontvliedt, te rug roepen; en tot overmaet van hun onheil, zijn zij beroofd van het hoogste vermaek om de liefkoozingen, welke zij aen de liefde verkwist hebben, aen de Natuur te betalen. Rampzalige echtgenoonooten! vergeefsch strekt gij uwe armen uit; gij kunt geene kinders, die tot troost en vermaek van uwen verstijvenden ouderdom zouden geweest zijn, tegens uwen boezem drukken.

Van de zwartgallige gesteldheit.

Bijna altoos zou men de zwartgallige gesteltenis onder de kinders en grijsaerts vruchteloos zoeken: zij openbaert zich in hare geheele kragt omtrent de twintig of dertig jaren; en de zwartgalligen leven zelden boven de vijftig jaren. Deze gesteldheit kan aengemerkt worden als eene verkregene gesteldheit, afhangende van de veranderingen, die den mensch van zijne oorsprongkelijke gesteltenis verwijderen. Men vindt ze zelden ten platten lande; de kleene steden leveren 'er weinige voorbeelden van op; maer ongelukkiglijk voor de natuurlijke weereldt, ontmoet men dezelven, op ijdere schrede,

in de groote plaetsen, alwaer de menschen, digt op één gepakt, elkanderen de lucht, welke zij inademen, schijnen te betwisten.

Wanneer ik in eene groote stadt (niet op de openbare plaetsen of wandelwegen, dewijl de zwartgalligen het gezelschap ontvlugten) de menschen, die zich voor mijn gezigt vertoonen, met oplettendheit beschouwe, zal ik 'er velen van deze gesteldheit gewaer worden. Zij zijn gemakkelijk te kennen. Hunne gestalte is groot of middelbaer, hun hair bruin of zwart, hun aengezigt lang: hunne oogen, groot en kwijnende in hunne jeugdt, worden donker in eenen gevorderder ouderdom; hunne schrale en ingevallene wangen zijn bedekt met een ruw, verschroeid, zwartachtig en somtijds geel vel. Hun ligchaem is rank, hunne beenen en dijen dun, hunne armen en vingers schrael en lang. De mannen van deze gesteldheit zijn leelijk van aengezigt, schoon zij in hunne kindschheit fraei geweest zijn: misschien komen zij ons, in rijper ouderdom, dus alleen voor, om hunne magerheit, eenigzins wilden opslag van oogen, en de kleur van het vel.

De vrouwen van een zwartgallig natuursgestel: verschillen wezenlijk van de mannen dezer gesteldheit: haer vel, hoewel droog, is veel fraeijer; en haer onachtzame gang is van sommigen voor bevallig en deftig gehouden. BALZAC zeide, in het beschouwen van een

een volk, bij het welke de zwartgalligheit de heerschende gesteldheit is: *men zou haer aenzien voor koninginnen, die hare slaven getrouwd hebben.*

Een zwartgallig man is een gevaerlijk verleider bij de vrouwen, om dat hij de kunst van door zijne welsprekendheit te beguichelen in den hoogsten graedt bezit. Hij heeft eene overredende stem, en slaegt bijna altoos door het verhevene zijner inbeelding'. Hij richt dezelve niet altoos tot de vermaken; dewijl zij te levendig en te verheven is, om met eenparigheit ingespannen te zijn: de heldendaden, verooveringen en ondernemingen, die de menschelijke kragten schijnen te overtreffen, behooren onder zijn aendeel; maer tevens zijn, door eene bijzondere tegenstrijdigheit, de staetzuchtigen, de aertsketters, enz. allen zwartgalligen geweest.

Deze menschen richten derhalve hunne inbeelding niet op de liefde, dan in de tusschenpoozen, welke de ontwerpen, die in hunne oogen van grooter aengelegenheit zijn, hun overlaten: dan wanneer deze hartstogt hen ernstig bezig houdt, verbannen zij de denkbeelden, die daer mede geene gemeenschap hebben, om zich alleen te verledigen met het voorwerp, dat hen ontvonkt; zij worden, meer dan ooit, droefgeestig, moeijelijk, mijmerende, onrustig, vreesachtig, wantrouwende, bloode, minnenijdig en woedende . . . . Men weet, uit verschrikkelijke voorbeelden, tot

hoe

hoe verre de verliefde en vertoornde zwartgalligen de wanhoop kunnen uitſtrekken.

Waerom is het niet mogelijk de onſtuimigheit van deze ongelukkige geſteltenisſe bij trappen uitterooijen? Zij is niet in de Natuur; dewijl zij zelden gevonden wordt ter plaetſen, alwaer de menſchen het naeste bij dezelve komen. Men moet derhalve deze geſteldheit veeleer beſchouwen als eene verkregene ziekte en een erfgebrek, dan als eene geſteldheit, die het ſchepſel eigen is. In het vervolg van dit werk zal men de bekwaemſte middelen vinden, om deze geſteltenis, die in vele opzigten verdient dat men haer beſtrijde, en alleen door het misbruik der vermaken, de verzwakking en magteloosheit, die 'er als een noodzakelijk gevolg van zijn, erffelijk heeft kunnen worden, te fnuiken, en is het mogelijk geheel te overwinnen. (*e*)

Het vuur der verbeeldinge ſchiet in de zwartgalligen te kort, om hen tot de voortplanting van het geſlacht bekwaem te maken. Daerenboven moeten de natuurlijke werkingen,

(*e*) In het hoofdſtuk van de *Magteloosheit*, als ook in dat van de *Onvruchtbaerheit*, heb ik geſproken over de middelen, welke men konde gebruiken, om de uitwerkingen der zwartgallige geſteldheit te verzachten. Men zal 'er insgelijks in vinden wat best is voor lieden van eene galachtige, bloedrijke of ſlijmige geſteldheit.

gen, en vooral de vochtſcheidingen, zonder te veel ongeregeldheit geſchieden; en dit vindt men vrij zeldzaem in lieden van deze geſteldheit. Alles ſchijnt in hunne dierlijke huishouding in wanorde te zijn. De beweging van het hart en de ſlagaderen is ongelijk: bijna altoos uitgehongerd, letten zij luttel op de hoeveelheit der ſpijzen, welke zij noodig hebben; heden eten zij te veel, morgen te weinig, en nemen geenen anderen eetregel in acht. Insgelijks zijn hunne uitlozingen, de ongevoelige uitwaesſeming en het zweeten, (*f*) aen eene gedurige onregelmatigheit van overvloedt of ophouding' onderworpen; en men beſeft ligtelijk hoe veel invloedt deze wanorde op de nakomelingſchap hebben moet.

Moet dan een zwartgallige zich zorgvuldig van het huwelijk onthouden? Het ware misſchien te wenſchen dat dit konde geſchieden; maer de ervarenheit bewijst het tegendeel.

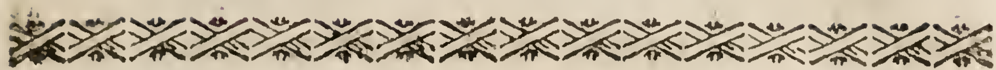
Ik heb opgemerkt dat de zwartgalligen, als zij ongehuwd bleven, aen vele langdurige en wreede ziekten onderhevig wierden: in het hoofdſtuk over de *Huwbaerheit* zal men de droevige uitwerkingen der zwartgalligheit ontdekken. Men mag derhalve het huwelijk aen lieden van deze geſteldheit toelaten;

maer

(*f*) De heer CLERC, dien ik boven heb aengehaeld, zegt dat een zwartgallig mensch veeleer eene uitgeperste zweeting, dan eene wezenlijke uitwaesſeming heeft.

maer men moet wel zorg dragen het zelve niet te laten geschieden tusschen personen, die dezelfde gesteltenis hebben. De kinders, die de vruchten van zulk eene kwalijk geschikte vereeniging' waren, zouden vroeg of laet de natuurlijke en zedelijke gebreken hunner ouderen onderworpen wezen. Geef aen een' zwartgalligen man eene vrouw van eene bloedrijke gesteldheit, of aen een' bloedrijken man eene zwartgallige vrouw, indien deze zich volstrekt in het huwelijk wil begeven. Het verschil der geaertheden, zoo het niet allengskens verdwijnt, zal ongevoelig verminderen: de echtgenoot, die de bloedrijke gesteldheit, en bijgevolg een' vrolijken inborst, eene innemende geaertheit, eene levendige verbeelding heeft, zal deze gelukkige begaefdheden besteden, om de blijdschap in het huisgezin te verspreiden: hij zal het droefgeestige van den zwartgalligen verbeteren; en zijne kinders zullen hem hun geluk, en het vaderlandt nuttige burgers verschuldigd zijn.

Van

Van de koudvochtige of slijmige gesteldheit. (g)

BESCHOUW ik den koudvochtigen mensch, alles geeft in hem eene gebrekkige natuur te kennen: eenige bedriegelijke uitwendigheden zullen mij omtrent zijne zwakheit niet misleiden. Hij heeft eene voordeelige gestalte, om dat de vezels, door eene overvloedige weiachtigheit bevochtigd, zich hebben kunnen uitzetten en verlengen. Om dezelfde reden is zijn vleesch los, zacht en met vet overdekt. Het is blank, en met een gering aental van witte en fijne hairtjes voorzien. Zijn hoofdhair is blond of kastanjekleurig, zijn aengezigt rond, bleek en dikwerf gezwollen. Zijne groote en blaeuwe oogen moesten zijn wezen verlevendigen, en het

(g) Door een' koudvochtigen mensch moet men niet altoos verstaen een' mensch, die met koelheit zegt het geene men in de samenleving geestigheden * noemt. Deze zijn in 't natuurlijke en zedelijke zeer onderscheiden. Diergelijke koudvochtigen vindt men in de andere gesteldheden zoo wel als in deze. Ik zag een' kloeken, bloedrijken, sterken, en zeer levendigen man, die in eene waterzuchtige ziekte mij onophoudelijk herhaelde, dat hij koudvochtig was, dat men het hem honderdmael gezegd had, en dat men hem daer naer moest behandelen.

* *bons mots.*

het zelve nadruk bijzetten; maer zij zijn dof, zedig en kwijnende van opſlag. Hij heeft bleeke en wankleurige lippen, zeer fijne vaten, waerin eene vloeiſtof, wier beginſels geſcheiden ſchijnen, tragelijk omloopt, en eindelijk een zwak ligchaem, onbekwaem om zwaren arbeidt uitteharden. Dit is de beeldtenis van den ſlijmigen mensch.

Zijne zedelijke geaertheit komt met zijne natuurlijke geſteltenis overeen, en dit is zekerlijk een geluk. Levendige aendoeningen, en eene heftige verbeeldingskragt, zouden het kunstgeſtel ontroeren, en de zintuigen, te zwak om wederſtandt daeraen te bieden, vernielen. Een ſlijmig mensch heeft luttel kennis van die ſterke hertstogten, die onze geesten gaende maken, aenprikkelen, beroeren en ontvlammen. Hij ontvangt den indruk, dien men hem geeft, met genegenheit, maer wordt 'er zelden door opgewekt. Dit gebrek van aendoening' en werkzaemheit maekt zijne verbeeldingskragt koel, zijn geheugen zwak, enz. Doch zijne zachte, vriendelijke en vreedzame geaertheit; en met één woord' zijne gevoeleloosheit, maekt hem niet lastig voor de ſamenleving . . . . Miſschien is hij een last voor de Natuur, dewijl dezelve de menſchen niet met het keen, of beginſel, der zwartgalligheit en koudvochtigheit op het aerdrijk geſteld heeft. . . . Dit is het werk

van

van het verderf der zeden, van de weelde en verwijfdheit! (*h*)

Hoe zou een koudvochtige, te zwak om zijn onderhoudt uit den schoot' der aerde te trekken, te zwak om te durven ondernemen zijn vaderlandt met de wapenen in de handt te dienen, als zijnde een slecht akkerman en slecht soldaet, een goed echtgenoot kunnen wezen! . . . .

TWEE-

(*h*) Al te veel voedsel, voornamelijk slijmerige spijzen, en zoodanige voedsels, welke onze vermaerde koks zoo wel tot ons nadeel weten te bereiden, het onmatige gebruik van wijn en sterke dranken, al te veel rust, te lange slaep, enz. zijn de gewoonlijke oorzaken van de overtollige slijmigheit.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Aenmerkingen over de natuursgeſteldheit, met betrekkinge tot den ongehuwden ſtaet.

Et toi dans la Nature egaré, ſolitaire,
Ton etre a l'univers ne tient par aucun nœuds,
Dans ton ame glacée & triſtement auſtère
Tu ſens un vuide affreux. (*a*)
Mr. Thomas *les devoirs de la ſociété*, Ode.

Een vriendt van het menschdom heeft altoos iets te wenſchen; maer hij alleen, die het vermogen heeft, kan het zelve ter uitvoer' brengen. Hadde ik eenig gezag, ik zoude eene wet maken, niet tegens den ongehuwden ſtaet, maer ter beteugelinge van den onbeſcheiden en verderffelijken ijver, die de ouders aendrijft om hunne kinders daer toe te ſchikken, zonder te voren de ſterkte of zwakheit van derzelver natuursgeſtel

(*a*) En gij, die eenzaem dwaelt in 't rijk van vrouw' Natuur',
Zijt met geen' eenen bandt aen 't groot heelal gebonden;
Gij voelt uwe ijdle ziel, zoo ijskoud op den duur.
Van angst' en ſmert' doorwonden.

ſtel overwogen te hebben, en eenigermate daervan verzekerd te zijn.

Ik zoude mij wel wachten van eenen bloedrijken mensch, gevormd om de ſamenleving door zijn verſtandt te verſieren, en door zijne natuurlijke begaefdheden te vermeerderen, aen de verſchrikkelijkheden der eenzaemheit overteleveren. Yder oogenblik zoude ik mij verbeelden, dat ik de Natuur mij eene wreede daedt zag verwijten. Hoewel de galachtige mensch, zoo wel als de zwartgallige, aen de afzondering ſchijnt toegewijd, zouden zijne geſteltenis, en de dikwerf onwederſtandelijke neiging, die hem tot de vrouwen drijft, de afzondering een droevig verblijf, een' oorſprong van verſcheidene ziekten, voor hem maken. De hartstogten, die wortels begonnen te ſchieten, ontwikkelen zich, groeijen ſterk aen, en verſpreiden zich met geweldt in de eenzaemheit: zij ondermijnen allengskens de dierlijke huishouding, en verhaesten de zwakheden van eenen vroegen ouderdom.

De verſtandige Aenteekenaer van OCELLUS LUCANUS (*b*) ſchetſte ons het ontwerp van eene vierſchaer, wier ampt zoude beſtaen in het onderzoeken der echtverbintenis-

(*b*) OCELLUS LUCANUS, *in 't Grieksch en Fransch, &c.* door den Marquis D'ARGENS.

nisſen, die nuttig of ſchadelijk aen het algemeen zouden kunnen wezen. Ocellus zelf wil dat men de onvolmaekte huwelijken zal vermijden; en noemt dus de zulken, die tusſchen perſonen van een zwak natuursgeſtel, of in een' te teederen ouderdom worden aengegaen .... Wat zou men, tot volmaking van het menſchelijke geſlacht, niet mogen hopen, indien men bij de gewigtige voorwerpen, die onder deze vierſchaer zouden behooren, dezelve nog toevoegde het regt om de wezenlijke roeping der perſonen, die zich tot den ongehuwden ſtaet ſchikten, te kennen?

„ Een man, gelijk wij hier afgeſchetst „ hebben, zegt Venette, ſprekende van den galachtigen, „ is van zulk eene „ heete en verliefde geſteldheit, dat, ſchoon „ hij zich op de deugdt der heiligſte perſo„ nen toeleide, zijne natuur echter altoos „ naer vrouwenmin zoude overhellen: men „ zoude veeleer een groot vuur met een „ druppel waters uitblusſchen, en eenen „ ſnelvlietenden ſtroom tot zijnen oor„ ſprong doen wederkeeren, dan de geneigd„ heit van dezen man veranderen ..... „ De koningen en de wijn zijn wel magtig; „ maer, om de waerheit te zeggen, de vrouw „ overtreft hen; en Godt zou een wonder„ werk moeten verrichten, als men begeer-

„ de

„ de dat zulk een man zijn' geilen aert wist
„ afteleggen. (*c*)"

Wanneer VENETTE eene geile jonge dochter afſchetst, zijn zijne uitdrukkingen, welke ik mij wel wachten zal hier bijtebrenget, nog veel ſterker.

Wreede vader! meent gij, door verraderlijke liefkoozingen, of gramſtorige dreigementen, de neiging, de geſteldheit, de natuur zelve te beteugelen? Neen, bedrieg u geenszins: gij roept de hulpmiddelen der geneeskunde te vergeefsch tot uwe onderſteuning: gij zijt zwakke hinderpalen tegens de inzigten der Nature, die over allen het gebiedt voert met dezelfde kragt', welke gij zelf gevoeld hebt. De ſluitboomen, tusſchen uwe kinders en de weereldt geſteld, zullen het zaedt der hartstogten niet geheel vernielen, zoo gij het hun op het oogenblik hunner vorming' hebt overgedragen. Ten minſte, indien de woede om ſlagtoffers opteofferen u noodzaekt om dezelve te voldoen; verkies dan zulken, welke de ſamenleving minder behoeft te betreuren. Bemerkt gij, onder de duidelijke teekens eener koele geſteltenisſe, eene klaerblijkelijke afkeerigheit van deze zoo zachte en algemeene verbindte-

(*c*) *Tafereel der Huwelijksliefde*, IIde Deel. Kap. 4. Art. 1.

tenisse, die den man en de vrouw, in het bevrozene noorden en onder de verzengde luchtstreek, met elkanderen vereenigt; of zoo uw zoon of uwe dochter, uit beweegredenen, alleen uit hunne natuurlijke gesteltenisse afgeleid, voor den huwelijken staet vreezen, dwing hen niet om denzelven te omhelzen; laten zij, van de weereld' afgescheiden, in vrede het genot hebben van deze zoete gerustheit, welke de personen, die door de hartstogten niet kunnen bewogen worden, in de afzondering vinden.

Dan hoe noodzakelijk is het van dezen vadzigen toestandt, van deze volstrekte stilzwijgendheit der hartstogten, verzekerd te zijn! Men moet de hulpmiddelen der Nature kennen, om te weten tot hoe verre eene naer allen schijn werkelooze gesteldheit zich kan ontwikkelen. Ouders, die naer hunne vooroordeelen vonnissen, en alles daer onder doen buigen, zien niets, of veinzen niets te zien, dan het geene met hunne inzigten overeenkomt. . . . . . Men gedraegt zich daerin insgelijks aen eenen biegtvader. Doch is dees altoos in staet om de beweegredenen van eene afzondering', welke men voor zich noodzakelijk acht, te doorgronden? Kan hij, en mag hij zelfs zich inlaten in een onderzoek, waertoe hij de vereischte kundigheden niet heeft? Een bekwaem geneesheer staet dikwerf daerin verlegen!

Ik

Ik herinner mij, met het uiterſte genoegen, aen het hoofdt van een klooster gezien te hebben eene dezer deugdzame vrouwen, die, niet geloovende haer juk te verligten, door het zelve te verdeelen, met eenen geneesheer raedpleegde, omtrent de jonge perſonen, die zich tot het kloosterleven ſchikten. Terwijl zij van hare zijde de geaertheit der nieuwelingen gadeſloeg, trachtte de bekwame man, die haer vertrouwen verdiende, en wiens vroomheit zijne kundigheden evenaerde, derzelver heerſchende geſteltenis te ontdekken. Nimmer was het vruchteloos, dat deze twee perſonen zich bezig hielden met de zorg' om de jonge dochters, welke men het klooster aanbood, van de weereld' afteſcheiden, of daer mede te vereenigen. (*d*)

Waer-

(*d*) In het grootſte gedeelte der kloosteren geeft men meer acht op de zedelijke dan op de natuurlijke geaertheit, terwijl men bijna altoos het tegengeſtelde moest doen. De overdenkingen, de lange lezingen, het geſtrenge vasten, kortom alle de middelen, welke men in 't werk ſtelt om zich van de roeping' te verzekeren, moeten noodzakelijk, ten minſte voor eenigen tijdt, dezelve aentoonen; doch indien men de geſtrengheit van den regel verandert, herneemt de natuur wel rasch hare regten; de werking der verzwakte zintuigen verkrijgt weder hare veêrkragt; en van daer is 'er ſlechts één tredt tot het ontroeren der hartstogten.

Waerom handelt men niet op dezelfde wijs in ijder geestelijk geſticht? Geene rampzalige ziekten zouden 'er zoo dikwerf de ontſteltenis en wanorde verſpreiden. Duizend voorbeelden bewijzen, zonder tegenſpraek, dat de bedwongene geſteldheit, eenigen tijdt uitgedoofd, nimmer kan vernietigd worden, ſchoon het mogelijk zij derzelver al te groote drift te matigen. „ Waerom, roept een vermaerd Natuurkundige ", „ waerom zijn de hartstogten, die haren oorſprong, in de geſteldheit hebben, zoo moeijelijk te overmeesteren? Zij zijn ſterk gehecht aen het ligchaemsgeſtel, en door het ligchaemsgeſtel aen de ziel. De hartstogten worden dus gevoed, grooter en ſterker, gelijk de vezels, die 'er de zetel van zijn. Leert derhalve uwe geſteldheit kennen: indien zij gebrekkig is, moet gij ze verbeteren, doch geenszins met uwe pogingen aentewenden om ze te vernietigen; *gij zoudt het ligchaemsgeſtel zelfs vernietigen*, enz. (*e*) Weet men niet dat de poogingen, welke men aenwendt om de hartstogt, die het onderwerp van dit Werk uitmaekt (ik ſpreek voornamelijk van natuurlijke poogingen), oorzaek zijn van droevige voorvallen, die de Natuur ontſtellen? Men zal 'er voorbeelden van zien,

(*e*) *Beſchouwing der Nature*, door den heer BONNET, Vde Deel, Vde hoofdſt.

zien, wanneer ik van de huwbaerheit zal handelen; en de toeſtandt van den kluizenaer, die, na dat hij de deelen, welke zich tegens zijn gebrek aenkantten, aen het zelve had opgeofferd, echter daerom niet gelukkiger was, bewijst de kragt der geſteldheit tegens de hulpmiddelen der kunste. Heeft men, in het openen der boeken, waerin het leven der mannen, welke de godsdienst eerbiedigt, is aengeteekent, geene reden om verbaesd te zijn? ... Ziet men geene kluizenaers, verre van elkanderen verwijderd, wier ligchaemskragten bijna bezweken onder den last der pligten, die zij zich hadden opgelegd, en welke men als doode menſchen konde aenmerken, niettegenſtaende de geſtrengheit van hun leven, door de prikkelen van den wellust gepijnigd? Gelooft men dat de lieden van onze eeuwe meer kragt zullen hebben dan deze goddelijke mannen? Laten wij zoo dwaes niet zijn van het te gelooven. Hier kan men met regt zeggen:

De mensch is al te zwak, om ooit Natuur te
dwingen (*f*).

La-

(*f*) Het volgende geval is 'er een bewijs van. Een ſoldaet, dien men voor omtrent 30 of 40 jaren te Montpellier ophing, had op zekeren dag het ongeluk van zijne inbeelding niet te konnen aftrekken

Laten de geneesheeren openhartig tot ons spreken, zij zullen ons leeren wat de kunst op eene sterke gesteldheit vermag. Ach! van welke middelen is men niet genoodzaekt zich te bedienen, om de ongelukkige slagtoffers van eene brandende hartstogt' te verligten! De heer TISSOT (g) verhaelt, dat hij te Montpellier gezien heeft eene sterke we-

ken van de liefdebegeerten, die hem vervoerden. Hij trok door deze stadt, en ontmoette onder anderen eene jonge dochter, die gerustelijk eene kruik met water op haer hoofdt droeg. Dit gezigt deed op hem de schielijkste en geweldigste uitwerking, en ontstak hem oogenblikkelijk met de vurigste hartstogt. Hij werd vervoerd door eene minnerazernij, waeraen hij geen' wederstandt konde bieden. Hij werpt de dochter om verre, omhelst haer, drukt haer in zijne armen; en zonder aenzien van tijdt en plaets, stelt hij zich in staet om in de hare zijne woedende begeerten te voldoen. Men is verwonderd over zijne stoutheit; het volk loopt toe; men werpt zich op hem; men mishandelt hem; maer niets verhindert hem in zijn oogmerk, zelfs in het midden der slagen, die op hem regenen. *Anecdotes de Medecine.* Tweede Druk. Anec. 191.

(g) *L'Onanisme, Dissertation sur les maladies produites par la masturbation*, door den heer TISSOT. Dit werk, één der besten, die sedert langen tijdt zijn in 't licht gekomen, moet als noodzakelijk in de opvoeding beschouwd worden In Duitschlandt wordt het als een schoolboek gebruikt; en het is te wenschen dat het dus overal worde ingevoerd. [Men heeft het voor eenigen tijdt in het Hollandsch vertaeld.]

weduw, bij de veertig jaren oud, die, langen tijdt het liefdevermaek genoten hebbende, en ſedert eenige jaren daervan beroofd zijnde, overvallen werd met hevige opſtijgingen, waervan men den afgrijsſelijken toeſtandt niet kan afſchetſen. Zij verloor het gebruik harer zinnen, en geen eenig hulpmiddel kon de meenigvuldige overvallen verminderen of verzachten. Men kon dezelven niet doen ophouden, dan door de wrijving der teeldeelen: dit middel werd gevolgd door eene ſtuiptrekkende béving; de Natuur richtte hare poogingen naer de ontſtelde deelen; en de lijderes verkreeg weder het gebruik harer zinnen, zoo dra eene heilzame werking * (indien ik mij dus moge uitdrukken) den ſtilſtandt in zulke onſtuimige zintuigen herſteld hadde. Deze waerneming bewijst duidelijk het geene de oudvader Augustijn zegt, dat, wanneer men zich al te verwijfd aen het vermaek overgeeft, dit vermaek eene gewoonte, en deze gewoonte noodzakelijkheit wordt. Doch ſomtijds komen deze toevallen over aen jonge perſonen, die door het gebruik der vermaken nog niet bedorven zijn, en wier inbeelding door het zedelijke der liefde nog niet ontvlamd is. Men zal 'er een voorbeeldt van zien, wanneer ik van de huwbaerheit handel. Zacutus Lusitanus ſpreekt van eene jonge dochter, die in eenen afgrijsſelijken toeſtandt verviel, en omtrent wel-

* *criſe.*

welke alle geneesmiddelen vruchteloos waren. Dees bekwame arts vond baet bij eene scherpe zetpil, * „ die dezelfde uitwerking deed „ als bij de vrouw, waer van de heer TISSOT spreekt"; en de lijdster werd oogenblikkelijk genezen. HOFFMAN (en deze waerneming komt hier zeer wel ter snede) verhaelt ons de geschiedenis eener geestelijke dochter, die men van de verheffinge der opstijginge niet konde doen bekomen, dan door het gebruiken van middelen, welke ik ligtelijk moet overloopen . . . . Het is droevig dat men zich eenigzins moet uitlaten over de hulpmiddelen, die eene ontroerde gesteldheit verligtenis kunnen toebrengen, wanneer deze hulpmiddelen, hoewel noodzakelijk, de Natuur zelve beledigen.

* *pessaire.*

Terwijl eenige menschen het ongehuwde kloosterleven met vermetele wapenen aentasten, en zelf de heilige leerstellingen van den godsdienst poogen te grieven, trachten de geneeskundigen, onder het eerbiedigen van het geene 'er in dezen staet goed kan zijn, alleen het misbruik, 't welk zij daerin vinden, te verbeteren. Zij weten, gelijk ik reeds gezegd heb, dat'er ontemmelijke natuursgesteldheden zijn; en het is voor de personen van deze gesteltenisse dat zij de ziekten, die uit den ongehuwden staet' kunnen voortspruiten, hebben doen beschouwen. Dezen staet hebben zij niet aengemerkt met betrek-

kin-

kinge tot de ganſche ſamenleving, maer alleen aengetoond de natuurlijke nadeelen, die daeruit voor ijder bijzonder wezen ontſtaen.

Dokter JACQUES beweerde eene ſtelling, waer in hij vele ziekten, uit de berooving' van de liefdevermaken voortgeſproten, aenhaelt. (*b*) Dokter RENEAUME heeft het zelfde onderwerp behandeld in eene ſtelling over de *kloosterlijke maegdelijkheit.* (*i*) De heer ZINDEL gaf in het licht eene verhandeling, in welke hij verſcheidene merkwaerdige bijzonderheden omtrent de ziekten, die uit al te groote kuischheit kunnen ontſtaen, verzameld heeft. De heer DE SAUVAGES verhandelde de gevaren van de berooving' der liefdevermaken, voor de vrouwen, wier geſteldheit ſtrijdig met de onthoudinge is. Zij zijn, volgens dezen bekwamen arts, des te grooter ſlagtoffers van haer liefdevuur, als zij het zelve zorgvuldiger trachten te verbergen; en zij vervallen in droefgeestigheit, walging, magerheit, enz. Hierbij voegt hij eene waerneming, die misſchien, zegt de heer TISSOT, een voorbeeldt van de hardſte beproeving', waeraen eene beſtredene na-

(*b*) *An ex negato veneris uſu morbi?* 1722. Deze ſtelling, overgezet door den heer DE LA METTRIE, wordt in de werken van dezen geneesheer gevonden.

(*i*) Deze ſtelling is insgelijks door den heer DE LA METTRIE aengetoond.

natuursgesteldheit immer is blootgesteld geweest, oplevert. Het is dat van eene jongedochter, die, door haer liefdevuur verslonden, en hare ziel met eene wonderbaerlijke kragt' zuiver behoudende, aen zelfbesmettingen was onderworpen, op het oogenblik zelfs dat zij, aen de voeten van eenen uitgeleefden en afzienlijken biegtvader, over haer onheil zuchtte.

Met welk een verdriet zie ik mij verpligt zulke droevige waernemingen onder de oogen van den lezer te brengen! Het is niettemin noodzakelijk dat dezelve in klaren dag gesteld worden. Mogten zij de menschen verlichten in zulk eene gewigtige zaek, waervan dikwerf het geluk van derzelver leven afhangt!

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Van de hulpmiddelen, welke men bekwaem acht om de liefdedrift te beteugelen.

„ IN welke plaets een geil mensch leeft, „ zegt VENETTE, hij wordt altoos „ door zijne minzieke gesteldheit belemmerd. „ De deugdt vermag niets daer de liefdedrift „ eene natuurlijke neiging is; en de gods- „ dienst zelf heeft al te luttel vermogen op „ zijne ziel, om zijne eerste aendoeningen „ te bedwingen, en zijne gesteltenis, die „ hem alle oogenblikken voorwerpen ter „ verhittinge zijner inbeeldinge verschaft, „ te overwinnen." (*a*) Is het, na diergelijke tael, te verwonderen dat dees geneesheer niet veel schijnt te vertrouwen op de hulp-

(*a*) *De voortteling des menschen*, enz. 2de Deel, Kap. 5. Art. 4.

Ter ondersteuninge van dit uittreksel uit VENETTE kan men lezen het 30ste hoofdstuk van het 10de Boek der Belijdenissen van den oudvader Augustijn. Men zal 'er zien dat het vasten, de kastijdingen, enz. niet verhinderden dat de wezenlijke zaken, die de oogen van dezen kerkleeraer troffen, een' levendigen indruk in den slaep op hem maekten. *Zoo veel vermogen*, zegt hij, *heeft de beguicheling dezer ijdele hersenschimmen, in den slaep, op mijn ligchaem en mijnen geest.*

hulpmiddelen, welke men gebruikt om de gesteldheid te beteugelen? Nittemin schrijft hij aen eenigen derzelven te veel toe; dewijl hij 'er van spreekt volgens de gevoelens der alouden, die dikwerf een geneesmiddel meer naer bijgeloovige denkbeelden, dan door de ontbinding * en de wezenlijke eigenschappen, beoordeelden.

* *analyse.*

Vraeg ik of 'er eenige kragtige middelen zijn om de liefde te beteugelen, men antwoordt mij met het opnoemen van meenigvuldige artzenijen, en roemt voornamelijk het wonderbaerlijke vermogen van den kuischboom †, zoo verspreid in de plaetsen, aen de onthouding toegewijd. Wij zullen zien of de kragt van dit heestergewas alzoo zeker is als men voorwendt; doch schoon dit wezenlijk zoo ware, zou men het dan eensklaps moeten gebruiken, ter beteugelinge van eene natuursgesteldheit, welke men niet schielijk kan veranderen, zonder zware ziekten te verwekken?

† *agnus castus.*

De gesteldheit kan somtijds veranderen door oorzaken, die van de luchtstreek', levenswijze, bezigheden, enz. afhangen; doch 'er is tijdt noodig om dit te weeg te brengen. De gesteldheit der inwoonderen van Griekenlandt is in Frankrijk overgegaen: men vindt dezelve weder bij de Zweden, welke men om deze reden de Franschen van het noorden noemt; en voor het verloop van vijftig ja-

jaren zal deze zelfde gesteldheit, volgens den heer CLERC, in de Russen plaets hebben. Eertijds waren de Parijzenaers ernstig, misschien droefgeestig. . . . Ik bemin den Parijzenaer, zeide de keizer JULIAEN, om dat hij, gelijk ik, ernstig en deftig is. Zie daer de volksgesteldheden geheelenal veranderd! Ik durf niet beslechten of dit in alle opzigten tot hun voordeel zij, maer wel dat 'er tijdt vereischt wierd om deze herscheppingen uittewerken! Dit is de arbeidt van geheele eeuwen, en geenszins van verkoelende en verzachtende middelen! Wanneer ik acht sla op de poogingen der voedsterheeren, om de gesteldheit hunner leerlingen, tot den ongehuwden staet geschikt, schielijk te beteugelen, verbeelde ik mij eenige kinders zandkorrels in eenen snelvlietenden stroom te zien werpen, met hoop' om deszelfs loop daer door te stuiten; ik verbeelde mij deze zelfde kinders alle hunne kragten te zien inspannen, om met zwakke handen eenen eerwaerdigen eik, die voor de geboorte van hunnen vader reeds in wezen was, uit de aerde te ligten. Zij kunnen zelfs het water niet beroeren, noch den ontzagchelijken boom, dien zij aenvallen, doen waggelen.

Niet eveneens is het met de hulpmiddelen, welke men bezigt om de gesteltenis van den mensch te beteugelen: zij zullen dezelve niet vernietigen, maer 'er afgrijsselijke verwoes-

tingen in aenrechten. Laten wij niets met overijlinge veranderen, zeide de vader der geneeskunde, of 'er zullen gevaerlijke ziekten, welke men bezwaerlijk zal kunnen genezen, uit ontſtaen.

Waerom? Om dat de mensch geboren wordt met eene oorſprongkelijke geſteltenisſe, welke men moet verzachten, indien zij zich tegens zijnen welſtandt aenkant; doch dit moet bij trappen geſchieden, zonder iets te verergeren, zonder het gebruik van middelen, die wel verre van onze inzigten te bevorderen, de dierlijke huishouding ontſtellen, door het verwekken van kwijning' en magteloosheit in de natuurlijke werkingen, verdikking' en ſtilſtandt in de vochten, verſtopping' in de ingewanden, en zwakheit in de vermogens der ziele.

De middelen, welke men gewoonlijk gebruikt om de drift, die ons tot de vermaken der liefde aenprikkelt, te verminderen, zijn de verdoovende artzenijen, die eene verſtomping te weeg brengen, en den perſoon, wien zij toegediend worden, doofgevoelig of dom maken. Men gelooft niet ten onregte, dat men, door het verwekken der ſlaepzucht', aen de werktuigelijke deelen, die het teelvocht doorzijgen en bereiden, hunne vermogens beneemt; maer men behoorde zich tevens te herinneren, dat de ſlaepmiddelen insgelijks op alle de dierlijke werkingen,

gen,

gen, en zelfs op die van den geest, hunne kragt oeffenen. De Grieken hebben deze geneesmiddelen *hypnotica* genoemd, en dezelven, even als de verdoovende, beschouwd als artzenijen, wier fijne en schadelijke damp, een *vijandt der nature*, de beweging en het gevoel der vaste deelen vermindert of geheelenal belet. Zij beschouwden als vergiftig zoodanige middelen, die, door het verminderen van den omloop des bloeds, de afscheiding der vochten * vernietigen, den eetlust wegnamen, het geheugen deden verliezen, en inderdaedt den slaep wel bevorderden, maer tevens droevige droomen, vol van vervaerlijke gezigten, verwekten. Volgens FREDERIK HOFFMAN, is 'er niets bekwamers in de natuur, om een' verstandigen en kundigen mensch onwetend en dom te maken, dan het gebruik van verdoovende artzenijen. Het is eene zekere en onbetwistbare waerheit, zegt verders dezelfde HOFFMAN, dat de pijnstillende middelen, in te groote hoeveelheit door de kinderen ingenomen, hun eene langdurige stompheit van verstandt en geheugen veroorzaken. (*b*)

* *secretions.*

Men maekt niet altoos gebruik van zulke verdoovende en slaepverwekkende middelen, als

(*b*) Zie het *Algemeene Woordenboek der Geneeskunde, &c.*

als men ontmoet in de mandragora, de dolle beziën *, den doornappel †, den liefdeappel, het bilſenkruidt, en verſcheidene anderen, welke de vermetenheit en onkunde zonder verſtandt en oordeel hebben doen bezigen. Men neemt dikwerf zijne toevlugt tot andere vermengingen, waerin men het heulſap ‡ doet komen, en die daerdoor alleen verderffelijk kunnen worden. Het heulſap is een verſchrikkelijk middel om rust aen een ontſteld ligchaem te bezorgen, eene artzenij, welke de geneesheeren niet met te veel omzigtigheit kunnen gebruiken, en die GALENUS deed beven, zoo dikwerf hij 'er zich van moest bedienen. (*c*)

* *bella-dona.*
† *ſtramonium.*
‡ *opium.*

In-

(*c*) De *opium* of het heulſap, indien men vele ſchrijvers daerin gelooft, werkt zeer verſchillende op alle menſchen. Men weet het onmatige gebruik, 't welk 'er de Egiptenaers en Turken van maken; en men zegt dat het heulſap hun verſtrekt tot een' wellustverwekkend middel *, dat de blijdſchap en kloekmoedigheit aenwakkert, door eene bijzondere ſoort van dronkenſchap te veroorzaken. Wij zullen elders zien dat deze volken, en voornamelijk de Chinezen, het zelve bezigen om zich tot de liefde aenteprikkelen. WEDELIUS verzekert, in zijne Verhandeling de *Opio*, dat het heulſap, in lieden van eene heete geſteldheit, nachtbeſmettingen en een' gedurigen roedeſtandt † verwekt. Men handelt dan tegenſtrijdig, zelfs om zijn oogmerk te bevorderen, wanneer men het zelve doet innemen, om het woeden der vleeſchelijke

* *aphrodiſiaque.*
† *priapiſme.*

Indien ik nog eenig getuigenis van de ouden noodig hadde, zouden SCRIBONIUS LARGUS, CELSUS, AETIUS, DIOSCORIDES, PLUTARCHUS en anderen, mij wapenen verſchaffen tegens deze verderffelijke hulpmiddelen, die op het ligchaem en den geest zoo veel invloedt hebben, wanneer zij ontijdig worden toegediend.

De *vitex* of kuischboom * is zijne verkregene achting verſchuldigd aen het gebruik, 't welk 'er de alouden van maekten. DIOSCORIDES (*d*) bericht ons dat 'er zich de Atheenſche juffers van bedienden bij de plegtigheden, welke men ter eere van CERES vierde. Zij maekten van de takken en bladeren van dit heestergewas de bedden, waeraen zij haren maegdom vertrouwden; dewijl 'er onder haer eene meening verſpreid was, dat de reuk van den kuischboom de verliefde gedachten beteugelde, en de ontuchtige droomen verdreef. Dit vertrouwen op den kuischboom is tot ons overgegaen; en

* *agnus-castus.*

ke begeerten te ſtillen. Voor het overige, zullen wij, als wij ſpreken van de hulpmiddelen, welke men bekwaem acht om de liefde aenteprikkelen, onderzoeken wat men van de wonderbaerlijke uitwerkingen van het heulſap zegt, en wat men 'er van gelooven moet.

(*d*) *Commentaire de* MATTHIOLI *ſur le* I^e^ *liv. de* DIOSCORIDE, *cap.* CXVI.

en men maekt in de kloosters in- en uitwendig gebruik van het zaedt en de bladeren van dezen wonderbaren boom. Wat het bezigen der takken in de gedaente van een' gordel betreft, hierin zie ik geen het minste nadeel; en zij zouden zelf de zich voorgestelde inzigten bevorderen, indien het spreekwoord, *het oogmerk doet alles*, op de waerheit gegrond ware. Het gebruik, 't welk men inwendig van het zaedt maekt, is misschien minder onverschillig.

Het zelve heeft, indien men daerin geloof slaet aen de beroemers van deszelfs wonderen, de eigenschap om de begeerten te vernietigen, door het dooden, om dus te spreken, van het ligchaem en den geest. Gelukkiglijk tot welwezen van het menschdom, zijn de ongemeene kragten van dit zaedt niet beter dan die der takken bewaerheit. De heer CHOMEL, geneesheer des Konings, en lidt van de Akademie der Wetenschappen, stemt toe dat het zaedt van den kuischboom, waervan men een' koeldrank met het water van plompen * gemaekt heeft, nuttig is om de overvallen der opstijginge te stillen; maer hij is verre vervreemd van te gelooven, dat dit hulpmiddel bekwaem zoude zijn om de onstuimige bewegingen van het vleesch te beteugelen. Een pastoor van eene volmaekte godvrucht' en een' apostolischen ijver, zegt hij, (sprekende van den heer CHOMEL, kers-

* nenuphar.

kerspelpriester van St. Vincent de Lion) verheft in zijne brieven en in zijn *Huishoudelijk Woordenboek*, grootelijks een hulpmiddel, 't welk hij zelf samenstelde, en als een onfeilbaer geheim ter behoudinge van de kuischheit bewaerde. Ik verlaet mij zeer veel op zijn getuigenis, maer heb nog geene genoegzame verzekerde proeven van dit hulpmiddel, om het aentemerken als eene bijzondere artzenij *, bekwaem ter bevestiginge van eene deugd', zoo moeijelijk te oeffenen, zonder de ondersteuning' eener bovennatuurlijke genade (*e*). Ach! Wat kan men denken van het bestaen eener plant', die de eigenschap zoude hebben om niet alleen de begeerten te beletten, maer zich daerenboven aentekanten tegens de schepping, tegens de doorzijging van dat kostelijke vocht, dat de kragt en gezondheit aenduidt, en waeraen men dezelve misschien verschuldigd is! Neen, de Natuur heeft geene plant, die den mensch verre beneden het redenlooze vee konde stellen, op de aerde geplaetst: de Natuur heeft de wetten der verborgenheden van Ceres niet voorgeschreven: zij heeft de handen van een' tyran niet gewapend met het wreede zwaerdt, dat den mensch van de helft' zijner wezenlijkheit † zoude beroo- ven:

* *specifique.*

† *existence.*

(*e*) *Abregé de l'Histoire des Plantes usuelle, &c.*

ven: insgelijks heeft zij den kuischboom' geene kragten, die zoo verderffelijk voor het menschdom zouden zijn, medegedeeld!

Men plaetst ook de plompen (*f*) in den rang der bekwame middelen om de verliefde begeerten te ſtillen. PLINIUS zegt (*g*) dat de geenen, die dezelve twaelf dagen innemen, zich onbekwaem zullen bevinden om iets tot de voortplanting van het geſlacht toetebrengen, en dat men, dezelve veertig dagen lang gebruikende, niet meer de prikkelingen der liefde zal gevoelen. Het zoude onnut zijn de redenen, door de alouden gegeven om de kragt dezer plant' te bewijzen, bijtebrengen, en te betoonen hoe de koude, bij de droogte gevoegd, de bronnen der voorttélinge doet opdroogen.

Het geene ik van den kuischboom gezegd heb is genoeg om de wonderen der plompen te beſlechten. Niettemin is 'er eene aenmerking over het gebruik dezer plant' te maken. Men verzekert dat de Turken derzelver bloemen in water laten weeken, zich de neusgaten daermede wrijven, en veel van dit

(*f*) Twee ſoorten van *Nenuphar* of plompen zijn 'er: deze, waervan hier gewag wordt gemaekt, zijn de witte plompen (*Nymphæa alba.*) Men gebruikt ze als bevochtigende en verkoelende: zij zijn insgelijks verdoovende, en bijgevolg bekwaem om de al te groote beweging te ſtillen.

(*g*) *Hiſtorie der Weereld'*, Boek XVI. Kap. 7.

dit aftrekſel drinken. Deze ſterke menſchen, die hun tegenwoordig en toekomend geluk in het genot van het liefdevermaek ſtellen, zouden zich van deze plant' niet bedienen, indien zij hadden opgemerkt dat dezelve bekwaem ware om hunne vermaken merkelijk te krenken en verminderen.

De volgende waerneming zal minder de kragt der plompen, dan het vermogen der inbeeldinge in een' eenvoudigen en ligtgeloovigen mensch bewijzen.

Een handwerksman, met de vijt geplaegd, begaf zich in een der gasthuizen, waerin de armoede onderſtandt vindt, om 'er eenige plaesters, die in het landt in groote achting waren, te verzoeken. De zuster, die het opzigt over de artzenijbereiding had, was genoodzaekt eenige vrije redenen van een' jongkman, die den lijder vergezelde, aentehooren. Men klaegde daer over aen den heelmeester van het huis, die zich in de zael bevond. Deze ontveinsde de zaek, hield de twee mannen op, en liet hun, onder voorwendſel van liefdadigheit, een gerecht aanbieden, 't geen zij zeer gaerne aennamen. Toen de maeltijdt gedaen was, zeide hij met deftigheit tot den vrolijkaert: mijn vriendt, gij moogt tegenwoordig dit huis vrijelijk bezoeken, zonder dat 'er uwe redenen eene oorzaek van ergernisſe zullen zijn; ik heb u iets doen gebruiken, dat u zelfs de begeerten zal

benemen. De jongkman ſcheen niet veel op dit dreigement te letten; maer het zelve zijnen makkeren bericht hebbende, bragten deze zijne inbeelding derwijze op hol, door hem wijstemaken dat men hem plompen hadde ingegeven, dat dees ongelukkige begon te gelooven, dat hij onbekwaem was om zich met eene tamelijk fraeije vrijſter, waer mede hij binnen kort moest trouwen, te vereenigen. Hij werd ook inderdaedt onbekwaem; en men kon hem niet dan van langzamerhand', en door den dienst van een' geheim kunstenaer (*b*), eene ſoort van vertrouwen op zijne kragten inboezemen.

Indien men verzuimde van de kamfer (*i*) te ſpreken, mogten eenige lieden denken dat men de wonderbare kragten, waer mede dit middel zich tegens de liefde kant, ſchroomde aentetasten. Inderdaedt waren de ouden van derzelver vermogen in deze omſtandighe-

(*b*) Dees man was een ſmit, die geacht werd een toovenaer te zijn. Hij gaf in den beginne zijnen lijder eenige verhittende geneesdranken, die geene uitwerking deden, dan toen hij hem hadde wijsgemaekt dat de duivel veel deel in zijnen toeſtandt nam.

(*i*) De kamfer is eene harst of gom, vloeijende uit den ſtamme en de groote takken van eene ſoort' van laurierboom, zeer gemeen in Japan. De Hollanders brengen dezelve ruw mede, en maken 'er klompen van, welke zij vervolgens naer Frankrijk en elders vervoeren.

heden overtuigd; en onder de hedendaegſchen hebben 'er ſommigen nog een zeker vertrouwen in. Volgens het bericht van SCALIGER, beſchouwde men, in de voorgaende eeuw, de kamfer als een verkoelend middel, 't welk men den monniken liet ruiken en kaeuwen, om de begeerlijkheit uittedooven (*k*).

Camphora per nares castrat odore mares.

Wij hebben nog dezelfde aenmerking als ten opzigte van de plompen te maken: de Indianen mengen de kamfer met ſcherpe en welriekende ſtoffen, en vormen daervan artzenijkoekjes (*), welke zij verſcheidene malen op eenen dag kaeuwen. Het dagelijkſche gebruik, 't welk 'er deze wellustige men-

* *trochisques.*

(*k*) Men zoude zeer ligtgeloovig moeten zijn, om zich intebeelden dat de kamfer zulke merkelijke uitwerking kan veroorzaken. Echter is de aenraking van de kamfer niet onverſchillig. BARTHOLINUS ſpreekt, in zijne waernemingen van eenen artzenijbereider, die zijnen reuk verloor, door het dikwerf behandelen dezer droogerij'. Dezelve is door de geneesheeren, in verſcheidene omſtandigheden, met voordeel gebruikt. De Arabiers hebben ze in de artzenij ingevoerd; en RASE'S, AVICENNA, SEBA, MESUÉ, BOERHAVE, HOFFMAN, LEMERI, SYDENHAM, enz. hebben dit middel gebruikt in menigvuldige ziekten, die een ſtillend, verzachtend, verrottingbelettend en ontbindend geneesmiddel vereischten.

menſchen van maken, kan de kamfer niet doen beſchouwen als een bekwaem middel om de hevigheit der liefdedriften te matigen. Men kan 'er nog bijvoegen het geene VENETTE zegt, te weten, dat de menſchen, die te Venetie en te Amſterdam tot het zuiveren van de kamfer gebruikt worden, zeer minziek en vruchtbaer zijn. Ten onregte derhalve hebben eenige ſchrijvers dezelve genoemd *ligatura & vinculum veneris*; dewijl WEDELIUS en andere geneesheeren hebben opgemerkt, dat dit middel eene zonderlinge kragt heeft om de beweging van het bloedt te vermeerderen, en dat het, gebruikt wordende als de vochten in eene te felle gisting zijn, ſlechts de ſlapeloosheit, de hitte en den dorst vergroot.

Men moet niet denken dat de kamfer een geneesmiddel zij, 't welk men onverſchillig aen ieder kan toedienen. Deszelfs gebruik doet de lieden, die vet zijn en veel wei in 't bloedt hebben, vermageren en uittéren. Volgens STENZELIUS, kan het de perſonen, die lilachtige ſappen ontbéren, en van het noodzakelijke voervocht * tot de afſcheiding van het zaedt beroofd zijn, wel onmagtig maken (dat is, dat het de geenen, die tot de voorttéling niet bekwaem zijn, daartoe onvermogend maken kan); maer het heeft de kragt niet om de afſcheiding van het dierlijke vocht voortekomen, of de opregting der roe-

* *vehicule.*

de

de te beletten, waervan de voorttéling afhangt. Eindelijk, welke kragt de kamfer ook hebbe, wanneer zij door de geneesheeren wordt voorgeſchreven (*l*), kan zij echter verderffelijk worden, als zij door de onkunde en geestdrijverij wordt gebezigd. Zij wordt verderffelijk voor de geenen, wier hersſens of maeg verzwakt zijn, doch voornamelijk voor geleerde lieden, die een zittend leven leiden, en voor vrouwen van eene teedere geſteldheit: zij is heilzaem voor de dampen der opſtijginge in de geenen, die eene ſterke geſteltenis hebben; maer zij veroorzaekt deze toevallen in de perſonen, wier zenuwgeſtel in een' zwakken toeſtandt is; en haer reuk is ſomtijds genoeg om dezelven te verwekken.

Men zal mij gaerne ontſlaen van hier alle de middelen, welke ons de ouden ter beteugelinge van de liefde hebben aengewezen, ter toetſe te brengen. Men moet alle de wonder-

(*l*) Een geneesheer van Neurenberg had zoo veel vertrouwen in den kamferoly, dat hij zich ſterk maekte met eenige droppelen van denzelven ijder, wie het ook ware, van de pest' te genezen. HENISIUS, een arts van Verona, ontdekte een' oly tegens de pest, uit de kamfer getrokken, die, in den ganſchen tijdt dat de pest te Verona woedde, zulke ongemeene uitwerkingen voortbragt, dat men hem eene eerzuil opregtte, om de diensten, welke hij aen den ſtaet bewees, te vereeuwigen.

derbaerlijke genezingen, welke zij door de wellusttemmende middelen * uitwerkten, als zoo vele fabels aenzien, ten zij men, met eenige schrijveren, toesta dat wij den kuischboom der ouden, de hooggeroemde kamfer van het eilandt Borneo, de wezenlijke hondskullekens of het standelkruidt †, enz. niet meer bezitten. Men moet derhalve niet naer de letter gelooven alles wat DIOSCORIDES en zijn Aentekenaer bijbrengen, of men moet het latuwzaedt, de porcelein, de wijnruit, het kennipzaedt, den kalmuswortel, de dulle kervel, de munte, de bloemen van den gelen rozelaer en granaetboom, enz. aenzien als bekwaem om wonderen uittewerken.

* *anti-aphrodisiaques.*

† *orchis.*

Dan 'er wordt veel toe vereischt om 'er geloof aenteslaen. Welk vertrouwen moet men op MATTHIOLE stellen, wanneer hij zegt dat hij, te Venetie zijnde, tot de galg zag veroordeelen een' man, voor wien alle de deuren open sprongen, en de sloten braken, door de aenraking van eene plant' met eenige merken *? wanneer hij bijbrengt dat eene soort van wolfswortel ‡ de vrouwen doet sterven, indien men dezelve met deze plant' aenraekt aen een zeker deel, 't welk men mij ontslaen zal te noemen? wanneer hij spreekt van het zoogenoemde kruidt *scythica, dat grootelijk geacht is, om dat men, het zelve in den mondt nemende, noch honger noch dorst gevoelt*? Welk vertrouwen moet men heb-

* *signacles.*

‡ *aconit.*

hebben in eenen man, die verzekert dat eene plant de kragt heeft om de dooden optewekken? *Door het zelfde kruidt*, zegt hij, *ontving* THILO, *door een' draek gedood*, *wederom het leven* (*m*). Na het lezen van deze ongerijmdheden, zal ik niet gelooven dat een man, wanneer hij de hondskullekens (*cynosorchis* der Grieken) vindt, en het grootſte der twee bollletjes, waeruit deze plant is ſamengeſteld, eet, mannelijke kinders zal telen, en dat eene vrouw, die van het kleenſte gebruik maekt, dochters zal krijgen. Insgelijks zal ik niet gelooven, dat het eerſte dezer bolletjes het vermogen heeft om eenen ſterken Indiaen, zeventig mael na elkander, de verrukking van het liefdegenot te doen ſmaken; terwijl het gebruik van het kleenſte, volgens denzelfden ſchrijver, bekwaem is om de vleeſchelijke drift ſchielijk uittedooven (*n*).

Wat

(*m*) Zie de *Opdragt van de werken van* DIOSCORIDES, *aen* MAXIMILIAEN II. *Roomsch keizer*, *aen de keurvorsten en andere vorſten van geheel Duitschlandt*, *door* P. A. MATTHIOLE.

(*n*) *Commentaire de* MATTHIOLE *ſur le* IIIe *liv. de* DIOSCORIDE.

Ik zal gelegenheit hebben om van het kullekens- of ſtandelkruidt te ſpreken, als ik handel van de hulpmiddelen, welke men geeft om de liefde aenteprikkelen; en wij zullen dan zien wat men van deszelfs kragten, zoo hoog opgevijzeld, moet gelooven.

Wat 'er de ouden van geſchreven hebben, men mag billijk twijffelen of men, zelfs in hunnen tijdt, wel het grootſte vertrouwen in de aengehaelde middelen gehad hebbe. Ik trek dit beſluit uit de bovennatuurlijke en bijgeloovige middelen, tot welke men zijne toevlugt nam. Men heeft goed bijtebrengen, dat het volk ten allen tijde naer het wonderbare geloopen heeft; dit zelfde volk zoekt geene hulp bij de gewaende toovenaers, om van de koorts genezen te worden, dan na dat dezelve het kleene duizendguldenkruidt * of den koortsbast † wederſtaen heeft. Dus zijn de halsdragten ‡, de armbanden, de bezworene ringen, de toovermiddelen §, de gewijde planten van HERMES, kinders der onkunde en bijgeloovigheit, hunne geboorte verſchuldigd aen de geringe kragt der natuurlijke middelen, welke men gebruikte om de gezondheit te behouden, of de lijders, die dezelve verloren hadden, te herſtellen. Alle volken wendden hunne poogingen aen, om middelen uittevinden, ter bewaringe van de kuischheit der geenen, die gelofte van dezelve gedaen hadden; en beſpeurende dat noch de artzenijen, waerop zij tot dus ver hun vertrouwen gevestigd hadden, noch de verſchrikkelijke ſtraffen, door de wet opgelegd, altoos in ſtaet waren om de natuur te over-mees-

* *centaurée.*
† *quinquina.*
‡ *amulettes.*
§ *talismans.*

meesteren, namen zij hunne toevlugt tot middelen, welke zij bovennatuurlijk achtten. Eenige volken ſtelden zesendertig goden, anderen zesendertig booze geesten, inwoonders der lucht', die de heerſchappij van het menſchelijke ligchaem, in zoo vele deelen onderſcheiden, onder elkanderen verdeeld hadden, terwijl ijder deel tot beſchermer had eene godheit, die denzelfden naem droeg, en welke men aenriep voor het lijdende deel, waerover zij het vermogen had. Men moet niet twijffelen of de deelen, die zoo veel betrekking tot de kuischheit hadden, werden insgelijks toevertrouwd aen de bewaring van eenig bovennatuurlijk vernuft.*

* *intelligence.*

Deze handelwijs werd altoos gevolgd van het menſchelijke verſtandt, wanneer de duisternisſen der onwetendheit de reden benevelden. Toen men het onvermogen der geneeskunde in ſommige omſtandigheden kende, nam men zijne toevlugt tot de tooverkunst. De kragteloosheit der natuurlijke middelen, welke men bekwaem achtte om de liefde uittedooven of aenteprikkelen, deed hulp zoeken bij de gewaende neſtelknoopen, of bij de liefdedranken, waervan de alouden, en voornamelijk de dichters, zoo veel geſproken hebben.

Dan, om tot mijn onderwerp weder te keeren, indien 'er een vermogend middel is om den wellust te temmen, wordt het zel-

ve, als men eenigen schrijveren daerin gelooft, gevonden in het *salpeter* *, zoo vermaerd bij de alouden om de vruchtbaerheit te bevorderen. Langen tijdt voor PLATO, heeft men voorbedachtelijk boeken geschreven, om de verdienste van dit zout voortestaen; en de hedendaegschen hebben het, met eene wonderbaerlijke verrukking', het vermogen toegeëigend, om medetewerken tot de hervoortbrenging van alles wat in de Natuur bestaet (*o*). Voornamelijk hebben de Engelschen, en onder hen de kanselier BACON, alle hunne pogingen aengewend, om het salpeter in alle de werkingen der Nature te plaetsen. BACON verzekert, in zijn werk *Historia vitæ & mortis*, dat twintig greinen salpeters bekwaem waren om het leven te verlengen. De ridder DIGBY bevestigt dezelfde zaek. Dit zout (*p*), zegt hij,

* *nitre.*

(*o*) Onder de voornaemste voorstanders van het salpeter kan men stellen PLINIUS, VALLESIUS, PARASELSUS, VIGENÈRE, RAYMOND LULLE, PALISSY, GLAUBER, DE LA CHAMBRE, en vele anderen. Men kan in de *Curiosités de la Nature & de l'Art sur la vegetation*, door den Abt de VALLEMONT, zien wat de aloude filosofen en verscheidene hedendaegschen over het salpeter geschreven hebben: de geestdrijving van eenigen zal den lezer vermaken.

(*p*) Men moet het salpeter aenmerken als door de gansche natuur verspreid, en onophoudelijk van het,

hij in zijne *Redevoeringen over den groei der planten*, door de opkomende hitte der lente uitgewaesfemd en in beweging gebragt, vermengt zich in het fap der planten en het bloedt der dieren, en drijft ze beide tot de vermeenigvuldiging hunner foorten aen. Hieruit fpruiten deze vrolijkheit en verjeugding, welke de lente over de gansche Natuur doet fchitteren. . . . En dit zelfde falpeter, wel toebereid tot gebruik van den mensch, zou van tijd' tot tijdt het verval, 't welk de jaren veroorzaken, herftellen, en hem deze kostelijke verjeugding, welke de heilige fchrift den arend' toefchrijft, verfchaffen . . . . . *Renovabitur aquila juventus tua.* (*q*)

Zie daer het falpeter, door de vermaerdfte filofofen, erkend voor een vermogend middel om de bevolking te vermeerderen, de gezondheit te bewaren, en de vermaken te verlevendigen in de zintuigen, die 'er niet meer vatbaer voor fchenen. Om deze inzigten te bevorderen, was het den heere BACON, door het verdeedigen van het falpeter, ge-

het eene rijk tot het andere omloopende. BOILE zeide van het falpeter, dat 'er in het heelal geen *katbolyker zout*, dat is algemeener door de hoofdftoffelijke weereld verfpreid was.

(*q*) Zie het werk van den Abt DE VALLEMONT, Ifte Deel. Kap. 6.

gelukt het zelve bij de Engelſchen zoo gemeenzaem te maken, dat men het in bijna alle ziekten gebruikte. Men bezigde het als een behoedmiddel in de beſte gezondheit. Dan het is niet altoos mogelijk met goede voornemens de ganſche weereld te voldoen; 't geen men in dit geval, indien het waer is, zal bewaerheit zien. Men zegt (*r*) ons dat de vrouwen wel rasch dit geneesmiddel verbanden. Zij bevonden dat hare mannen minder geneigd waren om hare begeerten te voldoen, ſedert het gebruik van het ſalpeter algemeen geworden was. Zij verhaelden zulks op den kanſelier, die het zelve verſpreid had, en ſchreeuwden van tooverije, bezweringe, enz. Dikwerf heeft men veel gerucht gemaekt over zaken van minder gewigt; weshalve ik de klagten der Engelſche vrouwen op goede redenen gegrond vinde. Men behoeft dus een verkoelend middel, 't welk men zonder eenig gevaer te loopen kan gebruiken, niet meer elders te gaen zoeken: het ſalpeter zal te weeg brengen het geene de zwaerſte ſtraf, waertoe de Vestaelſche nonnen, die onder den last der kuischheit bezweken, veroordeeld werden, niet heeft kunnen uitwerken. Doch men zal mij eenige opmerkingen vergunnen. De kanſelier

BA-

(*r*) Zie *de Anecdotes de Medecine*, enz. IIde Deel, 132ſte waerneming.

BACON had het salpeter niet in aenzien gebragt, dan na 'er vele proeven mede gedaen te hebben; en dees ijverige burger zou het zelve met zoo veel drift niet verspreid hebben; indien hij den wreeden aenval, dien het op de vermeenigvuldiging van het geslacht deed, bespeurd hadde. Het salpeter is een vermogend middel in de gevallen, waerin men zich tegens eene ontsteking van het bloedt moet verzetten. Dit zout is van zulken bijzonderen aert, dat 'er, volgens FREDERIK HOFFMAN, niet in de natuur is, waerbij men het kan vergelijken: op de tong gelegd, verkoeld het dezelve; inwendig gebruikt, doet het dezelfde uitwerking op het geheele ligchaem; en in het water ontbonden, vermeerdert het deszelfs frischheit. Door deze hoedanigheden, kan het de al te groote opwelling der vochten, in eenen man, dien de kragt der jongkheit en het vuur der liefdedrift' met geweldt tot den wellust vervoeren, wel eenigzins matigen; maer heeft dit zout het vermogen om op eenen echtgenoot, die met langzame schreden den invloedt van zijne natuursgesteldheit involgt, te werken (*s*)? Heeft het de magt om de zin-

(*s*) De heer TISSOT raedt wezenlijk, om de nachtbesmettingen zoo meenigvuldig niet te maken, een once salpeter in eene flesch waters te laten smelten; maer dees bekwame arts merkt tevens op dat hij

zintuigen van het vermaek te verdooven, tot zoo verre dat de vrouwen regt hadden om den vermaerden baron van Verulame met vervloekingen te overladen, en hem van bezweringen verdacht te maken? Ik geloof het geenszins; en indien de vrouwen, gelijk men verzekert, veel geruchts gemaekt hebben, wil ik liever denken dat zij somtijds om eene geringe zaek schreeuwen, dan te gelooven dat het gebruik van het salpeter, 't welk men in alle de ondermaensche ligchamen stelt te bestaen, en dat 'er zulk eene groote rol in speelt, de verderffelijke kragt zoude hebben om de bijzondere wezens *, welke ijder mensch aen de nakomelingschap verschuldigd is, te dooden. Daerenboven, riedt BACON het gebruik van het salpeter niet alleen den mannen aen? Indien de vrouwen 'er zich van bedienden, had het de kragt

* *individus.*

hij een' lijder, in wien men de minsttwijffelachtige teekenen van vermogen wilde stillen, gezien heeft, wien het salpeter tegenstrijdig was; dewijl het, in plaets van de toevallen der ziekte wegtenemen, dezelven vermeerderden. Ik schreef, zegt hij, deze uitwerking toe aen twee oorzaken: de de eerste is dat hij zeer zwak van zenuwen was; en in deze gesteldheden werkt het salpeter als een verergerend middel: de andere oorzaek is dat het de pis grootelijks vermeerderde; de blaes was bij nacht schielijker vol; en men weet dat de rekking der blaze eene van de aenleidende oorzaken der zelfbesmettinge is.

kragt om in de eene kunne de zinnen aenteprikkelen, terwijl het de andere ongevoelig maekte? Laten wij alle de bijzonderheden, die in de historie der wetenschappen en kunsten gevonden worden, niet blindelings gelooven. Wij moeten 'er geen meer vertrouwen op vestigen, om dat zij een geheel volk tot voorwerp hebben. Men waegt eene kortswijl; en niemant verledigt zich om dezelve tegen te gaen, om dat zij vermaek geeft en de kwaedaertigheit in de handt werkt.

Het is met het salpeter even als met het heulsap * en de kamfer: terwijl men het als verkoelende aenraedt, zien wij 'er geheele volken zich van bedienen, om zich tot den wellust of ten minste tot de voorttéling optewekken. SENEKA schrijft de vruchtbaerheit der Egyptische vrouwen toe aen het water van den Nijl; en indien men PLINIUS gelooven mag, hebben de vrouwen aen de oevers van dezen stroom dikwerf zeven kinders te eener dragt. THEOPHRASTUS, LIBABIUS en andere schrijvers, stellen de oorzaek van deze wonderbare vruchtbaerheit in de salpeterachtige deeltjes, die in het water van den Nijl ontbonden zijn.

* *opium.*

Uit het bijgebragte volgt derhalve, dat 'er volstrekt geen geneesmiddel is, 't welk men kan toedienen met zekerheit van de liefdedrift, of ten minste de onwederstandelijke neiging, die ons tot het mingenot aendrijft, te be-

beteugelen. Zij is eene uitwerking van de natuurlijke ligchaemsgesteldheit, welke de geneeskunst niet kan verzwakken tot zoo verre van dezelve te overwinnen; en in de persoonen, die van hunne kindschheit af tot de ongebondenheit geneigd schijnen, zijn 'er bovennatuurlijke kragten noodig, om de minnedriften te matigen. De omzigtigheden, hier omtrent in het opvoeden der jeugd' in acht te nemen, rusten op voorname beginsels, die in de handen van het gemeen gevaerlijk zouden kunnen worden, en aen den aenwas en ontwikkeling van ijder bijzonder wezen * schadelijk zijnde, den ondergang van het geslacht in de nakomelingschap zullen veroorzaken.

* *individu.*

De heer TISSOT begreep duidelijk van hoe veel aengelegenheit het voor de opvoeding zoude zijn, de zekerste en min gevaerlijkste middelen te vinden, om de jeugdt te behouden voor de geweldige begeerten, die haer aenzetten tot buitensporigheden, waeruit afgrijsselijke ziekten ontstaen. Niemant, geloof ik, is meer in staet, dan dees bekwame hoogleeraer, om den volken (*t*) eene verhandeling over deze stof medetedeelen.

De

(*t*) Het goede gevolg van de werken van den heer TISSOT, en de vertalingen daervan bij verscheidene volken gemaekt, wettigen mij om dus te spreken.

De heer ISELIN, geheimſchrijver van ſtaet te Bazel, ſchreef aen den heer TISSOT, om hem tot dezen arbeidt aenteſporen. „ Ik twijffel niet, zegt dees achtenswaerdige man in zijnen brief, „ of 'er is een eetre-„ gel, die bijzonderlijk de onthouding be-„ vordert; en ik geloof dat een werk, „ waerin ons dezelve onderwezen werd, ge-„ voegd bij de beſchrijving der ziekten, uit „ de onkuischheit ontſtaen, de beste zeden-„ kundige verhandelingen over deze ſtof zou-„ de opwegen". Zekerlijk heeft hij groot gelijk, voegt 'er de heer TISSOT bij (*u*): niets zou, bij de verhandeling over de zelf-beſmetting van meer aengelegenheit zijn dan deze vermeerdering, welke de heer ISELIN begeert; doch niets is moeijelijker, wanneer men dezelve van de andere deelen der opvoedinge, niet alleen genees- maer zedenkundig, afſcheidt. Om dit ſtuk bijzonderlijker te behandelen, zou men, indien men het behoorlijk wilde uitvoeren, een groot aental van grondbeginſelen moeten vastſtellen .... Dus is het beter dit onderwerp te ſchikken tot een gedeelte van eene grooter Verhandeling', over de middelen om eene goede geſteldheit te vormen, en den jongen lieden eene beſtendige ge-

(*u*) Zie *l'Onanisme* of de *Zelfbeſmetting*, Art. 3. ſect. 10.

gezondheit te verſchffen; eene ſtof, die, hoewel door bekwame lieden behandeld, nog niet naer behooren is uitgeput, en waerbij men eene meenigte van zeer gewigtige zaken, zoo wel als van ziekten, tot dezen leeftijdt betrekkelijk, voegen kan. Dus zal ik, mijns ondanks, beſluit de heer TISSOT, dit ſtuk hier niet aenroeren.

Het ſlot van de aengehaelde plaets doet ons ten halve zien, dat wij grondt hebben om een nieuw werk van den heer TISSOT, rakende de natuurlijke opvoeding en de ziekten der kinderen, te verwachten. Mogt' dees vermaerde geneesheer ons niet lang laten vertoeven naer een werk, 't welk de achting van den ſchrijver ons met het grootſte ongedult doet begeren! Ongetwijffeld zal men 'er de beſte voorſchriften vinden, voortſpruitende uit algemeene beginſelen en de vereeniging' van de natuur- met de zedenkunde, en dus geſchikt om het beste ontwerp der opvoedinge, betreffende de zorg, welke men moet gebruiken om de driften en voornamelijk die der liefde voortekomen, opteleveren.

Naerdien de ledigheit, de werkeloosheit, het lang ſlapen, een te zacht bedt, ſappige, gekruide, zoute en wijnachtige ſpijzen, verdachte vrienden, ontuchtige boeken, enz. vrij algemeene oorzaken van de opwelling' der

der natuursgefteldheit zijn, kan men dezelven niet te zorgvuldig vermijden.

De voorbeelden, welke wij voor oogen hebben, mitsgaders die geenen, welke de gefchiedenisfen ons hebben overgeleverd, zijn genoeg om te betoogen dat de ledige en werkelooze lieden, ik zeg niet de fterkfte, maer de wellustigfte menfchen zijn. Dan, het is de kragt der bijzondere wezens *, die het vermogen der rijksftaten bevestigt; en het is gemakkelijk zich daervan te overtuigen, wanneer men flechts op den aenwas en het verval derzelven het oog flaet.

* *individus.*

De inbeelding van den ledigen mensch moet in de liefde levendiger zijn, dan van den geenen, die zijn ligchaem in den arbeidt oeffent. De eerfte, het vermaek onophoudelijk roepende, geeft zich met ontftuimigheit daeraen over: zijne begeerten, die naeuwelijks den tijdt hebben om te ontluiken, willen voldaen zijn; maer altoos naer den wellust hakende, heeft de inbeelding, reeds voor het genot, de bron der vermaken, welke de natuur voor de liefde bewaert, doen verdwijnen. De mensch, in tegendeel, die zijn ligchaem door de oeffening verfterkt, kent het vermaek in deszelfs geheele uitgeftrektheit; dewijl hij 'er zich niet aen overgeeft, dan op het oogenblik dat de liefde zelve hem aenzoekt; in plaets dat de ledige mensch, geduriglijk aen den wellust willende

de offeren, onbekwaem wordt om 'er alle de verrukking van te ſmaken. De vermaken van den eerſten zijn tot die van den tweeden in evenredigheit van deszelfs kragt. Zijn ligchaem is vet, maer week, zwak en kwijnende; daer de ander, minder vetheit hebbende, veel ſpierachtiger is, ſteviger leden heeft, en gevolgelijk geene de minſte zwaerte voelt in het dragen van eenen last, dien de mensch, wiens leven zonder oeffening' is, naeuwelijks zal bewegen. De lieden, die in de rust en verwijfdheit kwijnen, worden altoos naer het zelfde voorwerp, het vermaek, gedreven; maer de zwakheit hunner geſteltenisſe daeraen niet kunnende voldoen, ſcheppen zij zich hersſenſchimmige vermaken, welke zij door de inbeelding kunnen genieten; en dus zijn hunne geſprekken, hunne lezingen, hunne voedſels, kortom alles in hen, daertoe betrekkelijk. Men mag derhalve verzekeren, dat de wellustige geſteldheit uit de ledigheit voortſpruit; vermits dezelve de begeerten doet ontſtaen, en alle de middelen, welke de ongeregelde inbeelding eenen mensch, aen de luiheit overgegeven, inblaest, inderdaedt in het werk ſtelt. (*v*)

Men

(*v*) Om te doen zien hoe veel verandering de hoedanigheden * welke wij onzer oorſprongkelijke geſteldheit hebben toegevoegd, ſomtijds daerin veroorzaken, zal ik aenmerken dat de onverſchilligheit

* *modifications.*

Men zal ligtelijk befeffen dat de ledigheit, in een' mensch, die zich al het overvloedige, 't welk men de gerijffelijkheden des levens noemt, kan bezorgen, des te gevaerlijker voor de onthouding worden zal; weshalve ik hier niets zal zeggen van de oorzaken, welke ik te voren heb aengewezen, als den mensch tot de buitenfporigheit der vermaken vervoerende. Alleenlijk moet men dezelven zorgvuldiglijk vermijden; en men zal, door het naeuwkeurige waernemen van de wetten eenes eetregels (*w*), die met de liefdedrift' ftrijdig is, gelukkig flagen, ik

heit voor het liefdevermaek fomtijds zijnen oorfprong aen de ledigheit verfchuldigd is. Men heeft onvruchtbare vrouwen vruchtbaer zien worden, na dat zij zich verledigd hadden haer ligchaem door den arbeidt, en naer hare krachten gefchikte wandelingen, te oeffenen. Doch ik moet dit onderwerp behandelen, wanneer ik van de oorzaken der onvruchtbaerheit fpreke.

(*w*) Dees eetregel beftaet minder in het gebruiken van fommige fpijzen, dan in het nalaten van de geenen, welke ik in het algemeen heb aengewezen. Zij, die bij nacht fterk door hunne inbeelding geplaegd worden, moeten zich van het avondeten onthouden, of ten minfte in dezen maeltijdt geen gebruik maken dan van de minstfappige vleeschfpijzen, en van voedfelen uit gewasfen getrokken. Men moet daeruit verbannen den wijn, de fterke dranken, en met één woord' alles dat oogenblikkelijk eene zekere fpanning in de vezelen kan

ik zal niet zeggen in het volkomen overwinnen van de woede eener minzieke geſteldheit, maer in het verzwakken van derzelver aenvallen . . . . De bezielde Natuur dult in het minſte geen geweldt: alles geſchiedt in haer rijk met geregeldheit, en de menſchen, die hare werkingen in zich willen verhaesten, vertragen, of zelfs vernietigen, vervallen uit den rang' der wezens, die door haer beſchermd worden.

VIER-

kan veroorzaken, en bij gevolg de beweging der vloeiſtoffen vermeerderen. Men vergroot de kwael, door het veel drinken voor dat men gaet ſlapen, zelfs van verfriſchende dranken, waervan men de reden elders gezien heeft.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de hulpmiddelen om de liefdedrift aenteprikkelen.

Zoo ik mij niet bedrieg, heb ik doen zien hoe weinig vertrouwen men moet ſtellen op de middelen, welke gebruikt worden om den mensch eenigermate van het gevoel zijner wezenlijkheit te berooven. De zelfſtandigheden, waervan ik zal ſpreken, hebben ten minſte zoo veel aenziens als de wellusttemmende middelen; en niettemin, indien ik een blind vertrouwen had op één van deze twee ſoorten, zou het op de verkoelende artzenijen wezen, dewijl het, naer mijne gedachten, veel gemakkelijker is te vernietigen dan te ſcheppen, en 'er duizend middelen zijn om den mensch zijne kragten te benemen, maer zeer weinigen bekwaem om hem dezelven wedertegeven. Wanneer ik zeg dat het gemakkelijker is te vernietigen dan te ſcheppen, verſta ik daer door niet dat dit voorſtel algemeen zij: ik weet dat de ſchepping, of liever de hervoortbrenging, de ontwikkeling der wezens, zeer luttel aen de Natuur kost, en dat derzelver volkomene vernietiging misſchien de allernieuwſte

zaek

zaek in het heelal zoude zijn. Het betreft hier alleen den toevalligen ſtaet van den mensch, met betrekkinge tot de verkoelende middelen. Wordt hij door zijne natuursgeſteldheit tot de liefdedrift vervoerd, men zou de afſcheiding van het zaedvocht door het gebruik van ſterk verdoovende artzenijen kunnen verhinderen; (men heeft te voren gezien wat 'er uit zoude ontſtaen, en in mijne veronderſtelling verlies ik de gezondheit en zelfs het leven uit het oog.) Het is mij genoeg te betoogen dat het mogelijk zij het keen of beginſel der vruchtbaerheit, dat in ons gevonden wordt, te vernietigen, of ten minſte werkeloos te maken. Dus is het niet gelegen met de mogelijkheit om dit keen te vermeerderen: men kan niet zeggen dat het heulſap *, bij voorbeeldt, eenige deeltjes, die tot de voorttéling moeten dienen, in onze zelfſtandigheit brengt; weshalve het zelve het keen, in onze vaten vervat, niet kan vermeerderen, gelijk ik elders zal onderzoeken. De ſpijzen alleen kunnen onze kragten herſtellen, en ons allengskens voorzien met het keen der vruchtbaerheit, dat veel bereiding moet ondergaen, eer het eene voorttélende kragt heeft. Kortom, de middelen om te verzwakken werken ſchielijk; daer in tegendeel die geenen, welke gebruikt worden om te verſterken, door hunne langzame werking aentoonen hoe vele hinderpalen zij ontmoeten.

* *opium.*

Dat

Dat ik het al te groote vertrouwen, op de middelen om de liefdedrift aenteprikkelen, trachtte te verminderen, geschiedt zoo zeer niet, gelijk men in het vervolg zal zien, om de magtelooze of onvruchtbare echtgenooten te bedroeven, als wel ter onderrichtinge van de jonge lieden, die hunne lentejaren in de buitensporigheit der wellusten verslijten, onder voorwendsel dat de kunst hunne kragten, welke zij in de ongebondenheit verkwist hebben, weder zal herstellen, wanneer het vuur, door de Natuur ontstoken, in hen uitgedoofd zal zijn.

In het hoofdstuk over de Huwbaerheit, en in dat van den Invloedt des huwelijks op de gezondheit, zal men zien hoe nuttig dit zaedvocht in de dierlijke huishouding is, en dat verderffelijke ziekten de gevolgen der ongebondenheit zijn. Ik zal hier niet herhalen 't geen ik elders gezegd heb; en om mij tot mijn onderwerp te bepalen, zal ik onderzoeken of het mogelijk zij geloof te slaen aen de waernemingen, die de bovennatuurlijke kragten van eenige artzenijen, als wellustverwekkende middelen toegediend, schijnen te bevestigen.

Laet men het zaedt beschouwen onder welk gezigtpunt men begeert, laet dit vocht alle de deelen der vrucht' onder den naem van werktuigelijke deeltjes bevatten, of laet het alleenlijk geschikt zijn om de eitjes

der vrouwe vruchtbaer te maken, het zal altoos waer zijn dat, zelfs in dit laetste geval, het zaedt eene vloeistof is, vervuld met levendmakende geesten, door HIPPOKRATES als het gewigtigste deel onzer vochten aengemerkt. Men zal elders zien, dat de filosofen dit vocht beschouwd hebben als het zuiverste en volmaektste deel van ons voedsel, het fijnste van het bloedt, een gedeelte der hersfens, en een deeltje van de ziel' en het ligchaem, volgens EPIKUUR, enz. Zal men, na de overeenstemming der artzen van alle eeuwen, in het voorttélende vocht op deze wijs te beschouwen, zal men, zeg ik, gelooven dat het zich in eene groote meenigte in een' mensch zal bevinden, om dat hij gebruik heeft gemaekt van eenigen raedt, door de onmagt in het liefdegenot verzonnen, en door de kwakzalverij in aenzien gebragt? Indien men zich een oogenblik herinnert, dat alles wat dient tot de aengroeijing der ligchamen, en tot herstelling van het verlies, 't welk zij gedurig ondergaen, en met één woord' dat alles wat ons in wezen onderhoudt uit het voedsel getrokken is (*a*), zal men bevinden dat een mensch, die veel spijzen gebruikt, sterker dan een ander

(*a*) Ik spreek hier alleen van de wezenlijkheit, die zuiver stoffelijk en ons met alle dieren gemeen is.

der zal wezen, wanneer de vertering gemakkelijk geschiedt, en de klieren, die de noodzakelijke leevensvochten van de gijl moeten scheiden, in goeden staet zijn. Dan het geene een' ervaren mann' niet zeer mogelijk zal voorkomen is dat 'er, behalven de spijzen, sommige bekwame artzenijen zijn om van een' ADONIS een' HERKULES te maken, en dat men in de geneeskunde middelen vindt, om een' grooten overvloedt van dit kostelijke keen der vruchtbaerheit in de vochten te brengen. Wanneer dit plaets had, zoude alles nog niet voleindigd zijn, om de oogmerken van den wellustigen te bevorderen; maer de werktuigen, geschikt om dit vocht te scheiden, zouden ook aen zulke overvloedige afscheidingen moeten kunnen voldoen; en de geesten, die de beweging geven aen de spieren, zonder welke 'er geen mingenot zijn kan, moesten de opspannende en uitwerpende spieren altoos in werking houden. . . . Misschien zal men mij antwoorden dat de soort van koorts en verrukking', welke de wellustverwekkende middelen veroorzaken, volstaen kan om deze voorwaerden te vervullen . . . . Ik heb niets tegens dit antwoordt intebrengen: wij gaen buiten de Natuur; en ik moet mijn onderwerp behandelen, zonder mij al te veel van haer te verwijderen: mijn oogmerk is te spreken van het mingenot, waerin zij toe-

ſtemt, en geenszins te treden in bijzonderheden omtrent de ſtuiptrekkingen en vallende ziekten (*b*).

De ſchrijver van het *Tafereel der Huwelijksliefde* ſpreekt vrij breedvoerig over de hulpmiddelen, die den man aenzetten om eene vrouw vuriglijk te omhelzen (*c*). De afdeeling, welke hij voor deze ſtof geſchikt heeſt, wordt, niet tegenſtaende de voorafgaende betuigingen van den ſchrijver, een vergif voor de jeugdt. Men heeft verſcheidene voorbeelden van menſchen, die aen zich zelven of aen anderen beproefd hebben, om den raedt van VENETTE ter aenprikkelinge van de minnedrift' te volgen, zonder eenige uitkomste ter voldoeninge hunner begeerte; maer zware ziekten waren de rampzalige gevolgen van denzelven. Men begrijpt derhalve ligtelijk, dat het van de ui-

(*b*) De gedwongene en onmatige liefdevermaken zijn zeer naeuw verknocht met deze wreede ziekte, die 'er maer al te dikwils het gevolg van is. Een gewaend wellustverwekkend hulpmiddel verhit de inbeelding van den mensch, die 'er gebruik van maekt: het verwekt en vermeerdert zijne bewegingen en kragten, om mij van de uitdrukkingen van eenen vermaerden natuurkundigen te bedienen, zonder zijne vermaken te vermeerderen, maer de gevolgen daervan zijn rampzalig, gelijk men elders zal zien.

(*c*) IIde Deel, 5de Hoofdſt. 2de Lidt.

uiterste aengelegenheit is zulke gevaerlijke denkbeelden uitterooijen.

VENETTE spreekt van den *scinc-marin*, dien hij den kleenen *landkrokodil* heet, en zegt dat het lendenvleesch van dit gedierte, tot een poeder gemaekt, en ter zwaerte van eene Fransche gouden kroon met zoeten wijn ingenomen, wonderen doet om een' mensch tot de liefde aentezetten: ook wordt het zelve, vervolgt hij, gemengd onder de dingen, die de teeldeelen prikkelen, en ons smoorlijk doen verlieven. Insgelijks zegt hij dat wij dit dier in Frankrijk bijna niet kennen. Doch VENETTE bedriegt zich: de landlieden van Egypte brengen deze gedierten naer Kairo, vanwaer zij, door Alexandrie, naer Venetie en Marseilje vervoerd worden, om ze in alle de artzenijwinkels van Europa te verspreiden. Dit dier voedt zich in Egypte en Arabie met welriekende planten. De Arabiers bedienen 'er zich van om den minnelust optewekken. Dit geheim wordt van de Egyptenaren niet verwaerloosd, maer volgens de *Actes van Upsal*, des jaers 1750, van de Europeanen veracht. Deze onverschilligheit der Europeanen voor een middel, 't welk men zoo bekwaem oordeelt om de vermaken te vermeenigvuldigen, geeft mij geen groot denkbeeldt van deszelfs kragt: of liever de Arabiers worden zoo ontzagchelijk niet in de liefde, na dat zij van den krokodil

genuttigd hebben, dan om dat hij hen bijna in eenen ſtaet van razernij' ſtelt; en in zulken geval mogen de Europeanen deszelfs gebruik met regt verwerpen. Wat 'er van zij, men ſpreekt van den krokodil als bekwaem om het vergift te wederſtaen, en het zaedt te vermeerderen; maer de ſchrijvers zijn het niet eens van welk gedeelte van dit dier men gebruik moet maken.

VENETTE, gelijk wij gezegd hebben, prijst het lendenvleesch aen, en heeft daerin DIOSCORIDES gevolgd. GALENUS zegt, in tegendeel, dat men de lendenen zelve moet gebruiken. PLINIUS wil dat men het vel en de pooten bezige. LEMERI zegt, dat verſcheidenen de lendenen der krokodillen den voorrang geven boven al het overige des lig chaems, maer dat zij overal even goed zijn. Hij bepaelt de artzenijgift op het gewigt van 24 greinen, 't geen veel verſtandiger is dan de maet, welke VENETTE voorſchrijft. Alle deze verſchillen in een ſtuk, omtrent het welke men zoo gemakkelijk konde overeenkomen, moeten noodwendig eenige twijffelingen wegens de kragt van dit hulpmiddel doen voortkomen; en niettegenſtaende de achting, welke men den ouden verſchuldigd is, mag men vrijelijk gelooven dat de wonderen, welke zij van dit gedierte vertellen, luttel te beduiden hebben. Ik geloof dat men het veeleer moet beſchouwen als een hulpmid-

middel, tegens het welke men op zijne hoede (*d*) moet zijn, dan het zelve te gebruiken op hoop van onze vermaken te vermeenigvuldigen.

De ſuikerei, een moeskruidt, wiens wortels in de keukens van een algemeen gebruik zijn, wordt insgelijks zeer bekwaem geacht om den minnelust optewekken. De geſchiedenisſen verzekeren dat TIBERIUS, de geilſte van alle de Roomſche keizeren, eene zekere hoeveelheit van dezelve, bij wijze van ſchattinge, van de Hoogduitſcheren vorderde, om zich des te vuriger met zijne wijven te verlustigen; en VENETTE bericht, volgens het verhael der bootsgezellen, die uit het noorden komen, dat de Zweedſche vrouwen haren mannen van die ſpijze voordienen, wanneer zij dezelven al te ſlap in het minneſpel bevinden.

Dan

(*d*) Zijne tegengiftige hoedanigheit heeft het in het vermaerde *mitridaet*, en zijne wellustverwekkende kragt in de mengartſenij *diaſatyrion* doen komen; maer de verſtandige geneesheeren weten in hoe verre men moet vertrouwen op de vermaerde voorſchriften, zoo zeer door de ouden geroemd. MATTHIOLE zegt zelf dat het gevaerlijk is zich te bedienen van eene ſoort van krokodil, welke men omtrent Venetie vindt, en die bij gebrek van den Egyptiſchen gebruikt wordt.

Dan indien de suikereiwortel geen vermogend middel is om den wellust te verwekken, is hij nogthans bekwaem om tot de liefde aenteprikkelen, gelijk alle de andere winderige spijzen; en door deze laetste hoedanigheit kan zij somtijds schaden aen de dierlijke huishouding, als men 'er onmatig van gebruikt. Men zal dus noodwendig veel moeten verminderen van het vertrouwen, 't welk de ouden op de suikerei stelden, als bekwaem om het voorttélende vocht aentezetten: want zonder dit zoude zij niet aengeraden zijn geweest door BOERHAVE, als heilzaem in de tering, en alle long- en borstziekten, wier genezing men weet dat niet strookt met het denkbeeldt van, en de begeerte tot het mingenot. (*e*)

Zij, die eenige wellustverwekkende artzenijen noodig hebben, gronden hunne hoop voornamelijk op het zoogenoemde *kullekenskruidt* *, waervan de kruidkenners veertien soorten, welke zij *standelkruidt* † heten, onderscheiden hebben. En inderdaedt hoe veel hulp moet men niet vinden in eene plant, die won-

* *satyrion.*
† *orchis.*

(*e*) De heer LEMERY beschrijft, in zijne *Verhandeling over de droogerijen*, den suikereiwortel als wondheelende, afdrijvende en bekwaem om het zaedt aentezetten. Van deze laetste hoedanigheit zegt hij niets in zijne *Verhandeling over de voedsels*, ter plaetse alwaer van deze plant gesproken wordt.

wonderen kan verrichten, indien men derzelver voorſtanderen geloof geeft? Men herinnere zich dien Indiaen, waervan ik geſproken heb, die voorwendde dat hij, door middel eener plante, welke de Indiaenſche koning ANDROFILUS aen ANTIOCHUS zond, en waervan hij de brenger was, genoegzame kragt had gehad om aen zeventig omhelzingen te voldoen. (*f*)

Deze plant, welke men het *kruidt van Theophrastus* genoemd heeft, heeft de aloude en hedendaegſche kruidkenners in groote verlegenheit gebragt; en eindelijk hebben verſcheidene onder hen gelooft dat het niet anders dan eene ſoort van *ſtandelkruidt* konde zijn. MATTHIOLE ſchijnt daerin toeteſtemmen; maer dewijl hij heeft opgemerkt dat de perſonen, die van den wortel van het kullekenskruidt gebruik maekten, niet veel meer tot den wellust geneigd ſchenen, beſluit

(*f*) Volgens het bericht van THEOPHRASTUS, had dit kruidt eene *overgroote kragt om onkuischheit te verwekken*: want niet alleen als men 'er van at, maer zelfs als men het op de teeldeelen leide, *kon men twaelf mael het minvermaek genieten . . . . ja zoo dikwerf als men wilde*, enz. Wat de vrouwen betreft, als zij 'er van eten, *worden zij nog beeter dan de mannen*, enz. Zie MATTHIOLE over DIOSCORIDES, IIIde Boek, 127ſte Hoofdſtuk.

ſluit hij dat wij het ware kullekenskruidt der ouden verloren hebben. Eene andere reden, die zeer belagchelijk zal voorkomen, brengt dees Aenteekenaer wegens de geringe kragt van dit kruidt bij, namelijk, dat zulks geſchiedt door de onwetendheit der geneesheeren, die beide de wortels te gelijk voorſchrijven, daer nogthans de een de kragt van den anderen beneemt. Wat 'er van zij, onze kruidkundigen, die ten opzigte van de kragten, welke zij aen de planten toeëigenen, elkanderen uitſchrijven, prijzen bijna allen het gebruik van het kullekenskruidt aen, om de liefdedrift optewekken. Eenigen willen dat alle de ſoorten even goed zijn, om hun oogmerk te bereiken; anderen raden zich bijzonderlijk aen de knobbelachtigſte ſoorten te verbinden; en eindelijk prijst men onder deze aen het *mannetjes kullekenskruidt met ſmalle bladeren* (*g*); en het *kullekenskruidt met breede bladeren.* (*h*)

De

(*g*) *Hondskulleken.* Deze ſoort is het gewone kullekenskruidt der kruidkundigen, 't welk men ligtelijk in de boschjes en weiden vindt. Deszelfs wortel beſtaet uit twee ronde vleezige knobbelen, van de grootte eener muskaetnoot, waervan de eene vol en hard, en de andere gerimpeld en ſponsachtig is, enz.

(*h*) *Groot hondskulleken.* De knobbels van dit ſtandelkruidt zijn grooter dan van het voorgaende. Men vindt het in den omtrek van Parijs, en in vele andere plaetſen.

De Turken hebben ook hun kullekenskruidt (*i*), dat op de bergen van Burſia, digt bij Konstantinopelen, groeit, en waervan zij gebruik maken om hunne kragten te herſtellen, en zich tot den liefdeſtrijdt te bereiden. Voornamelijk is 'er onder de Turken en Perſianen eene groote vertiering van het ſtandelkruidt, dat omtrent tien jaren in Frankrijk in aenzien geweest is, onder den naem van *ſalop* of ſalep (*k*). Deze plant groeit op de grenzen van Perſie en China. Men bereidt haren wortel door denzelven in de zon te laten droogen, na hem eene opzieding te hebben doen ondergaen. Na deze bereiding, heeft hij zijne ſchel verloren, en is doorſchijnende geworden. Op deze wijs bewaren hem de Oosterlingen, om 'er zich van te bedienen, en 'er een voorwerp van koophandel van te maken. Wanneer de wortels dezer plante dus bereid zijn, kan men dezelven tot poeder wrijven, alzoo fijn als men begeert: men maekt 'er eene verſterkende pap van, ter herſtellinge van de kragten, welke men door ziekte of hooge jaren verloren heeft. De Chinezen en Perſianen, zegt ALBERT SEBA, maken veel werks van dezen wortel, waeraen zij eene wellustver-

(*i*) *Orchis fœmina procerior, majore flore.* TOURNEFORT.

(*k*) *Salep Turcarum.*

verwekkende kragt toeſchrijven: insgelijks erkennen zij daerin nog andere vermogens, door de ervarenheit bevestigd. Hierom voeren zij denzelven altoos met zich, wanneer zij eene lange reis ondernemen, als een bijzonder geneesmiddel tegens allerlei ziekten en kwijningen (*l*). Waerſchijnlijk maekt men met dit ſtandelkruidt den lijmachtigen drank, die in de herbergen van Perſie ſterk in zwang gaet, en volgens het berigt van VÈNETTE geweldig verhit. De *ſalop*, dien men in Frankrijk den zieken toedient, is dezelfde als die van Perſie; en indien hij, als een wellustverwekkend middel, niet beantwoord aen de hoedanigheden, welke men hem in de heete landen toeſchrijft, moet men toeſtaen, of dat deze wortels, gedurende de vervoering, bijna alle hunne kragt verliezen, of, 't geen mij waerſchijnlijker voorkomt, dat de reizigers ons dikwerf daerin bedriegen. Echter beſchouw ik den *ſalopwortel* niet als onnut, wanneer het de herſtelling der kragten betreft: men weet dat hij goed is in de tering, en dat hij van groot behulp kan zijn in de bloedlozingen, galachtige darmkrimpingen, enz. maer dit verſchilt veel van eene plant', bekwaem om wonderen in de liefde te doen verrichten, gelijk men ons van dit kruidt wijs maekt.

Om

(*l*) Zie *le Journal de Medecine*, Tom. XI. pag. 264.

Om het algemeene vooroordeel, omtrent het ſtandel- of kullekenskruidt, wegtenemen, zal het genoeg zijn tot deszelfs oorſprong opteklimmen. VENETTE zegt dat deze plant (*ſatirion*) haren naem aen hare uitwerkingen verſchuldigd is; zij maekt ons, zegt hij, gelijk aen de ſaters, van waer zij haren naem ontleent. LEMERI zegt, dat de naem van het ſtandelkruidt (*orchis*) uit het Grieksch komt, en *appeto* (ik begeer) beteekent, om dat het gebruik van dezen wortel de onkuiſche begeerten aenprikkelt. Uit deze afleidingen zal volgen, dat het hondskulleken in den beginne gebruikt wierd, en dat men het vervolgens een' naem, overeenkomstig met deszelfs kragten, gegeven heeft; doch zie hier een gezag, dat dit gevoelen om ver werpt. De heer CHOMEL, dien ik, ſprekende van den kuischboom, reeds heb aengehaeld, wil dat het ſtandelkruidt is eene dier planten, wier eigenſchappen men, in de tijden der duisternisſe, naer de uiterlijke gedaente harer deelen afmat; en om dat de wortel dezer plante, zegt hij, naer de teelballen gelijkt, oordeelde men dat zij nuttig tot de voorttéling konde zijn (*m*) Stelt dees Akademist eenig vertrouwen op de vermaerde mengartzenij de *ſatyrio*, welke men geeft om de geesten optewekken, en de uitgeput-

te

(*m*) *Hiſtoire des plantes uſuelles*, Tom. I.

te kragten te herſtellen, zij is het zelve niet aen het ſtandelkruidt verſchuldigd: de ſcherpe inmengſelen, zegt hij, als het zaedt van rakétkruidt, de peper, de gember, de geestachtige kruiderijen, enz., waeruit deze artzenij beſtaet, zijn veeleer oorzaek van derzelver kragt', dan de wortels der plant', waer van hier geſproken wordt. (*n*)

Na dat wij de bovennatuurlijke eigenſchappen van het ſtandelkruidt als fabelachtig beſchouwd hebben, zal men mij ontſlaen van eenige bijzonderheden omtrent de andere planten, waeraen men dezelfde kragten toeſchrijft, optehalen. Deze planten zijn allen van uitheemſche afkomste; en de meeste ſchrijvers komen noch in derzelver namen, noch in de beſchrijvingen, welke zij daervan geven, overeen. Als men de moeite wil nemen om dezen bajert te ontwarren, zal men zien dat bijna alle deze planten vergiften zijn, waeraen eenige volken zich hebben weten te ge-

(*n*) THEMISON bericht, dat verſcheidene perſonen in Kreta ſtierven van een *Satyriaſis*, veroorzaekt door een' ſlechten levensregel, en een te dikwils gebruik van den *Satyrion.* Men ziet door deze waerneming, dat de mengartzenij *de Satyrio* gevaerlijk kan worden, niet door het ſtandelkruidt, maer uit hoofde der andere droogerijen, die 'er in gemengd worden, en bekwaem zijn om het bloedt te ontſteken, door het zelve al te veel in beweging te brengen.

gewennen, en dat men, indien 'er uit derzelver gebruik eene grooter kragt tot het minvermaek voortſpruit, het zelve alleen verſchuldigd is aen de ſoort van dronkenſchap en zotheit, welke deze planten veroorzaken in de geenen, die 'er zich van bedienen, gelijk wij in het verhandelen van het heulſap zullen zien.

„ Het gezuiverde goudlijm *, zegt VENETTE, behoort onder het getal dier „ hulpmiddelen, die de liefdedrift kragtig „ opwekken. Het is eene ſoort van zout, „ 't welk onze goudſmeden tegenwoordig „ gebruiken, om het goudt, 't welk zij bewerken, gemakkelijker te doen ſmelten. „ Het doordringt alle de deelen van ons ligchaem, opent alle deszelfs vaten, en „ ſtuwt, door de fijnte zijner ſtoffelijkheit, „ alles wat ter zaedmakinge dienen kan naer „ de teeldeelen. Het werkt met zoo veel „ kragt', gelijk de ondervinding mij dikwerf „ geleerd heeft, vervolgt VENETTE, dat, „ indien men aen eene vrouw, in harden barensnoodt, één of twee ſcrupels in eenig „ bekwaem vocht ingeeft, men wel rasch „ de wonderbaerlijke uitwerkſels daervan „ zien zal. Het neemt zijnen weg aenſtonds „ naer de teeldeelen, en werkt daer al het „ geene men van een hulpmiddel, dat langen tijdt voor een geheim gehouden wierd, „ kan verwachten. Men moet derhalve niet

* *borax.*

„ ſchroo-

„ schroomen het zelve door den mondt in-
„ tenemen, vervolgt onze schrijver. Des-
„ zelfs gebruik is niet gevaerlijk; en wan-
„ neer sommige geneesheeren daervan als
„ van een vergif geschreven hebben, ver-
„ warden zij de *Chrysokolla* der Grieken met
„ den *Borax* der Arabieren, om dat beide
„ die stoffen dienden om het goudt gemak-
„ kelijker te doen smelten. . . . . Indien
„ sommige geneesheeren (*o*) zich van dit
„ middel in de ziekten der vrouwen ge-
„ lukkig bediend hebben, moeten wij van
„ deszelfs gebruik niet afgeschrikt worden;
„ en dewijl MERCURIALIS ons verzekert
„ dat dit middel zoo kragtig op de teeldeelen
„ van beide de geslachten werkt, dat de man-
„ nen door deszelfs onmatig gebruik met
„ den roedestandt * gekweld worden, mo-
„ gen wij ons stoutmoedig met matigheit
„ daer van bedienen."

* *priapisme.*

Ik heb deze plaets in 't geheel aengehaeld, ten einde men beter zoude konnen oordeelen dat het noodzakelijk was dezelve te wederleggen.

Omtrent den oorsprong van het goudlijm stemt men niet overeen: eenige lieden hebben gemeend dat deze stof, die naer den aluin gelijkt, slechts een voortbrengsel der kunst' was;

(*o*) FALLOPIUS, DE LOBEL, RODRIGUES A CASTRO.

was; doch anderen hebben gedacht dat wij dit zout aen de Natuur verſchuldigd waren. Wat 'er van zij, men brengt het zelve uit de Ooſt-Indiën in Europa; en het moet dan eene ligte zuivering ondergaen, welke het bij de Hollanders en Venetianen verkrijgt. Vervolgens wordt het door alle de deelen van Europa vervoerd. (*p*)

Men heeft langen tijdt bezig geweest om het goudlijm te bearbeiden; en gevolgelijk waren 'er weinige dan ſtoutmoedige lieden, die

(*p*) Men wil dat deze zuivering een geheim is, 't welk de Venetianen en Hollanders alleen bezitten; maer de heer GEOFFROY maekt in een geſchrift over het goudlijm op, dat het geheim van deszelfs zuivering den Hollanderen niet alleen eigen is; dewijl 'er, zegt dees bekwame ſcheikundige, een burger is in de voorſtadt St. Antonie (te Parijs) die het goudlijm gezuiverd, en den kooplieden zoo ſchoon en zuiver als dat van Hollandt geleverd heeft Deze aenhaling mag bij mijn onderwerp vreemd ſchijnen; maer vermits ik, voornamelijk in verſcheidene hedendaegſche werken, gezien had dat de Hollanders alleen het goudlijm konden zuiveren, dacht ik verpligt te zijn deze plaets van den heer GEOFFROY bijtebrengen. Het is lastig voor den koophandel in 't algemeen, overreed te wezen dat het eene of andere volk eigenaer is van een geheim, dat voor geen geheim meer kan gehouden worden.

die het inwendig konden gebruiken. (*q*) Men had een vrij ſterk vooroordeel tegens deze ſtof, welke verſcheidenen verwarden met de *Chryſokolla* der alouden, die uit de kopermijnen gehaeld, en voor een vergif gehouden werd. Dan een man, die de gevaerlijke reis naer Egypte onderneemt, om de naeldzuilen te beſchouwen, ſchiet nimmer te kort in het vertellen van wonderen, welke hij niet gezien heeft: insgelijks is het gelegen met de geenen, die een nog onbekend geneesmiddel onbeſchroomd durven innemen. Alles wordt dan wonderbaer; en zij, die het goudlijm gebruikten, geloofden waer-

(*q*) De ſcheikundigen hebben langen tijdt onachtzaem omtrent het goudlijm geweest: zij gebruikten het in hunne bewerkingen, zonder deszelfs natuur onderzocht te hebben; en men heeft zich niet dan ſedert den tijdt van HOMBERG toegelegd om deze ſtof aen ſcheikundige proeven te onderwerpen. Het geene PLINIUS, DIOSCORIDES, AVICENNA, ARISTOTELES, en anderen van de *borax* gezegd hebben, moet men op ons goudlijm niet toepasſen. Uit de beſchrijvingen, welke ons deze ſchrijvers hebben nagelaten kent men de *Chryſokolla* der alouden, en ſomtijds het *natron* der Egyptenaren: volgens eene aloude ſamenſtelling van MYREPSUS, een' Griekſchen ſchrijver, is de *borax* een ſteen: de *borax* van ARISTOTELES is een uitmuntend geneesmiddel voor de oogen; en ALBERT DE GROOT noemt *borax* een' ſteen, die, volgens zijn zeggen, in het hoofdt der padde gevonden wordt.

waerſchijnlijk niets beters van deszelfs kragten te kunnen zeggen, dan het ten allen tijde zoo gezochte vermogen, om de minvermaken te vermeenigvuldigen, daeraen toeteſchrijven.

Wanneer men de verſchillende bewerkingen der hedendaegſche ſcheikundigen, om de natuur van het goudlijm te ontdekken, met oplettendheit onderzoekt, kan men niet ſtoutmoedig over deszelfs kragten oordeelen. Ik zal hier niet bijbrengen het geene bekwame ſcheikundigen (*r*) gezegd hebben van het pijnſtillende zout, door den heer HOMBERG ontdekt, terwijl hij zijne bewerkingen aen het goudlijm verrichtte. De geneeskundigen weten dat het verdoovende vlugtig zout van koperrood *, of het pijnſtillende zout van den heer HOMBERG, waervan men de verzachtende kragt hoog geroemd heeft, niet naeuwkeurig voldoet aen de oogmerken, die men zich voorſtelt in de ziekten, voor dewelken het is voorgeſchreven. Insgelijks is het gelegen met het goudlijm, waeruit het zout van HOMBERG getrokken is: men vindt deszelfs kragt beſchreven en uitgebreid in alle de werken, waerin van deze ſtof wordt

* *vitriool.*

(*r*) De heeren LEMERI, ROUELLE, BOURDELIN en BARON.

wordt gewag gemaekt; en de ervarene geneesheeren ſchijnen 'er niet veel werk van te maken. Wel is waer dat men het ſomtijds voorſchrijft, om de afdrijving der vrucht' te bevorderen; maer de prikkelingen van het goudlijm ſchijnen niet ſterk genoeg, om in een' moeijelijken arbeidt eene vaerdige hulp toetebrengen, ten zij men dezelven door eenige andere kragtiger inmengſelen aenzette (*s*).

Dewijl het goudlijm, door de geestdrijving van eenige ſchrijveren, eene achting, die door de ervarenis wordt tegengeſproken, verkregen heeft, is het vruchteloos deszelfs wonderbare kragten in de liefde zoo hoog te verheffen. Indien eenige mannen, door deszelfs gebruik, een' roedeſtandt gekregen hebben, het is geſchiedt om dat zij 'er zich van bedienden, terwijl het bereid was met eenige ſcherpe en verhittende ſtoffen, die dit toeval veroorzaekten. Sommige ſchrijvers willen dat eenige greinen goudlijms, met een in boter gebakken ei ingenomen, een' man ſterk

(*s*) Men kan zeggen dat het goudlijm bijna niets meer doet in het beruchte vloedwekkende poeder van FULLER, en in dat van MYNSICHT, dan het kullekenskruidt in de mengartzenij de *ſatyrio*. Deze poeders worden aengezet met mirre, ſaffraen, kaneeloly, ſavel, enz. gelijk de mengartzenij de *ſatyrio* door de ſtoffen, waervan wij boven geſproken hebben.

ſterk in den wellust kunnen maken. Deze waerneming zou genoeg zijn om de kragt van het goudlijm, zoo zeer door VENETTE aengeprezen, te bewijzen; doch de ondervinding, die hier voornamelijk tot leidsvrouw moet dienen, toont dat dit middel inderdaedt zijne werking oeffent in mannen, die ſlechts een dus toebereid ei noodig hebben, om tot den minnelust aengeſpoord te worden; maer dat het de geenen, die door geene verhittende of winderige voedſels kunnen bewogen worden, in hunne ongevoeligheit laet blijven.

Men heeft veel geſproken van *Spaenſche vliegen*, als van een kragtig middel om den wellust te verwekken; en eenige menſchen, die 'er gebruik van wilde maken, hebben ondervonden dat deze diertjes een doorbijtend en verſchrikkelijk vergif zijn. Het zelve doet zijne werking op de blaes, en veroorzaekt 'er afgrijsſelijke verwoestingen; en derhalve is het niet te verwonderen dat dit vergif, als het begint te werken, door zijne vreeſelijke ſcherpte eene geweldige prikkeling in de teeldeelen verwekt. Dan men moet het niet beſchouwen als een middel, dat den mensch tot het minvermaek aendrijft, en hem in ſtaet ſtelt om gedurige offeranden daeraen toetewijden. VENETTE zegt, dat de Spaenſche vliegen zoo veel vermogen op de blaes en de teeldeelen van beide de kunnen

nen hebben, dat men twee of drie greinen daervan innemende, eenen hevigen brand, die ons vervolgens ziek maekt, gewaer wordt. Hij bevestigt dit met het voorbeeldt van een' zijner vrienden, die des avonds van zijne bruiloft' hartelijk at van een peergerecht, waerin zijn medevrijer Spaensche vliegen gedaen had. De nacht gekomen zijnde, omhelsde de man zijne vrouw zoo heftig, dat het haer verveelde; maer zijne vreugdt, vervolgt onze schrijver, veranderde wel rasch in droefheit, alzoo hij omtrent den middernacht, onder het gevoel van eene ongewone verhittinge en moeijelijkheit in het watermaken, gewaer wierd dat hij bloedt door zijne schacht loosde. . . . Dees lijder genas niet dan met veel moeite, niettegenstaende men alle mogelijke zorg voor hem aenwendde.

Wij zullen hier niet onderzoeken, of het venijn der Spaensche vlieg' zijnen zetel in het hoofdt of de pooten heeft, of dat het in het gansche ligchaem van dit diertje huisvest: ook zullen wij niet onderzoeken; hoe en waerom het veeleer op het vlies van de blaes werkt, dan op de vliezen, welke het te voren ontmoet. De tijdt, dien ik met deze naervorschingen zoude verspillen, zal beter besteed worden met het opgeven van eenige waernemingen, bekwaem om mijne lezers te overtuigen, dat de Spaensche vlieg een

ver-

vergif is, 't welk geheel uit de inwendige geneesmiddelen moet verbannen worden. (*t*)

Men leest in de werken van AMBROZIUS PARÉ, dat eene ligtekooi, een' jongkman ten avondmael verzocht hebbende, hem eenige opſtooffels, welke men met het poeder van Spaenſche vliegen beſtrooid had, liet opdisſchen, en dat dees ongelukkige werd aengetast door een' roedeſtandt *, en eene bloedlozing uit den aers, die hem, niettegenſtaende alle de middelen, tot zijne behoudenis aengewend, den doodt veroorzaekte.

* *priapisme.*

De Hoogduitſche dagtafels berichten ons, dat een kwakzalver een' aenzienlijken mann' Spaenſche vliegen ingaf, als een bekwaem middel om den minnelust optewekken, en dat dit hulpmiddel den lijder, elf dagen na dat hij het gebruikt, en de langdurigſte en wreedſte ſmerten uitgeſtaen had, in het graf bragt.

Een perſoon, die zich bediende van ſnuif, waerin men een weinig van het poeder van Spaen-

(*t*) Uit de verzameling' van het Parijſche artzenijboek is het gebruik der Spaenſche vliegen, inwendig ingenomen, geheel verbannen; en eene oude ſtadskeur verbiedt den kruidmengeren dezelven te verkoopen aen wien het ook zij, ten zij ze den kooper wel kennen, en verzekerd zijn dat deze vliegen uitwendig zullen gebruikt worden.

Spaenfche vliegen gedaen had, werd op ftaendevoet van eene hevige hoofdpijn' en eene gevaerlijke bloedwatering' aengetast.

Wedelius zegt kennis gehad te hebben aen een' man, die, om de liefdedrift in hem aenteprikkelen, een aftrekfel van Spaenfche vliegen in chokolaed had ingenomen, en aengetast werd van eene onverdragelijke pijn' in het waterlozen, en een' geweldigen brandt in de fchacht, waervan hij niet dan door het drinken van veel verfche melk konde genezen worden.

Een geneesheer, de kragt van eene wellustverwekkende artzenij', waerin Spaenfche vliegen waren, willende beproeven, nam 'er zoo veel als de grootte eener kastanje van in. Doch hij betaalde zijne nieuwsgierigheit duur; dewijl de afgrijsfelijkfte toevallen hem op den oever van het graf bragten, en hij werd niet weder herfteld dan door het gebruik van hulpmiddelen, in diergelijken gevalle voorgefchreven, en die ongelukkiglijk niet altoos eene goede uitwerking hebben. (*u*)

Uit deze voorbeelden kan men ligtelijk zien, dat het inwendige gebruik der Spaenfche vliegen geheelenal uit de geneeskunde moet

(*u*) *Dict. de Med.* art. *cantarides.* Vervolg van de *Matiere medicale.* Vol. 1. &c.

moet verbannen worden, en met veel meer red'en uit de algemeene voorschriften, welke door de onkunde en vermetenheit verzonnen, en door het bedrog in aenzien gebragt zijn. Vergeefsch zal men het gezag van eenige ouden, die de Spaensche vliegen inwendig gebruikten, bijbrengen: de meesten waren zelfs zeer voorzigtig omtrent het uitwendige gebruik van dezelven; en ARETEUS, die zich het eerste van de Spaensche vliegen, als een bleintrekkend middel, op de huit van het hoofdt bediende, beval den lijder, gedurende drie dagen voor het zetten van deze uitwendige artzenij', melk te gebruiken, om het nadeel, 't welk dezelve aen de blaes zoude kunnen veroorzaken, voortekomen (*v*). Men weet dat het niet noodzakelijk is de Spaensche vliegen inwendig te geven, om haer dit teedere deel te doen beschadigen; nadien zij, als een bleintrekkend mid-

(*v*) ARETEUS gebruikte de Spansche vliegen om de vallende ziekte te genezen, weshalve hij zijnen tijdt konde waernemen, en zijne lijders bereiden. Deze voorbehoedsels kunnen tegenwoordig niet gebruikt worden bij ijdere Spaensche vliegzetting, die gemeenlijk in scherpe ziekten geschiedt, als in kwaedaertige koortsen, beroerte en slaepziekte, waerin het gelukkige gevolg van het geneesmiddel bijna altoos afhangt van de vaerdigheit, waermede men 'er zich van bedient.

middel gebezigd, dikwerf zware toevallen veroorzaekt hebben; en de geneesheeren weten welke omzigtigheden zij in 't werk moeten ſtellen, om dezelven voortekomen of te verzachten. (*w*)

Om den minnelust optewekken, heeft men ook het gebruik van het leeuwenvleesch aengeprezen; doch VENETTE ſtelt in 't geheel geen vertrouwen op dit wellustverwekkende middel, dewijl de ondervinding heeft doen zien dat dit vleesch het menſchelijke ligchaem nadeelig is. Hij voegt 'er bij dat zeker geneesheer, daervan drie dragmen aen den *khalif* VATICUS (*x*) ingegeven hebbende, om hem ter liefde aenteſporen, hem doodde in plaets van hem te genezen. Na het

(*w*) De bekwame middelen om het geweldt der Spaenſche vliegen te beteugelen, wanneer men het ongeluk gehad heeft om ze inwendig te gebruiken, of zelfs als hunne zetting rampzalige gevolgen gehad heeft, zijn olijfoly, zoete amandelen, of melk, in grooten overvloed' ingenomen, waerbij men nog voegt een' koeldrank, gemaekt met zoete amandelen, verkoelende zaden en ſyroop van ſlaapbollen, of een' gerstendrank, gemaekt met den wortel van witte maluwe en lijnzaedt. De verzachtende inſpuitingen in de blaes, en het halve badt van laeuw water, zijn insgelijks bekwaem om het doorbijtende zout der Spaenſche vliegen te omwinden, te verzachten en in beweging te brengen.

(*x*) [Waerſchijnlijk den *khalif* AL WATHEK]

het geene ik te voren gezegd heb, zal men mij niet verdenken dat ik het leeuwenvleesch de kragt, om een' mensch tot het onmatig genot van het liefdevermaek te bereiden, toefchrijve; maer ik geloof ook niet dat het fchadelijk genoeg zij om een vergif te worden, wanneer het tot voedfel gebruikt wordt. Het is van eenen onaengenamen en fterken fmaek; en echter maken 'er de Negers en Indianen, die het niet kwaed vinden, gebruik van, als zij het kunnen krijgen, zonder dat 'er eenig toeval uit fchijnt te ontftaen (*y*). In tegendeel, fchrijft men het de kragt toe om de hersfens te verfterken, en de dampen te verdrijven (*z*). Derhalve moet men niet gelooven, dat drie dragmen van dit vleesch dezen VATICUS hebben kunnen doen fterven, ten zij de geneesheer, die het hem ingaf, daer mede iets anders, bekwaem om zulk een rampzalig gevolg te veroorzaken, gemengd hebbe.

Weinige dieren hebben in de artzenij zoo veel achting behaeld als het hert, dewijl dit viervoetige dier, indien men eenige fchrijvers

(y) Zie *l'Hiftoire Naturelle* van den heer BUFFON. Tom. XVIII. in 12mo.

(z) Zie *le Dictionnaire des Animaux*, op het art. *Lion* *l'Hiftoire Naturelle des Animaux* door den heer ARNOUD DE NOBLEVILLE, &c. tom. V. *Les Voyages* de LABAT, &c.

vers gelooft, een algemeen behoedmiddel is. PLINIUS (*a*) merkt op dat het hert nimmer door de koorts wordt aengetast. Ook is het gebruik van het hertevleesch een middel tegens deze ziekte. Ik ken, zegt dees natuurkundige, verſcheidene vorstinnen, die langen tijdt geleefd hebben, zonder ooit door de koorts aengetast te zijn geweest, door het dagelijkſche gebruik, 't welk zij in hare maeltijden van het hertevleesch maekten (*b*). Bijna alle de ouden hebben alle de ligchaemsdeelen van het hert als een middel tegens het venijn beſchouwd; doch de hedendaegſchen hebben 'er den ſtaert, die naer hun zeggen een vrij ſterk vergif is, van uitgezonderd. KARDANUS verzekert dat de verdikte hertstranen een kragtig behoedmiddel zijn, indien men ze bij zich draegt. AGRIKOLA zegt het zelfde van de tanden van dit dier. En een filoſoof van de Platoniſche gezindheit verzekert, dat het genoeg is zich met een hertevel te bedekken, om niets van eenig vergif te vreezen te hebben. Men weet welke wonderbare kragten men toeſchrijft aen het geene men onei-

(*a*) VIII boek, kap. 32.

(*b*) PLINIUS merkt op dat het noodzakelijk is, om het hertevleesch deze kracht te doen bezitten, dat het dier door eene enkele wonde gedood zij. Verſcheidene ſchrijvers hebben de ongerijmdheit van dit gevoelen van PLINIUS doen zien.

eigenlijk het *hartebeen van het hert* noemt; en men weet insgelijks dat deze kraekbeenige zelfſtandigheit in de ziekten van het hart wordt aengeprezen. Thans zal men niet verwonderd zijn, wanneer ik zeg dat men aen de ſchacht van het hert de kragt toeſchrijft, om den mannen het kostelijke vocht, dat de bron hunner liefdevermaken is, overvloedig te verſchaffen. Het behoort niet tot mijn onderwerp alle de deelen van het hert, welke tot genezing der ziekten worden aengeprezen, te beſchouwen; laten wij alleenlijk onderzoeken waerop de kragten, welke men aen eenige zijner deelen, met betrekkinge tot de liefde, toeſchrijft, gegrond zijn.

XENOFON zegt ons, dat, indien men de teelballen en de natuurlijke deelen van een' man ſmeert met het poeder van een' herteſtaert, tot kalk gebrand en met wijn gemengd, hij zich aengedaen voelt van verliefde begeerten, welke men, als zij te hevig zijn, kan matigen, door dezelfde deelen met oly te ſtrijken. Men heeft, federt den tijdt van XENOFON, dat wellustverwekkende middel aengeprezen; en het is waerſchijnlijk dat het tegenwoordig luttel in achting is, om dat men 'er de geringe kragt van beſpeurd heeft. Ik verbeelde mij de reden, die den herteſtaert, door de ouden, als een vermaerd prikkelend middel heeft

doen

doen aenzien, te ontdekken. Langen tijdt (dat is, tot dat de ontleding der dieren de natuurkunde verlicht heeft) geloofde men dat de herteſtaert de verzamelplaets der galle was, dat de overvloedt en ſcherpheit van dit vocht de geilheit opwekte, en dat het hert, gedurende den bronstijdt door eene minnerazernij vervoerd, het geilſte van alle dieren was; weshalve de gal van dit dier, op de natuurlijke deelen van een ander dier geſtreken, deze deelen moest prikkelen. Deze redenkaveling vervalt tegenwoordig van zelve, om dat men weet dat het hert inderdaedt wel van het galblaesje ontbloot is, maer dat zijn ſtaert, die niet van dien der andere dieren dan in grootte verſchilt, geen meer galvocht in zich bevat, dan de overige deelen van het ligchaem. Voor het overige heeft het gebruik van den herteſtaert, gelijk het door de ouden aengeprezen is, misſchien goede uitwerkingen in menſchen van eene koude geſteldheit te weeg gebragt; en zie hier hoedanig dit heeft kunnen geſchieden. De wervelbeenders, waeruit dit uiterſte van de ruggegraet beſtaet, niet geheel verkalkt zijnde, moeten door de wrijving de vezels bewegen en prikkelen, en daerdoor deze ſoort van ſpanning', tot de opregting der roede noodzakelijk, veroorzaken, terwijl de wijn, door zijne prikkelende hoedanigheit, tot dat zelfde einde medewerkt. Deze

ver-

verklaring zal al het wonderbare, 't welk men aen den herteſtaert toeſchreef, doen verdwijnen, vermits alle andere middelen dezelve uitwerking kunnen verrichten, en de enkele wrijvingen dezelfde zaek moeten te weeg brengen.

Onder de kragten, welke men ongemeen vergroot en zelfs valſchelijk aen den ſchacht van het hert heeft toegeſchreven, heeft men voornamelijk geroemd, gelijk wij gezien hebben, deszelfs vermogen om de liefdedrift optewekken. Men merkt op dat het dier noodwendig in den paertijdt moet gedood zijn: want door dit middel bevordert dit deel, volgens Etmuller, veel beter de afſcheiding van het zaedt, wanneer men een dragma daervan, als een poeder, in een gebakken ei of in goeden wijn ingeeft. Ligtelijk ziet men dat het met dit wellustverwekkende middel eveneens is als met het geene, waerin het goudlijm is gemengd; namelijk, dat het werkt op de natuursgeſteldheden, die ſlechts een ei noodig hebben om aengedaen te worden, of welke de wijn tot de liefde vervoert. De herteſchacht heeft geene andere kragten, dan dat hij eene opſlorpende droogte heeft, wanneer hij als een poeder wordt ingegeven, en dat hij ſlijmachtig is, indien men hem als een afkookſel gebruikt. Hebben hem de ouden andere kragten toegeſchreven, dezelve zijn ingebeeld,

en

en gehaeld uit redenen van de gelijkvormigheit der deelen, die in eene verlichte eeuw moeten verbannen worden.

Nu moet ik nog fpreken van het heulfap *, wiens kragten men geroemd heeft met eene verrukking', die verderffelijke gevolgen kan hebben. De waerneming, welke VENETTE opgeeft, en waervan hij zelf het onderwerp is, is een gevaerlijk lokaes voor de jeugdt, te meer, om dat de fchrijver dezelve paert met omftandigheden, die het heulfap moeten doen befchouwen als een middel, bekwaem om eene foort van verrukkenden wellust te verwekken, die misfchien, door fommige menfchen, zoude verkozen worden boven het vermaek, dat uit de vereeniging' der beide geflachten voortfpruit. Men zal mij vergunnen de geheele plaets van VENETTE uittefchrijven, en daerop naer vereisch van het onderwerp te antwoorden.

* *opium.*

„ Misfchien zal men mij laken, zegt dees
„ geneesheer, dat ik het heulfap, 't welk
„ de geheele oudheit geloofde koud te zijn
„ tot in den vierden graedt, en door de
„ overmaet van die hoedanigheit de men-
„ fchen te dooden, in den rang der liefde-
„ verwekkende middelen ftelle."

Voorzeker, heer VENETTE, zijt gij lakenswaerdig, niet om dat gij eene zelfftandigheit, welke men tot in den vierden graedt koud

koud achtte (deze trap van hitte en koude is eene andere zaek), in den rang der wellustverwekkende middelen ſtelt; maer om dat gij in een werk, dat in de handen der ganſche weereld' is, een verſchrikkelijk vergift, 't welk niet ophoudt een vergift te zijn, dan wanneer het door de bekwaemſte geneesheeren gebruikt wordt, als bekwaem ter bevorderinge van de liefde durft noemen.

„ Wel verre, zal men zeggen, van ons
„ tot het omhelzen eener vrouwe aenteſpo-
„ ren, helpt dit middel ons in ſlaep, en
„ maekt ons, in plaets van verliefd, onge-
„ voelig. Dan, indien men overweegt dat
„ dit ſap bitter en ſcherp van ſmaek is, dat het
„ in het vuur ontvlamt, en dat de Ooſter-
„ lingen zich daervan bedienen, om dapper
„ in den krijg en bij de vrouwen te zijn;
„ zal men ongetwijffeld van een ander ge-
„ voelen wezen.

„ Wanneer de Turkſche keizer een leger
„ verzamelt, voorzien zich de ſoldaten met
„ heulſap, om het zelve, gelijk onze boots-
„ gezellen den tabak, te gebruiken, indien
„ wij Bellonius mogen gelooven."

De Turken (niet allen, gelijk wij in 't vervolg zullen zien dat 'er uitzonderingen zijn) gebruiken het heulſap niet alleen in tijdt van oorlog; maer wanneer zij 'er eens aen gewend zijn, en dat zij deze gewoonte

zoo ver uitſtrekken, dat zij 'er eene aenmerkelijke gift, die ſomtijds tot op 72 greinen op eenen dag beloopt, van innemen, ondergaen zij gevaerlijke toevallen, als zij 'er zich eensklaps van onthouden. Dus is het niet noodzakelijk dat een man in Turkije ten oorloge trekken, of bij zijne vrouwen ſlapen moet, om tot het innemen van heulſap te beſluiten; dewijl hij 'er toe genoodzaekt is, en 'er zich eene gewoonte van gemaekt heeft. Hij kan 'er zich niet van onthouden, gelijk een dronkaert onder ons den wijn noch den ſterken drank kan nalaten.

„ Eene kleene gift, van dit middel inge-
„ nomen, verwekt dampen, die tot de herſ-
„ ſenen opſtijgen, en de inbeelding, even
„ als de wijn, zachtelijk bedwelmen; maer
„ eene onmatige gift bluscht onze natuur-
„ lijke warmte geheelenal uit, en doet onze
„ geesten volkomen vervliegen, even als de
„ ſaffraen, wanneer men 'er te veel van ge-
„ bruikt."

Wie zal deze ligte gift, die alleen de inbeelding moet verheugen, voorſchrijven? Een gedeelte heulſaps, in de holligheit van een' bedorven tant gedaen, veroorzaekte den doodt aen den perſoon, die deze proef nam. Men deed dit middel in het oor van eenen Spanjaerdt, die met eene wreede ſlapeloosheit gekweld was: hij viel in ſlaep, was bij zijne ontwaking verſtandeloos, dom en krank-

krankzinnig, en overleed (*c*). GALENUS bericht ons, dat een ſchermer ſtierf door middel van een' plaester met heulſap, welke zijn tegenſtrever hem op het hoofdt gelegd had. Zeker vrouwsperſoon viel den tijdt van vierentwintig uren in een' diepen ſlaep, na 'er een half grein van ingenomen te hebben: zou zij niet geſtorven zijn, indien zij 'er een grein van gebruikt hadde?

Hij, die eerst het heulſap deed kennen, verrijkte de geneeskunde met een kragtig middel om de al te geweldige beweging der geesten te ſtillen, en de pijnen te verzachten; maer wat is het noodzakelijk dat deze artzenij alleen door een' voorzigtigen geneesheer gebruikt wordt!

De ſaffraen werd door de ouden dikwerf in de ſpijzen gebezigd, om tot een' prikkel voor den wellust te dienen. Men bedient 'er zich nog gemeenlijk van in Polen en Koerlandt; en de Spanjaerds en Italianen gelooven, door het gebruik van de ſaffraen, zich voor vele ziekten te behoeden. BACON geeft, in het werk, dat wij bij het verhandelen van het ſalpeter hebben aengehaeld, als iets zekers op, dat de gewoonte der Ierlanderen, om hunne hemden met ſaffraen te ver-

(*c*) *Anecdotes de Medecines.* Iſte Deel. Anecd. CII.

verwen (*d*), niet weinig tot verlenging van het leven toebrengt, en dat de Engelschen een gedeelte hunner levendigheit aen het meenigvuldige gebruik van de saffraen in hunne gerechten verschuldigd zijn. In een ander werk raedt dees schrijver de saffraen te mengen in de geneesmiddelen, door welke men de droevige uitwerkingen van den ouderdom tracht te vertragen: want de saffraen, zegt hij, richt hare werking naer het hart, geneest de hartbevingen, verdrijft de droefgeestigheit, versterkt de hersfens, en vervult den geest met vrolijkheit (*e*). Eindelijk beschouwt de beroemde BOERHAVE de saffraen als eene vermogende en kragtige beweegoorzaek der dierlijke geesten; dewijl zij, zegt dees schrijver, welriekende, prikkelende en verhittende, en bij gevolg verdrijvende, ontbindende, openende en versterkende is. Ik beschouw derhalve, met VENETTE, de saffraen als een middel, niet om de liefdedrift sterk optewekken, maer

(*d*) SCALIGER zegt, dat deze gewoonte in Ierlandt alzoo wel als in Schotlandt plaets heeft, en dat het onbeschaefde volk dus de saffraen gebruikt, om het linnen zes weken en langer te kunnen dragen, zonder iets van de morsigheit te vreezen te hebben.

(*e*) HOFFMAN, LISTER, BONTIUS en andere geneesheeren hebben tot lof van de saffraen geschreven.

maer om door het gansche ligchaemsgestel eene soort van gemak en vrolijkheit te verspreiden (*f*), waer door het tot het minvermaek geschikt, en als door eene zachte neiging daertoe gedreven wordt; terwijl zij de oogenblikken der verrukkinge, welke zij ons bezorgt, verhaest, zonder al te veel indruk op de werktuigen van den wellust te doen. De saffraen dringt door de fijnheit harer deelen in onze vaten, en veroorzaekt de goede uitwerkingen, welke men haer toeschrijft, en de ondervinding dagelijksch bevestigt.

Onder vele voorbeelden, welke ik zoude kunnen bijbrengen, om deze doordringende kragt te betoogen, zal ik 'er slechts één aenhalen, om dat het op het naeuwste met mijn onderwerp verknocht is. Een jongkman van tweeëntwintig jaren ontlastte, na het gebruiken van spijzen, waerin men saffraen gemengd had, een zaedvocht, dat de volkome-

(*f*) Men heeft de kragten van de saffraen in dit stuk veel vergroot. SCHULZIUS zegt dat, indien men eene ledige saffraenolyfles aen den neus van een kindt houdt, het zelve aenstonds zal beginnen te lagchen. Een ander schrijver verzekert dat, indien men een' ring met saffraen wrijft, en denzelven aen een' der vingeren van de linkerhandt steekt, het hart daer door aenstonds eene vreugdt zal gevoelen.

mene gele kleur van deze kruiderij' had aengenomen. (*g*)

Uit het gene ik tot dus verre gezegd hebbe volgt, dat de saffraen van groot nut in vele omstandigheden kan zijn; doch men moet 'er geen misbruik van maken, om dat zij, te dikwerf of in te groote hoeveelheit ingenomen, door hare verdoovende kragt een gevaerlijk vergif wordt, tegens het welke de geneeskunde tegengiften gezocht heeft (*h*). Volgens Dioscorides zijn drie dragmen genoeg om den doodt te veroorzaken; en zelfs geloof ik dat deze gift uitermate groot is, en dat uit eene mindere hoeveelheit dezelfde uitwerking zoude ontstaen. De knecht van een' koopman, gewoon zich bij eene groote meenigte van saffraen nederteleggen en te slapen, overleed daervan na het

(*g*) *Ephémérides des curieux de la Nature*, Dec. 3. ann. 6. obs. 273. Men zou hier bij kunnen voegen verscheidene bevestigde waernemingen, welke bewijzen dat de saffraen sommige kinders, die deze kleur met zich ter weereld' bragten, in den buik der moeder geverfd heeft. Zie *les Ephémérides*. Dec. 1. ann. 1. obs. 60.

(*h*) Boerhave geeft waterige, olyachtige en wrange braekmiddelen, waervan de honig eene der inmengselen is. Men moet deze tegengiften in eene groote hoeveelheit innemen, en ze dikwerf herhalen.

het uitstaen van verscheidene toevallen. (*i*) Amatus Lusitanus verhaelt verscheidene voorbeelden, welke bewijzen aen welk gevaer men zich, door een onmatig gebruik van de saffraen, blootstelt, en waer mede ik mij niet zal ophouden. Het is genoeg te zeggen, dat men de saffraen van twaelf tot twintig greinen kan ingeven, dat men deze gift zonder den raedt van een' geneesheer nimmer moet te boven gaen, en dat de saffraen, die zelfs in eene geringe hoeveelheit, als men 'er niet aen gewoon is, groote verwoestingen kan aenrechten, in 't geheel niet nut is voor vochtrijke lieden, of jongelingen van eene galachtige gesteldheit, wier vochten ligtelijk aen prikkelingen onderworpen zijn.

„ De Oosterlingen, die zich gedurig aen „ de buitensporigheit der liefde overgeven, „ vervolgt Venette, houden hunne in„ beelding onophoudelijk met wellustige „ voorwerpen bezig: zij worden, door het „ gebruiken van een weinig heulsap, nog „ heeter en driftiger dan te voren, en ge„ voelen dus jeukingen en kittelingen door „ het geheele ligchaem, en voornamelijk „ aen de teeldeelen; weshalve ik mij over hun-

(*i*) *Dict. de Med.* op het Art. *Crocus.*

„ hunne onbesuisdheidt in het oorlog, en
„ hunne geilheit bij de vrouwen, geenszins
„ verwondere.

Na het geene ik van de natuursgesteldheden gezegd heb, zal men geene moeite hebben in het ontdekken van het heerschende beginsel, dat de Oosterlingen aendrijft tot het plegen van den wellust, tot denwelken zij daerenboven met geweldt vervoerd worden door het verwijfde leven, 't welk de meesten onder hen leiden. Onophoudelijk in het midden van verscheidene vrouwen, wier geluk afhangt van de kunst, waermede zij haren heeren weten te behagen, is het niet te verwonderen dat deze hare toevlugt nemen tot zulke middelen, welke zij bekwaem achten om hen in de buitensporigheit der minvermaken te dompelen.

Deze poogingen, om den hoogsten trap van geluk in de liefde te bereiken, worden bij alle volken gevonden. Een Musulman, die zich van het heulsap bedient om zich te dapperer in de vermaken van zijn vrouwentimmer te kwijten, verwondert mij niet meer dan een rijke Sybariet, die onder eene andere luchtstreek zich tot het mingenot bereidt, door het gezigt van onkuische schilderijen, welke de wellust in zijne vertrekken geplaatst heeft, door het lezen van ontuchtige boeken, welke de ongebondenheit heeft opgesteld, en door verscheidene andere middelen,

len, die door de begeerte naer het genot, en het onvermogen om dezelve te voldoen, verzonnen zijn. . . . Neen, deze poogingen verwonderen mij niet, om dat ik weet waer toe de mensch bekwaem is om zijne hartstogten te vergenoegen; maer ik weet tevens dat de Natuur aen alle menſchen (ik ſla hier geen acht op eenige toevallige uitzonderingen) de middelen om den wellust te genieten gegeven heeft, en dat deze vermogens niet volgens de hevigheit en onverzadelijkheit onzer begeerten kunnen vermeerderd worden. De Turken, men kan het niet ontkennen, zijn ſterk en kloek, en worden tegenwoordig voor het wakkerſte van alle de bekende volken gehouden; weshalve zij reeds een gedeelte van hunne natuurlijke kragt aen hunne goede geſteltenis verſchuldigd zijn. De verhitte inbeelding, welke zij aen den invloedt hunner luchtſtreke te danken hebben, vervoert hen daerenboven tot de wellusten, voornamelijk als men overweegt dat in een landt, waeruit de kunsten en wetenſchappen verbannen zijn, de menſchen noodwendig meer tot de zinnelijke vermaken moeten overhellen. Zie daer genoegzame beweegredenen, ter bevestiginge van de achting', welke de Turken in den minneſtrijdt verkregen hebben, zonder dat men zijne toevlugt tot het heulſap behoeve te nemen.

Zekerlijk ontbreekt ons eene goede historie der Turken, bij gebrek van welke wij ons, met geene voldoende bewijzen, kunnen verzetten tegens het geene de geschichtschrijvers en natuurkundigen (welke laetsten naeuwkeuriger dan het behoorde de eersten volgen) geduriglijk na elkanderen herhalen. Zie hier echter het bericht van een' achtenswaerdigen geneesheer, die de reden der Musulmannen heeft naergevorscht, en door zijne onbevooroordeelde waernemingen meer het vertrouwen van het algemeen verdient, dan de vertellers, die elkanderen op eene slaefsche wijs uitschrijven. De heer RUSSEL verzekert ons, in zijne *Natuurlijke Historie der stadt Aleppo*, enz. (*k*), dat het gebruik van het heulsap op verre na zoo gemeen niet is, als men in 't algemeen in Europa gelooft: zij, die 'er gebruik van maken, zegt hij, worden als ongebondenen aengezien, en sterven zeer jong, in eenen staet van kindschheit, met alle de toevallen der grijsheit in een' bouwvalligen ouderdom.

Uit deze aenhaling' ziet men hoe zeer de reizigers de natuurkundigen in dit stuk bedrogen hebben, en van hoe veel aengelegenheit

(*k*) Dit werk verscheen in het Engelsch in het jaer 1756, onder dezen tytel, *The natural histori of Alepo* &c. De schrijvers van het *Journal Encyclopedique* geven bericht van dit uitmuntende werk, in de maendt September 1756.

heit het voor de waerheit is dat menſchen, die zich met ſchrijven bezig houden, uit hunne eigene oogen kunnen zien. Laten wij tot VENETTE wederkeeren.

Deze jeukingen en kittelingen, waervan dees ſchrijver ſpreekt, zijn haren oorſprong verſchuldigd aen alles wat de inbeelding kan ontroeren; en wanneer dezelve in dezen ſtaet is in een' mensch, die anders welvarende is, zal zijne hartstogt altoos overhellen tot het geene in ons geboren, en door de Natuur goedgekeurd wordt, namelijk, de liefde. Men moet opmerken dat ik door een' welvarenden mensch niet alleenlijk verſta den ſtaet van een' mensch, in wien alle de dierlijke werkingen gemakkelijk geſchieden, maer tevens dien van deszelfs zedelijke geſteldheit: want indien dees man van een' wreeden en woesten inborst is, zal de bedwelming hem niet altoos naer het vermaek doen overhellen; en men heeft daervan afgrijsſelijke voorbeelden.

Wanneer de Turken het heulſap voor het leveren van eenen veldſlag gebruikten, en dit middel het uitſluitende regt had om hunne verrukkingen met geweldt naer het minvermaek te neigen, zou de eer, de roem, de haet, de vrees, ja niets bekwaem zijn om hen tot den ſtrijdt te geleiden, en een Oostersch veldleger zou misſchien eene afgrijsſelijke vertooning, welke de liefde met droef-

droefheit zoude aenzien, en die de Natuur zou doen ijzen, opleveren. Maer, zegt men ons, het tegendeel gebeurt; de Turken zijn, na het gebruiken van het heulſap, onbeſuisd in de gevechten, en wellustig bij de vrouwen. Laten wij beſluiten dat het heulſap een vergif is, dat volgens de omſtandigheden werkt: een dronkaert zingt met zijne vrienden, vecht met hun, en omhelst zijne vrouw, volgens de geſteldheit, waerin hij zich bevindt.

„ Het is voor ons, die 'er niet aen ge„ woon zijn, een vergif, ten zij wij zoo „ gezond en ſterk waren als de heer CHA„ RAS, toen hij 'er twaelf greinen van in„ nam. Wat mij betreft, ik durf naeuwe„ lijks twee of drie greinen ruw heulſap aen „ mijne ſterkſte lijders ingeven, mij altoos „ herinnerende de rampzalige gevolgen, wel„ ke ik door het misbruik van dit genees„ middel heb zien voorvallen, en de voor„ ſchriften, welke ZUINGERUS ons om„ trent het zelve geeft."

Het heulſap, wanneer het door geenen arts wordt voorgeſchreven, is een vergif voor de menſchen van allerlei landen, en derhalve ook voor een' Turk, als hij 'er voor de eerſtemael gebruik van maekt; dewijl 'er gevaerlijke toevallen uit ontſtaen zouden, indien hij niet met een zeer gering gedeelte begon. Zonder te treden in een wijd-

wijduitgestrekt onderzoek over de manier, waerop het heulsap op de dierlijke huishouding werkt, moet ik eens vooral zeggen dat het op gelijke wijs als de andere verdoovende middelen zijne werking doet. Het zet het bloedt ongemeen uit, en verwijdt gevolgelijk naer evenredigheit de vaten, die weinig veêrkragt hebben, gelijk onder anderen die der hersſenen. Hier uit volgt eene drukking op het beginſel der zenuwen, een ſtilſtandt in de afſcheiding der dierlijke geeſten, eene algemeene opſchorting van alle de werkingen, die van de zintuigen afhangen, mitsgaders eene algemeene doch kortſtondige lamheit van alle de zenuwen des ligchaems, uitgezonderd alleenlijk de geenen, welke tot de beweging van het hart en de ademhaling dienen: want indien de drukking zich ongelukkiglijk tot het beginſel dezer zenuwen uitſtrekte, zou het met het dierlijke leven gedaen zijn. (*l*)

Het is gemakkelijk te zien dat het heulſap werkt, en moet werken op de menſchen van allerlei landen; ten minſte moet het zich onder alle luchtſtreken, door meer of min gevoelige uitwerkingen, openbaren. De heete luchtſtreek, onder welke de Turken leven, kan de werking der verdoovende middelen wel

(*l*) *Cours de Chymie* de LEMERI, commenté par BARON. Chap. XXV.

wel een weinig verminderen; maer de levenswijs der Musulmannen strekt grootelijks om het zelve te bevorderen. De Turken, ongemeen matig in het eten zijnde, en geen' dag doorbrengende zonder zich te baden, hebben zeer wijde zweetgaten, slappe vezelen, en weinig bloedt; uit al het welke volgt, dat de omloop des bloeds, in diergelijke ligchamen, niet dan zeer langzaem geschiedt, en derzelver vaten grootelijks aen verwijding onderhevig zijn. Om deze reden vindt hun bloedt eene vrije ruimte, om zich, door de werking van eene gewone gift van heulsap, uittezetten, zonder iets te beschadigen. Dus zullen zij geene drukking op het beginsel der zenuwen hebben, ten zij men, door eene groote hoeveelheit van heulsap, het bloedt zoo verre heeft doen uitdijen, als de vaten zich kunnen verwijden zonder te bersten. Doch de hoeveelheit van heulsap, om deze uitwerking te veroorzaken, moet in de Turken ongemeen groot zijn, om dat, eer het bloedt wijd genoeg is uitgezet om deze drukking te weeg te brengen, deszelfs omloop zijne meeste kragt baert op de huit, alwaer het in de heete landen weinig wederstandt ontmoet, waerdoor de uitwaesseming grootelijks vermeerderd, en de slaepverwekkende uitwerking van het heulsap naer evenredigheit verminderd wordt. (*m*)

De

(*m*) *Cours de Chymie* de LEMERI. Chap. XXV.

Geenszins kon de heer CHARAS twaelf greinen heulſaps verdragen om dat hij *gezond* en *ſterk* was. De Turken zouden 'er zelfs geen gebruik van kunnen maken, indien de luchtſtreek hen niet een weinig begunstigde, en de matigheit in het eten, benevens de baden, gelijk wij gezien hebben, hun niet bijzonderlijk voordeelig waren (*n*). Het gebruik van het heulſap hangt af van ſommige omſtandigheden, om geene rampzalige gevolgen te hebben. Hier boven heb ik geſproken van eene vrouw', die door het gebruiken van een half grein heulſap, den tijdt van vierentwintig uren, in diepen ſlaep viel, en waerſchijnlijk zoude geſtorven zijn, indien zij een geheel grein hadde ingenomen; en niettemin, toen men zijne toevlugt nam tot het zelfde hulpmiddel, dat zoo wel gelukt was om haer rust te bezorgen, had men de vermetenheit om de gift tot zesendertig greinen uitteſtrekken, en deze hoeveelheit deed ſlechts de lijderes twaelf uren ſlapen. Om mijn gezegde, dat de ſterke en gezonde menſchen niet bekwamer dan anderen zijn om het heulſap intenemen, te bevestigen, zal ik het zeggen van den heer GEOFFROI den ouden aenhalen, namelijk, dat hij kennis gehad heeft aen

(*n*) Men zal elders zien hoe veel voordeelen zij verſchuldigd zijn aen de gewoonte van zich dikwerf in het water te begeven.

aen eene vrouw, die genoodzaekt was dagelijksch zevenentwintig greinen daervan te gebruiken, om de ſmerten, welke eene kanker haer veroorzaekte, te verzachten. Ik geloof niet dat men, in onze luchtſtreken, eene diergelijke gift heulſap aen een' mensch, zoo ſterk en gezond als men veronderſtelt, zonder letſel zoude ingeven. Alles hangt derhalve af van ſommige tegenwoordig zijnde geſteldheden, van wier beſtaen men zich echter niet dan met onvoorzigtigheit kan verzekeren, om het heulſap in eene groote hoeveelheit integeven.

VENETTE had, als geneesheer, ons zijne waernemingen omtrent de rampzalige gevolgen, door het misbruik van het heulſap veroorzaekt, en welke hij gelegenheit gehad heeft te zien, moeten opgeven. Met het vermeerderen van de ongelukkige gebeurtenisſen, welke ons ſommige uitmuntende artzen (*o*) hebben nagelaten, zou hij het volgende bericht min gevaerlijk voor eenigen zijner lezeren gemaekt hebben.

„ Ik verwonder mij niet dat de Turken en „ andere Oosterſche volken zulk eenen bui„ tenſporigen trek tot het heulſap hebben, „ om daer door eenen onuitſprekelijken „ wellust te genieten."

Nog-

(*o*) ZUINGERUS, STAHL, WILLIS, HOFFMAN, SENNERT, SANCTORIUS, enz.

Nogeens, het heulſap is eene behoefte voor den geenen, die 'er aen gewoon is. Men begint het te gebruiken uit ongeregeldheit, en met dezelfde inzigten, waermede ſommige ongebondene lieden, in ons weereld-deel, zich van de mengartzenij de *ſatyrio* bedienen; doch het heulſap kan men in het vervolg niet ontberen (*p*). De Turkſche postboden, die met ſchielijke boodſchappen belast zijn, gebruiken het zelve op hunne reis: zij bedienen 'er zich van, als zij zich afgemat bevinden, en krijgen daer door hunne kragt en wakkerheit weder (*q*). Ve-

(*p*) De Turken, om het heulſap, 't welk zij op hun feest, Biram genoemd, gebruiken, te aengenamer te maken, mengen 'er iets onder, waerdoor het inderdaedt een' lieffelijken ſmaek verkrijgt. Dit brengt het zelve ongetwijffeld zoo ſterk in aenzien; en hier door is het bij hen eene hebbelijkheit, eene noodzakelijkheit, geworden. *Abregé des tranſactions philoſophiques.* Vol. II.

(*q*) Een postbode, die van Konſtantinopelen naer den heer SAMUEL BARNADISTON trok, viel onderweg in een huis, waarin hij zijn intrek genomen had, als dood ter neder: het ganſche huisgezin was over dit voorval verbaesd en ontſteld; doch één der knechten, oordeelende dat deze bezwijming veroorzaekt was door dat de postbode zijn' ganſchen voorraedt van heulſap verteerd had, ſtak hem een weinig daervan met geweldt in den mondt: de postbode kwam aenſtonds tot zich zelven, en beleed dat de knecht hem tot een' goeden arts verſtrekt had. *Dict. de Med.* op het art. *opium.*

Velen onder ons maken gebruik van ſterke dranken uit behoefte, anderen alleen om dat zij 'er vermaek in vinden; maer voorzeker zou een vreemdeling, die in 't geheel geene kennis van onze dranken had, niet nalaten te zeggen dat de Franſchen deze vochten alleen uit vermaek gebruiken, en misſchien zou hij zelfs zeggen, om zich tot de ongebondenheit met de vrouwen aenteſporen, om dat hij heeft opgemerkt dat de wijn de menſchen tot den wellust vervoert. Insgelijks zou hij kunnen denken, dat de dronkene lieden eene ſoort van geluk genoten, indien hij acht gave op de geenen, die, als zij gedronken hebben, hunne geneugte door de vrolijkſte en levendigſte liederen vergrooten. Men kan derhalve zeggen, dat dees *onuitſprekelijke wellust* geenszins zoodanig is als men ons tracht wijs te maken, en dat hij, gelijk bij onze dronkaerts, veeleer zijn' zetel heeft in eene ontroerde inbeelding, dan in eene wezenlijke aendoening van de zintuigen des menschen. Ik zou 'er nog kunnen bijvoegen, om mijn gezegde te ſtaven, dat men ſomtijds eene verdubbelde gift van heulſap aen de maenzieken gegeven heeft, zonder dat men hun deze gerustheit van ziel', deze verrukkingen van zinnen, welke men vooral moest trachten te bevorderen in eene ziekte, waerin de omſtanders alles wegens den lijder te vreezen hebben, heeft kunnen mededeelen.

„ Wat

„ Wat mij belangt, vervolgt VENETTE,
„ die de kragten van deze droogerij', in
„ eene bijna wanhopige ziekte, in het jaer
„ 1688, beproefd heb, ik zal opregtelijk
„ zeggen hoe ik mij daerbij bevond. Na het
„ vruchtelooze gebruik van alle andere ge-
„ neesmiddelen, om de hevige brakingen,
„ en den hevigen buikloop, waermede ik
„ gekweld werd, te ſtuiten, kwam mij ter
„ weereld' geen beter middel ter mijner be-
„ houdeniſſe voor, dan twee greinen gezui-
„ verd heulſap intenemen. Naeuwelijks had
„ ik dezelven ingenomen, of ik gevoelde
„ mij, als door een wonderwerk, genezen,
„ en genoot een' geheelen dag zulk een ver-
„ maek, dat ik het onmogelijk kan uitdruk-
„ ken. Eene fijne, zachte en kittelende
„ waesſem vloeide, zoo mij dacht, onge-
„ voelig door de zenuwen en uitwendige
„ vliezen van mijn ligchaem. Deze waes-
„ ſem veroorzaekte mij een' ongemeenen
„ wellust: want ik gevoelde, van den nek
„ en de ſchouderen tot aen het ſtuitbeen,
„ eene alleraengenaemſte jeukte, waerdoor ik
„ een volkomen vermaek genoot. Vervolgens
„ verſpreidde zich deze waesſem naer de voe-
„ ten en knien, alwaer ik, voornamelijk
„ rondom den knieſchijf, eene onuitſpre-
„ kelijke kitteling gewaer werd. Dit ver-
„ maek gevoelde ik, terwijl ik ſluimerde,
„ verſcheidene malen op dien dag, zoo dat

„ ik naderhandt niet eens droevig was ziek
„ geweest te zijn, dewijl ik eene geneugte,
„ die de hemelſche wellusten afſchaduwt,
„ en eene wenſchelijke gelukzaligheit ver-
„ beeldt, geſmaekt had."

VENETTE geeft geen genoegzaem omſtandig bericht van zijne ziekte, om ons daeruit te doen oordeelen of het heulſap heilzaem ware of niet; maer het is zeker, dat hij zegt zijne genezing aen het heulſap verſchuldigd te zijn, weshalve ik mij niet zal ophouden met een onderwerp, dat mij daerenboven van het mijne aftrekt. Doch *deze gelukzaligheit*, *deze geneugten*, *die de hemelſche wellusten afſchaduwen*, zijn 'er eenigzins toe betrekkelijk; en VENETTE, van de uitwerking' ſprekende, had zich breeder over de oorzaek moeten uitlaten.

In den toeſtandt, waerin hij zich bevond, werd zijne inbeelding ligtelijk vergroot; en het geene een ander misſchien voor ſmart en een algemeen ongemak zoude genomen hebben, beſchouwde VENETTE als eenen geneugelijken wellust, waervan hij ons een denkbeeldt tracht te geven. Niettemin is het zeker dat het heulſap, wanneer het op de vliezen der maeg' (welk edel ligchaemsdeel door ſommige filoſofen als de wezenlijke zitplaets der ziele is aengezien) begint te werken, aldaer eene aengename aendoening, die door middel van de zenuwen, welke

daer

daer door geraekt worden, zich aen de andere leden kan mededeelen, te weeg brengt; doch deze aendoening is zeer onderſcheiden van deze lieffelijke verrukking' en gelukzaligheit, waervan hier geſproken wordt. Men is genoodzaekt te bekennen, dat, ſchoon het heulſap, in ſommige omſtandigheden, eene ligte aendoening van geneugte veroorzaekt, de inbeelding nog veel wegs heeft afteleggen, om den mensch tot deze hoogſte gelukzaligheit te geleiden. De Indiaenſche kwakzalvers bedienen zich van het heulſap, 't welk zij echter met eenige andere zelfſtandigheit vermengen, om de perſonen, die het zelve gebruiken, in eene ſoort van zinnelooshcit, welke zij als wezenlijke verrukkingen beſchouwen, ter neder te ploffen. Deze kwakzalvers voorzeggen zelfs van te voren alles wat men in de verrukking zal zien en hooren, en dit alles gebeurt inderdaedt; doch zulks behoort ons niet te verwonderen. . . . Hoe vele lieden gelooven den duivel gezien, en den zoogenoemden ſabbath bijgewoond te hebben, na dat hunne inbeelding verhit is door eenen dezer bedriegeren, welke men met den naem' van toovenaren vereert! Voor het overige moest deze waerneming van Venette, die ten ſtrengſte genomen niet tot zijn werk behoort, in het zelve geene plaets gevonden hebben; naardien de lieden der kunst' dezelve met meer genoe-

gen zouden zien in eene verhandeling, die slechts in den kring der geleerden blijft, dan in een werk, dat voor allerlei menschen is opgesteld, en daerom zelfs niet te omzigtig kan zijn.

Het geene ik tot hier gezegd heb heeft doen zien, dat het ons feilt aen naeuwkeurige berichten, wegens het gebruik van het heulsap en deszelfs uitwerkingen bij de Oosterſche volken. Zie hier eenige bijzonderheden, die over deze stof eenig licht zullen verspreiden.

De heer TOURNEFORT, en eenige andere ervarene reizigers, hebben aengemerkt, dat de matige lieden onder de Turken zelden eene groote hoeveelheit van heulsap gebruiken, en dat zij zich vergenoegen met eenige greinen daervan in hunne koffy te mengen. In het keizerrijk Mogol is het heulsap alzoo gemeen in de winkels, als de tabak in de onze; en de inwoonders maken 'er zelden gebruik van, dan na dat zij het met iets anders, als rhabarber, of deszelfs uittreksel, vermengd hebben.

PROSPER ALPINUS en BELLONIUS vermelden dat de Turken en Egyptenaers het heulsap niet gebruiken, dan om zich vrolijker, dapperer en bekwamer tot de liefde te maken; maer deze twee schrijvers merken tevens aen dat de geenen, die deze droogerij onmatig gebruiken, hoewel zij eene goede ge-

gezondheit ſchijnen te genieten, echter kouder en onregelmatiger in hunne werkingen zijn, zich altoos dronken of ſlaperig vertoonen, vele ziekten ondergaen, dom en onbeſtendig zijn, en op den eenen tijdt ontkennen het geene zij op eenen anderen bevestigd hebben, 't geen hen onverdragelijk van omgang maekt. Hier uit ontſtaet dat men, iemant willende verwijten dat hij zich tegenſpreekt, hem beticht van heulſap gebruikt te hebben, gelijk wij hem bij ons zouden beſchuldigen van dronken te zijn.

De eenigſte uitwerking, welke het heulſap op de Perſianen te weeg brengt, is de dronkenſchap; en wanneer men in dit landt een' dronkaert wil aanduiden, zegt men dat hij heulſap gebruikt heeft. De regering doet vergeefſche moeite om het gebruik van deze droogerij' te verbannen, dewijl zij daerin haer oogmerk niet kan bereiken. Welke voorbeelden 'er zijn dat het heulſap zigtbaerlijk de gezondheit krenkt, vinden zich de Perſianen altoos tot het zelve geneigd, en bedienen zich daer van als een afkookſel, of in pillen, of mengen het onder den tabak, dien zij rooken. (*r*)

WE-

(*r*) *Mélanges interesſans & curieux*, enz. tom. VIII.

WEDELIUS bericht ons dat het heulſap, aen lieden van eene heete geſteldheit, nachtbevlekkingen en een' gedurigen roedeſtandt verwekt, *voornamelijk als zij eene geſchiktheit tot deze ziekten hebben.* Insgelijks, voegt 'er onze ſchrijver bij, is het een kragtig middel om den wellust te verwekken, wanneer men het met amber of amberöly vermengt. Hij bepaelt de kragten van het heulſap, wanneer hij toeſtemt dat het, met betrekkinge tot de liefde, werkt op de perſonen, die 'er genoegzaem toe geſchikt zijn, terwijl hij 'er het amber als een tweede middel bijvoegt, als het de beweging der geſteldheit betreft. Dan men bedient zich zelden van het amber zelven, ten zij om eenige ſamengeſtelde geneesmiddelen welriekende te maken; en wat den amberöly belangt, dezelve kan, door zijne doordringende en hartverſterkende hoedanigheit, de geesten verheugen, en gevolgelijk eene liefdedrift inboezemen, zonder dat hij daerom, meer dan andere mengartzenijen, den bedriegelijken tytel van wellustverwekkend middel verdient.

Na de verklaring, welke ik van de manier der werkinge van het heulſap gegeven heb, geloof ik dat men van deszelfs verkregen achting' nog veel kan verminderen. Wanneer men toeſtaet, dat het de beweging van het bloedt tot een' ongemeenen trap uitzet en vermeerdert, dat het de bloedvaten doet opzwel-

zwellen, dat deze in dien ſtaet de zenuwen drukken, en den omloop der geesten en andere vochten, in de zwakſte vaten beſloten, verhinderen, zal men beſeffen dat het heulſap, en de andere verdoovende middelen, den mann' het uiterlijke teeken, dat zijne dapperheit bij de vrouwen aentoont, kunnen en moeten mededeelen. Dan indien men overweegt dat de zenuwen, en de andere buizen, gedurende de werking van het heulſap (*s*), eenigermate verſtopt zijn, zal men daer uit beſluiten, dat deze zelfſtandigheit geweldige begeerten, welke door eene ſchijnbare vertooning van dezelve te kunnen voldoen vermeerderd worden, maer tevens eene ſoort van magteloosheit, die uit de al te groote vurigheit van het voornaamſte werktuig onzer vermaken voortſpruit, moet veroorzaken. Mijne gisſing is op waernemingen gegrond. Men zegt dat de Chinezen, die te Batavia wonen, zich bedienen van eene zekere mengartſenij', welke zij *offion* (*t*) noemen, om den minnelust in zich

(*s*) De geneesheeren ſtemmen overeen dat het heulſap alle ontlastingen verhindert, als het ſpeekſel, de waterlozing, den ſtoelgang, enz. het vermeerdert alleen de uitdrijving van het zweet.

(*t*) Dit mengſel is ſamengeſteld met het heulſap, 't welk men ook als een vocht ingeeft; het wordt *maſlach* geheten.

zich optewekken; en deszelfs werking, zegt men, is zoo geweldig, dat zij eene beestachtige drift, die den ganschen nacht duurt, in hen te weeg brengt, waer door hunne minnaressen dikwerf genoodzaekt zijn hunne omhelzingen te ontvlugten. Ik geloof dat de uitwerkingen, welke de *affion* voortbrengt, niets anders zijn dan het zoo evengemelde van het heulsap. De beestachtige drift der Chinezen wordt veroorzaekt door den toestandt, waerin zij zich bevinden, en die hun alle oogenblikken het tijdstip van het mingenot schijnt aenteduiden. De verhindering prikkelt hen aen: zij volharden onder de gelukkige voorteekenen, welke zij ten halve meenen te zien; maer deze staet van spanning is niet genoeg om de geneugelijkheden der liefde te smaken, en zij kunnen niet voldoen aen het geene aen hun geluk ontbreekt. . . . Het slagtoffer hunner begeerten ontvlugt de onbeschofte liefkoozingen, die van het vermaek vervreemd schijnen; het ontwijkt eenen wreedaert, die zich met kwetsende wapenen in het strijdperk der liefde begeeft, zonder zelfs den prijs der overwinninge te kunnen gevoelen of genieten.

Voeg hier bij, dat men derwijze overtuigd is dat het heulsap alle ontlastingen, behalve de uitwaesseming, verhindert, dat bekwame artzen, door middel van het heulsap, som-

ſommige menſchen, in wien de al te meenigvuldige ontlastingen het zaedvocht verminderden, genezen hebben. Ik weet dat het gevaerlijk zoude zijn zich van dit middel te bedienen in alle gevallen, waerin men zich tegens de liefde moet kanten: de heer TISSOT doet zelfs zien dat het nadeelig zoude zijn in verſcheidene omſtandigheden; maer het is niet min waer, dat het insgelijks ſchadelijk is in gevallen, waerin het middel, om de nachtbevlekkingen te ſtuiten, beſtaet in het gebruik van mengartzenijen, waerin het heulſap komt; en deze omſtandigheden zijn in de verhandeling over de *Zelfbeſmetting* (*u*) aengewezen.

Menſchen van eene droefgeestige geaertheit, en uit dien hoofde niet zeer gezellig, hebben ongewone middelen gezocht om zich eene ſoort van wellustige aendoening', welke zij alleen konden genieten, te bezorgen. Diergelijke afdwalingen, waerin de mensch zich werpt om vermaek te genieten, zijn een nieuw hoofdſtuk in de hiſtorie der uitzinnigheit van het menſchelijke verſtandt. Een' jongkman van Parijs ſloot zich in eene kamer op, bond zich den buik, de armen, de gewrichten der handen, de dijen en beenen, met touwen met lisknoopen, wier einden aen ſpijkers in de vier muren waren vastgemaekt. Dees jongk-

(*u*) *Onanisme*, Art. IV. Sect. XII.

jongkman, die op het punt was om het leven te verliezen, in één der proefnemingen, welke hij omtrent het vermaek deed, bekende dat, wanneer de drukking der bindſelen tot eene zekere hoogte gekomen was, al het lijden, 't welk hij in het begin had uitgeſtaen, wellustiglijk vergolden wierd door het vermaek, dat 'er op volgde.

Dit ongewone middel, om zich vermaek te bezorgen, geloof ik niet dat iemant in bekoring zal brengen. Wanneer men veronderſtelt, 't geen men noodzakelijk doen moet, dat de hersſens van dezen werktuigkunstenaer ontroerd waren, zal men ligtelijk beſeffen dat 'er luttel vereischt wierd om zijne inbeelding te verhitten; of liever moet men gelooven dat dees gevaerlijke toeſtandt, waerin bijna alle de werkingen van den mensch, waermede hij nog aen de weereldt gehecht is, geheel ophouden, in het naderen van den doodt, zoodanige geneugten, welke men niet ligtelijk kan begrijpen, noch ik mij onderwinden zal te verklaren, in zich beſluit. Een Iersch edelman, die buiten kennis uit het water was gehaeld, verzekert, onder het bekennen van zijne verpligting' aen eenen wijkmeeſter, die zijn verlosſer was, dat deszelfs tegenwoordigheit hem een' heimelijken en onverwinnelijken afſchrik inboezemt. Dit gevoelen, dat hem overmeestert, ontſtaet, zegt hij, daeruit, dat hij in dezen diepen af-

grondt

grondt eene geneügelijke en onbeſchrijffelijke geruſtheit genoot. (*v*)

Insgelijks heeft men de middelen, ter verkrijginge van de noodzakelijke kragten om het vermaek te genieten, gezocht in fommige bereidingen, door de ſtofſcheiders * in aenzien gebragt. Eenige menſchen, verblind door den luister, de onvergangbaerheit en andere hoedanigheden van het goudt, hebben zich verbeeld dat deze mijnſtof in de dierlijke huishouding eene onuitputtelijke levensbron kon verwekken. De kwakzalvers hebben de ligtgeloovigheit van rijke en wellustige lieden misbruikt, om hun de bereidingen, waerin zij, naer hun zeggen, het goudt onder verſchillende gedaenten mengden, zeer duur te doen betalen. In een gedenkſchrift der voorgaende eeuwe zag ik de historie eener vrouwe, die, om een' erfgenaem te verkrijgen, de veêrkragt eener uitgeputte natuursgeſteldheit trachtte te verſterken, door alle morgen voor vijftig gulden aen *drinkbaer* goudt in vleeschnat te gebruiken. Dit mengſel, dat eenigen tijdt een zeker aenzien genoot, was niet anders dan eene verf, getrokken uit planten of ertzen, die bijna eene goud-

* *alchymiſtes.*

(*v*) *Anecd. de Méd.* Iſte Deel. Anecd. XX. Men kan 'er eenige andere diergelijke waernemingen zien, mitsgaders de verklaring, welke de ſchrijver aen deze verſchijnſelen geeft.

goudkleur konden opleveren, doch waerin de kwakzalvers zich wel wachtten iets van dit kostelijke metael te mengen. En wat zou het voortgebragt hebben? De scheikundigen weten dat deszelfs ontbinding *, in zeker opzigt, onmogelijk is; en den artzen is niet onbewust dat het goudt niet in het bloedt kan overgaen, en dat het, als het bereid is, alleen op de maeg en de ingewanden werkt, als een geweldig buikzuiverend middel. Sedert eenige jaren bragt men in groote achting een zeker goudverwsel, bekend onder den naem van *drinkbaer goudt van mejuffer Grimaldi*, waervan eenige lieden de wonderbare uitwerksels in alle gevallen, waerin het op het verwekken der liefde en het versterken aenkwam, geroemd hebben. Doch de heer BACON heeft aengetoond, dat dit vocht oneigenlijk *drinkbaer goudt*, en zelfs *goudverwsel* genoemd wierd, om dat het goudt niet door eenige scheistof * kan ontbonden † worden, en dat uit dien hoofde alle de genezende kragt van dit aftreksel alleen kan toegeschreven worden aen den oly van rosmaryn; aen de meenigte van wijngeest, die de grondt van dit aftreksel is, en eindelijk aen de vermenging van deze vochten met een gedeelte der zuren ‡ van het koningswater, welke men in dit mengsel gebruikt, om het goudt te smelten.

* *decomposition.*

* *dissolvant.*
† *decomposer.*
‡ *acides.*

Het

Het is geenszins in de ingewanden der aerde dat men de middelen moet zoeken, om zich, door het vermeenigvuldigen van zijn geflacht, onfterffelijk te maken; en hier kan men bijbrengen het geene een vermaerd man zeide van de kunst' om het leven te verlengen. Door het zoeken van dit geheim, zegt hij, in de mijnftoffen en ertzen, fchijnt men de Natuur te beledigen. Zou zij zulken nuttigen fchat in de ingewanden der aerde beflooten hebben! Zou zij, wier begeerte is dat alles leve, een middel om het leven te verlengen, in ftoffen, zoo luttel bekwaem om ons tot voedfel te verftrekken, hebben verborgen! En zou men flechts door de fijnfte werkingen der fcheikunde het aenmerkelijkfte inzigt der Nature kunnen bevorderen! (*w*) Laten wij zoo dwaes niet zijn van het te gelooven. Indien de ftoffen, welke men uit de ingewanden der aerde gehaeld heeft, ten hoogfte nuttig zijn tot de behoudenis der menfchen, het is om dat de kwalen, die door deze ftoffen genezen worden, buiten de Natuur zijn; het is om dat de mensch, in den ftaet, waerin zij hem gefteld heeft, eene heilzame erts, die, indien ik het zeggen durf, voor een groot gedeelte der menfchen kostelijker dan het goudt geworden is,

(*w*) *Oeuvres de M.* DE MAUPERTUIS, tom. 2. lettre XIX.

is, kan ontberen. De meenigvuldige kwalen, welke zij zich op den hals gehaeld hebben, buiten de Natuur zijnde, hebben zij geneesmiddelen buiten de Natuur gezocht: want dus noem ik alles wat zich niet op de oppervlakte der aerde vertoont, alles wat eene zekere bereiding vereischt. Kortom, de ſcheikunde, zoo nuttig in de tegenwoordige omſtandigheden, moest den eerſten mensch' onbekend zijn, om dat zij in 't geheel geene betrekking tot zijnen toeſtandt had. De wezenlijke heilzame hulpmiddelen voor den mensch, zegt de heer CLERC, groeijen in de hoven der Nature, en geenszins in de werkplaetſen der ſcheikunde. (*x*)

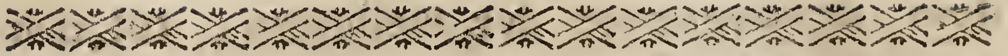
Deze aenmerking ſtrekt daerenboven ter onderſteuninge van het geene ik elders gezegd heb, ter gelegenheit van de middelen, welke men gebruikt om de natuurlijke drift der liefde te beteugelen. Deze pooging wordt afgekeurd door de Natuur, die ook geene planten, bekwaem om de geſteldheit te vernielen, op de aerde verſpreid heeft. Geene grooter hulp vindt men in het ingewandt der aerde. Zoo regtmatig is de aenmerking van den heer DE MAUPERTUIS: *de Natuur wil dat alles leve!* En om deze reden heeft zij ook geene ſtoffen, bekwaem om den mensch, door

(*x*) *Hiſtoire Naturelle de l'homme malade*, Tom. I.

door de overmaet der wellusten, tot den doodt te geleiden, voortgebragt.

Zij heeft bekwame voedſels, ter herſtellinge van het verlies, 't welk de ligchamen gedurig ondergaen, op de oppervlakte der aerde verſpreid; en deze zijn genoeg ter vervullinge van alle onze behoeften. De eetregel, dien ik in het voorgaende hoofdſtuk heb voorgeſchreven, is heilzaem voor hun, die aenprikkeling tot de liefde noodig hebben; en zij zullen in het volgende hoofdſtuk, als ook in het geene over de onvruchtbaerheit handelt, nog andere hulpmiddelen ontmoeten. Het oogmerk, 't welk ik mij in dit ſtuk heb voorgeſteld, is vervuld, indien ik heb betoogd dat de Natuur geen geweldt in de natuurlijke werkingen gedoogd, en dat geenen der ſtoffen, welke men roemt als bekwaem om de menſchen in de geweldigſte hertstogt te doen blaken, eenigzins in ſtaet zijn om de inzigten van hun, die zich van dezelve bedienen, te onderſteunen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Van de Magteloosheit.

Vois ces ſpectres dorés s'avancer a pas lents,
Trainer d'un corps uſé les restes chancelans,
En ſur un front jauni, qu'a ridé la mollesſe,
Etaler a trente ans leur precoce vieillesſe:
C'eſt la main du plaiſir qui creuſe leur tombeau,
Et bienfaiteur du monde, il devient leur bourreau. (*a*)

Mr. THOMAS, *Epitre au peuple.*

De noodzakelijke hoedanigheden, om huns gelijken voorttebrengen, zijn aen alle bezielde wezens toegedeeld; en indien zij ſpaerzaem met hunne vermaken geweest zijn, kunnen zij, tot op het oogenblik hunner ontbindinge, het ſchoonſte voorregt, hun door de Natuur vergunt, genieten. Een grijsaert, die zijne lentejaren niet misbruikt heeft, kan

(*a*) Deze opgepronkte ſchim genaekt met trage ſchreden:
Het wagglende overſchot van haer verſleten lijf,
't Doorploegd gelaet, de vrucht van heur bedorven' zeden,
Vertoont, op dertig jaer, een oud en leelijk wijf.
Dit 's beeldt der geilaerts, die hunn' eigen grafkuil delven:
Zij ſtrekken, door 't vermaek, tot beulen van zich zelven.

kan nog eenige offeranden aen de liefde toewijden; daer hij, in tegendeel, die het oogenblik van het mingenot verhaest, en door het aenprikkelen van den wellust zijne vermaken vermeenigvuldigd heeft, onbekwaem is om hetzelve te genieten, wanneer hij tot het tijdſtip, door de Natuur aengewezen, om zijn beſtaen uittebreiden, medetedeelen en te vereeuwigen, gekomen is. Vergeefsch tracht dees man de vermaken, welke eene bijna uitgedoofde verbeelding hem nog herinnert, eenige wezenlijkheit bijtezetten: vergeefsch zoekt hij hulp bij de middelen, waervan ik geſproken heb, om dat men gezien heeft hoe luttel ſtaet 'er op te maken is. Een man heeft, in dezen ongelukkigen ſtaet, de hulp der geneeskunde noodig, om zich in ſtandt te houden, indien hij het leven kan beminnen, beroofd zijnde van het geene 'er dikwils het geluk van uitmaekt: het is genoeg voor zulken man, dat hij zijne dagen doorbrenge, ten prooije der wroegingen, tot dat de ſchikgodin een leven, met bitterheit gemengd, afſnijde. Laet hij derhalve niet denken om eenige afſtammelingen, die, zonder aen de buitenſporigheden van hunnen vader ſchuldig te zijn, in deszelfs ſtraf deelen, aen de nakomelingſchap natelaten. Ik ſchrijf geenszins voor dezen man; maer daer is 'er wien eenige hinderpalen, welke zij zich niet

op den hals gehaeld hebben, verhinderen in het geluk om vaders te worden.

Ik veronderſtel een wezen, waeraen de natuur niets van alles, wat tot de voortplanting van deszelfs geſlacht kan medewerken, geweigerd heeft, maer 't welk eene erffelijke zwakheit, of eene kwijning, een vrij algemeen gevolg van ſcherpe ziekten, buiten ſtaet ſtelt om den tol, dien alle menſchen zoo gewillig betalen, aen het huwelijk te offeren. Indien dees man, ongelukkig zonder het verdiend te hebben, mij zijnen toeſtandt vertrouwt, zal ik hem vertroosten, als het mij mogelijk is. Niets, geloof ik, kant zich daer tegen: want het komt hier niet aen op ſchandelijke middelen, welke de ongebondenheit uitvindt, om de magteloosheit te beguichelen; maer men heeft ſlechts een' leefregel, die de Natuur te hulp kan komen zonder haer te dwingen, voorteſchrijven.

Geenszins zal ik bijbrengen het voorbeeldt van TAMERLAN, vader van honderd kinderen, en overwinnaer van honderd volken, die zich, uit neiging' tot den wellust', liet geesſelen; noch dat van den filoſoof PEREGRINUS, waervan LUCIAEN ons de geſchiedenis heeft overgeleverd. Dees hondſche filoſoof, aen de vermaken der liefde overgegeven, geesſelde zich in het openbaer, en bedreef, terwijl hij van een' hoop volks

volks omringd was, de eerlooze daedt, welke men zoo dikwerf aen DIOGENES verweten heeft (*b*). De geesſeling moet de deelen, welke men tracht te bewegen, aenprikkelen; doch de Godsdienst verbant dit middel om den minnelust optewekken, en hetzelve kan niet toegelaten worden dan in eenige omſtandigheden, waerin de geneesheeren het aenbevelen, om de onvruchtbare liefkoozingen der echtgenooten vruchtbaer te maken. COELIUS RHODIGINUS verhaelt het voorbeeldt van een' man, die het minneſpel niet kon volbrengen, indien hij niet wierd aengedreven door geweldige geesſelſlagen, die zijn ligchaem geheel met bloedt bedekten. OTHO BRUNSFELD zegt het zelfde van een' man, die zich ten zijnen tijde te *Munchen* bevond. Een zeker ſchrijver, die van de *driften der teeldeelen* gehandeld heeft, verzekert dat men zich tot het liefdevermaek kan aenhitzen, wanneer men zich ten dien opzigte koel bevindt, door de teeldeelen met groene brandnetelen te prikken (*c*). Ligtelijk zou men verſcheidene an-

(*b*) Zie in de vertaling van LUCIAEN, door d'ABLANCOURT, IIIde Deel, het woordt *Peregrinus.*

(*c*) Zie de *Hiſtorie der Geesſelaren*, *waerin men het goede en kwade gebruik der geesſelingen doet zien*, &c. &c. door den Abt BOILEAU, 10 Kap.

andere waernemingen kunnen verzamelen, om de kragt der geesseling' in sommige omstandigheden te bewijzen, indien zij, die 'er het onderwerp van zijn, deze oeffening niet in 't werk gesteld hadden, met inzigt' om de onkuischheit tot den hoogsten trap te verheffen. . . . Men zou zich eenigermate aen hunne misdaedt schuldig maken, door hunne toomelooze wellusten verder uittebreiden. Ik spoede mij tot zachter en min wraekbare middelen, om de magteloosheit te verbeteren.

In het verhandelen van de natuursgesteldheden, heb ik doen opmerken welke den mensch noodwendig tot den minnelust drijven. Men heeft gezien dat de *bloedrijken*, vooral de *galachtigen*, en zelfs de *droefgeestigen* genoegzaem tot de liefde geneigd, en dat de *koudvochtigen* of *slijmigen* van eene niet zeer voordeelige gesteltenis tot de voortplanting van het geslacht waren. Een man van deze natuursgesteldheit moet zich derhalve meer in acht nemen dan anderen, indien hij der nakomelingschappe wil nuttig zijn. Echter is mijne meening niet, dat de magtelooze mannen alleen onder de koudvochtigen gevonden worden; dit heeft wel in 't algemeen plaets; doch de andere gesteldheden, zonder zelfs de galachtige uittezonderen, leveren 'er insgelijks voorbeelden van op, om dat ijder derzelven onderworpen is aen meer of min

schijn-

ſchijnbare gebreken, die dezelfde uitwerking kunnen veroorzaken.

De magteloosheit heeft niet alleen eene natuurlijke maer daerenboven eene zedelijke oorzaek, die naermate van de geſteldheit meer of min invloedt heeft. Dit denkbeeldt is gegrond op eenige anderen, welke ik zal ontledigen, eer ik de genezingswijs aentoone.

Ik verdeel de magteloosheit in eene *gewoonlijke* of *volſtrekte*, en in eene *toevallige* of *kortſtondige*. Door de eerſte verſta ik den ſtaet van een' man, die ſedert zijne geboorte in 't geheel geene proef van zijne mannelijke kragt' gegeven heeft. De tweede is eene ſchielijke ophouding der teekens, die de bekwaemheit tot de voorttéling van het geſlacht aentoonen; en deze ſoort van magteloosheit is veel algemeener dan de andere; maer tevens heeft men alle reden om op derzelver genezing te hopen, 't geen in de eerſte ſoort van magteloosheit zeer moeijelijk is.

Men zou de Natuur trachten te ontheiligen, indien men de vereeniging der geſlachten, een zuiver dierlijk bedrijf, wilde beſchrijven, gelijk zich eenige filoſofen onzer dagen onderwinden: de Natuur doet niets in het heelal, waerin men geene blijken beſpeurt, dat zij alomme het aengename met het nuttige vereenigt. Het geheele ſamenſtel der natuurlijke weereld' vertoont een bekoorlijk ſchouwſpel, 't welk men met een nieuw ver-

maek opmerkt, indien men tot de bijzonderheden afdaelt. Zouden wij insgelijks geene keurlijke vruchten geplukt hebben, wanneer zelfs de Natuur onze verwondering niet tot zich getrokken hadde door de ſchoonheit der bloemen, die zich voor dezelve vertoonen? Zouden deze vruchten onzen eetlust minder geſtreeld hebben, indien de luister en verſcheidenheit harer kleuren onze oogen niet hadde vooringenomen? Kortom, zouden eenige dieren minder aen onzen kiesſchen ſmaek zijn opgeofferd, indien hunne gedaente minder ſierlijk, en de ſchoonheit min verkwistende over hen verſpreid ware? Waerom vindt men in alle wezens deze evenredigheit, deze kleuren, en met één woord' deze ſchoonheit? Het is om dat de Natuur derwijze heeft willen werken, dat alles in het heelal bezield ware, dat ijder der ſchepſelen, daerop geplaetst, op de bestmogelijke wijs ware geſchikt, en dat men met goedkeuringe de oogen op het zelve zoude ſlaen, in alle de rangen, waerin het geplaetst zij. . . . Zou de mensch van deze algemeene wet zijn uitgeſloten Zou de voortreffelijke daedt, welke hij moet bedrijven, om gedeelten van zijne wezenlijkheit aen de nakomelingſchap natelaten, werktuigelijk, of, zoo men wil, alleen door de ingeſchapene neiging * geſchieden? Hoe! de Natuur zou den mensch zijns gelijk zien voortbrengen, zonder dat hij de zoethe-

* *inſtinct.*

heden, welke zij aen deze kostelijke oogenblikken hecht, ſcheen te ſmaken! Het oordeel zou hem niets te ſtade komen! Door de behoefte gedrongen, zou hij genieten, zonder het genot te kennen! Zijne begeerten, of veeleer zijne behoeften voldaen zijnde, zou de beeldtenis van het vermaek zich niet meer in zijne gedachten vernieuwen! De vrouw, die in zijn geluk gedeeld heeft, door het zelve te vermeerderen, zou hem onverſchillig worden, zoo dra de verrukking. . . .! Hoe droevig is deze beeldtenis der liefde voor mijne oogen! Ik zie het vermaek door een treurig rouwkleedt bedekken. Ik zie de Natuur den menſchen bevelen zich te vermeenigvuldigen, en deze als ſlaven gehoorzamen aen den heerschzuchtigen meester, die hen regeert. Van dat tijdſtip af, is alle kiesch gevoel uitgedoofd: men beſpeurt geene dezer teedere bewegingen, die het vermaek voorafgäen en volgen, geene dezer zoete verbindtenisſen, wier during eene reeks van lieffelijke aendoeningen is; en met één woord', niets is men aen de inbeelding, alles aen de ingeſchapene neiging verſchuldigd.

Diergelijke voorwerpen vertoont de liefde, wanneer zij ten ſtrengſte aen den natuurlijken kant beſchouwd wordt. Zij verſchaft weinige voorbeelden van magteloosheit; dewijl de man, ſlechts zijne drift trachtende te voldoen, in alles behagen ſchept, en dat dikwerf de mag-

teloosheit ontſtaet uit de geringe betrekkinge, die 'er tusſchen de wezens, welke gedwongen zijn zich te vereenigen, plaets heeft. Gelijk aen de dieren, noodzaekt hij de eerſte vrouw, welke hij ontmoet, niet om in zijn vermaek te deelen (deze beweegreden kan hem niet aenſporen) maer alleenlijk om voor het geweldt der begeerte, voor de onſtuimigheit, voor de woede der natuursgeſteldheit te wijken.

De magteloosheit, door het zedelijke der liefde veroorzaekt, heeft haren oorſprong in de inbeelding. Dit is een ongeluk voor eenige wezens; maer uit deze heerſchappij' der inbeelding' ontſtaet een algemeen goedt, dat het heil der menſchen, wier hart in het mingenot deelt, ten hoogſten topp' voert. Het is eene bloem, welke de Natuur op het vermaek geworpen heeft, en die met meer of min levendige kleuren verſierd is, naer dat de ziel meer of min de verrukkingen der liefde gevoelt. In eene welgeſchikte vereeniging, waerin de beide geſlachten gelijkelijk haken naer het gelukkige oogenblik, dat hen moet bekroonen, vertoont zich het vermaek onder de ſchoonſte kleuren; het is eene roos, die allengskens opkleurt en tot den wellust ontluikt. . . . . Uit eene verbindtenisſe, gegrondvest op eene overeenkomst, die niet in de Natuur beſtaet, uit eene vereeniging', waerin de belanghebbende perſonen de blijdſchap des harten niet gevoelen, ontſtaen dikwerf vervoeringen,

wel-

welke men mij zal vergunnen *droefgeestige*, *akelige* verrukkingen, te noemen: met één woord' uit *gedwongene* vermaken ſpruit de onverſchilligheit; en van daer is 'er, voor vele mannen, ſlechts een korte ſtap tot de magteloosheit.

In dit geval kan de zedelijke liefde magteloosheit veroorzaken, ten minſte de zoodanige welke ik toevallig noeme. Ziet men geene mannen, die, betoond hebbende dat zij de gunsten der liefde waerdig waren, hunne achting onder den ſtandaerdt van het huwelijk hebben zien verdwijnen? Men kan niet te veel oplettendheit in de ſchikking der huwelijken gebruiken: uit het verzuim omtrent dit ſtuk ontſtaet de magteloosheit, waervan men al te vele voorbeelden gezien heeft, of, het geene voor het geſlacht op het zelfde uitkomt, de onvruchtbaerheit (*d*). Een tastbaer

(*d*) In het veronderſtellen dat de Natuur de dieren oorſprongkelijk geſchapen heeft, om zich in ijder geſlacht zonder keuze ſamentekoppelen, moet men echter toeſtaen dat 'er onder de geenen, die ons omringen, wat men 'er ook van zegge, eene ſoort van onderſcheidinge in de liefde plaets heeft. Dezelve is wel inderdaedt op eene natuurlijke betrekking en overeenkomst gegrondvest; doch het is niet min waer, dat de hengst of de ſtier niet onverſchillig de wijfkens, welke men hun aenbiedt, met dezelfde vurigheit beſpringen, dat 'er zelfs zijn wel-

baer bewijs van den invloedt van het zedelijke op het natuurlijke, in het mingenot, is de toevallige magteloosheit, die eenige mannen aengrijpt, wanneer zij hunne kragten willen beproeven in de ſluipvertrekken, aen de ongebondenheit toegewijd. *Aristus* betoonde zijne dapperheit in de liefde, toen zijn hart met zijne zinnen overeenſtemde: een oogenblik van dronkenſchap geleidt hem bij *Laïs*, die alle hare ontzagchelijke bekoorlijkheden ten toon' ſpreidt: *Aristus* wordt door de oogen ontſtoken, en is gereed om te bezwijken, wanneer de inbeelding hem eensklaps begeeft; en door het afſchetſchen van het ijdele der vermaken, welke hem aengeboden worden, is *Aristus* onbekwaem tot het volvoeren van eene daedt, waerin het hart niet begeert te deelen. Indien *Aristus* verſtandig is, zal hij een voorwerp, getuige zijner zwakheit, ontvlugten, en in den ſchoot der echtgenoote, die hem bemint, de hoedanigheit van man weder aennemen. Doch indien hij volhardt in het beſtrijden zijner zwakheit, en *Laïs*, blozende over het ſlechte gevolg harer kunst', de laetſte hulpmiddelen daertoe aenwendt, zal *Aristus*, het ſpoor de we-

welke zij geheelenal weigeren, en anderen voor welke zij zich vruchteloos afmatten. Eene teef verkiest onder tien honden, die haar omringen, 'er een uit om haer te dekken.

wezenlijke vermaken verliezende, dezelven niet meer ſmaken; en zijne zintuigen, niet meer kunnende bewogen worden dan door de kunstveêren, welke de ongebondenheit gebruikt, zullen ongevoelig zijn voor de teedere liefkoozingen der liefde.

De onderzoekingen der gezworenen, die over het vermogen of de magteloosheit uitſpraek doen, kunnen dikwerf gebrekkig zijn, om dat men, in de omſtandigheit, welke wij veronderſtellen, de uitwendige deelen naer behooren vergeleken zijnde, een voordeelig vonnis zal vellen, terwijl de man magteloos is, niet in den ſtrengſten zin, maer genoeg om onbekwaem tot de voorttéling te wezen. Hoewel de ongebondenheit vrij algemeen de voornaemſte oorzaek der magteloosheit zij, brengt zij echter niet veel verandering in de uitwendige teeldeelen te weeg (*c*), maer werkt geweldig op de geenen, die zoo blijkbaer niet zijn. De zaedvaten en zaedblaesjes zijn verzwakt en verſlapt; het teelvocht is in geen' genoegzamen overvloedt, zijnde gekleinsd door werktuigen, die hunne veêrkragt

(*c*) Men heeft, in tegendeel, opgemerkt dat vele mannen, niettegenſtaende de ongebondenheden, die hen uitgeput hadden, nog in eenen ſtaet van onmagt' eene bedriegelijke vertooning maekten, ſchoon dezelve wel rasch verdwijnt, indien zij de uitwerkingen met de ſchijnbaerheden willen doen overeenſtemmen.

kragt verloren hebben ; de dierlijke geesten zijn in te geringe hoeveelheit, om de opſpannende en uitſchietende ſpieren in werking te brengen ; waerbij men nog moet voegen eene uitgedoofde inbeelding, onbekwaem om zelfs begeerten te verwekken. Deze begeerten, ſchoon door de inbeelding voortgebragt, zijn ook veel verſchuldigd aen den natuurlijken ſtaet, waeraen de inbeelding nimmer iets toebrengt. Mannen, die in de jaren der kragt' hunne wakkerheit, in het genieten van de eerſtelingen der huwelijksvermaken, niet hebben kunnen ſtaende houden, ontbrak het zekerlijk aen geenen goeden wil. Men moet zulks wijten aen de ongeregeldheden, die hunne geſteldheit bedorven hebben, en aen de gewoonte dezer mannen om overal het vermaek te vinden, zonder het te zoeken, eene gewoonte, die het kieschſte bedrijf van den wellust voor hen onmogelijk maekt.

De geſchiedenis heeft ons de namen van eenige mannen, door hunne ongebondenheden vermaerd, overgeleverd : insgelijks bericht zij ons hunne magteloosheit, wanneer zij tegens de maegdelijkheit te worſtelen hadden (*f*). Behoeft men de handvestboeken der

(*f*) THEODORIKUS, koning van Burgundië, was een dapper man bij de hofpoppen, doch kon nim-

der geschichtkunde openteslaen, om 'er voorbeelden van de zwakheden der mannen te vinden? Werpt men het oog op de tegenwoordige samenleving, men zal 'er niet dan al te vele bewijzen van de vermindering' van het geslacht zien. Hoe vele mannen lezen, al blozende, de geschiedenis der volken, die de *Filippijnsche* eilanden bewonen, bij wien de rijkaerts eene rijke belooning geven aen den sterken behoeftigen, die hun de zoetheden, welke men in het eerste genot smaekt, afneemt.

Eene soort van magteloosheit, zeer verschillende van die, waervan wij zoo even gesproken hebben, is de magteloosheit, door eene al te vurige drift veroorzaekt. Een minnaer, na dat hij, met al het vuur der liefde, naer het genot zijner minnaresse gehaekt heeft, vindt zich, op het oogenblik, waerin hij zijne vergelding te gemoet ziet, onbekwaem om zijn geluk te smaken. Geene hulpmiddelen zijn 'er voor deze toevallige zwakheit; en alles wat men in deze teedere omstandigheit kan voorschrijven, is dat men zich

nimmer zijn huwelijk voltrekken met HERMANBERGE, dochter van den koning van Spanje. AMASIS, *koning van Egypte, trouwde* LAODICE, *eene schoone Griekshe dochter; doch schoon hij zich overal elders een hupsch medgezel betoonde*, *zegt* MONTAGNE, *schoot hij in het genot van haer veel te kort.*

zich niet late affchrikken, of het vertrouwen op zijne zintuigen, die tot dus verre niet gefeild hebben in het geene waertoe zij gefchikt zijn, niet verlieze, en zijn best doe om allengskens de wanorde der al te verhitte verbeelding' te ftillen. Men moet zich wel wachten van eenige hulpmiddelen, bekwaem om de reeds al te veel getergde geesten aentehitzen, in 't werk te ftellen. Men zoude alles verliezen, indien men harnekkig bleve volharden in het ftaen naer eene overwinning, welke men zal verkrijgen, als het vuur der verbeelding', meer verzwakt zijnde, gedeeltelijk de uitvoerders van den wellust zal aenprikkelen. (*g*)

Men heeft zonderlinge voorbeelden van eene magteloosheit, die, fchoon zij eenige betrekkinge met de andere heeft, echter wezenlijk daervan verfchilt. Zij is alleen toeval-

(*g*) *De getrouwden, altoos gelegenheit hebbende, moeten hunne onderneming niet verhaesten noch in 't werk ftellen, ten zij ze gereed zijn. En het is beter het eerfte genot der huwelijksgemeenfchap onbeleefdelijk uitteftellen . . . dan in eene gedurige elende te vervallen, door zich over de eerfte mislukking te verwonderen, en wanhopend te worden. . . . Voor de bezitneming, moet zich de lijder met aengename gedachten, en op verfchillende tijden, zachtelijk beproeven en aenbieden, zonder zich te tergen, of hardnekkig te volharden in zich zelven volkomen overtegeven.* MONTAGNE, Ifte Boek, Kap. 30.

vallig, en ligtelijk te genezen, gelijk men in de volgende waerneming zal zien. (*b*)

Een edele Venetiaen trouwde, in de jaren, waerin de liefde eenen man met behagelijkheit begunstigt, eene jonge en zeer beminnelijke juffer, omtrent welke hij zich vrij dapper kweet; maer het wezenlijke ontbrak aen zijn geluk, alles gaf in zijne liefkoozingen het oogenblik der verrukkinge te kennen, en het vermaek, 't welk hij meende te genieten, verdween. De beguicheling der zinnen was hem gunstiger dan het wezen der zake; dewijl de droomen, die op zijne onmagtige poogingen volgden, hem opwekten door aengename gewaerwordingen, die geene twijffelachtige teekens van zijne bekwaemheit opleverden. Wilde dees ongelukkige echtgenoot, omtrent zijnen toeſtandt verzekerd, een vermogend bewijs zijner kragten toonen, en zijne vermaken wezenlijk genieten, hij verwekte dezelve zonder daerin te deelen; en met één woord', de ſterkſte opſpanning was geenszins vergezeld met deze kostelijke vochtlozing', die den wellust in deszelfs geheele uitgeſtrektheit doet kennen. Vruchte-

(*b*) Dezelve is bijgebragt door dokter COCKBURN in de *Proeven der Geneeskunde van Edinburg.*

teloos ſtelde men verſcheidene hulpmiddelen in het werk, om het vermaek te doen genieten aen een' man, die verdiende het zelve te ſmaken, en door zijne liefde ſedert een' vrij langen tijdt verteerd werd. Eindelijk verzocht men den afgezanten, welke het gemeenebest van Venetië in de verſchillende hoven van Europa onderhoudt, de vermaerdſte geneesheeren der plaetſen, alwaer zij zich onthielden, over de oorzaek van dit ongemak, als ook over de middelen, waervan men zich moest bedienen om het zelve te verhelpen, te willen raedplegen. Ik ſchreef deze magteloosheit toe, zegt dokter COCKBURN, aen de al te groote hevigheit der opſpanninge, die de buis der ſchacht' met zoo veel geweldt toeſtopte, dat zij niet kon overwonnen worden door de middelen, die het zaedt noodzaken uit de zaedblaesjes te ſchieten; daer in tegendeel, doordien de drukking in de droomen zoo ſterk niet was, de ontlasting met te meer vrijheit geſchiedde. (*i*)

De

(*i*) MONTAGNE, dien men niet te veel kan aenhalen, om dat hij de zedelijke oorzaken der magteloosheit verſtandig behandelt, ſpreekt van de geene, die uit eene *al te ſterke inſpanning der ziele* ontſtaat. *Ik ken 'er*, zegt hij, *die baet gevonden hebben door zich tot het mingenot te begeven, met een ligchaem, reeds half verzadigd, om het geweldt der lief-*

De genezingswijs was alzoo gelukkig, als zij gemakkelijk was ontdekt geworden: want eenige ligte ontlastingen, door eene goede levenswijs geholpen, waren geheelenal voldoende.

Men weet dat men, om in deze omstandigheden ontlastingen te verwekken, met zachtheit moet te werk gaen. De al te sterke buikzuiveringen zouden verderffelijk wezen; daer in tegendeel de lating heilzamer is, en door het verminderen van de hoeveelheit der vloeistoffe, die de holle ligchamen doet opzwellen, de hevigheit der opspanning moet matigen. De levenswijs bestaet in het gebruiken van verfrisschende voedsels: de dranken, die insgelijks deze hoedanigheit moeten hebben, dienen echter met omzichtigheit gebruikt te worden; hunne al te groote overvloedt in de blaes is genoeg, gelijk ik elders gezegd heb, om de opspanning te verwekken. De sterktoebereide spijzen, de geestrijke dranken, kortom alles wat hitte in

liefdedriften te matigen; en deze houden op van magteloos te wezen, zoo dra zij minder magtig zijn. Deze plaets toont klaerblijkelijk dat MONTAGNE de oorzaek der magteloosheit van den edelen Venetiaen zoude gekend hebben. De raedt, dien hij hem zoude hebben kunnen geven, zou verschillende van dien van dokter COCKBURN geweest zijn, maer zou insgelijks gelukt hebben.

in de dierlijke huishouding veroorzaekt, moeten ten ſtrengſte verbannen worden.

De magteloosheit, waerdoor de mannen, die eenige ſmertelijke gewaerwordingen gevoelen, aengetast worden, is mede alleen kortſtondig: zelfs moeten zij zich onthouden van hunne kragten te beproeven, tot dat de ligchaemsdeelen, die dezelve aentoonen, de minsttwijffelachtige teekens daervan geven. Dan men moet zich daerin niet bedriegen: de opſpanning vergezelt verſcheidene ziekten; en ik ken mannen, die nimmer door het verdriet zijn aengedaen, zonder de geweldigſte opſpanning in alle hunne leden te gevoelen, hoewel de ondervinding hun getoond heeft dat het onmogelijk is voordeel te doen met de ſtevigheit, die aen de roede wordt beſpeurd.

Zij, die door de droefgeestigheit magteloos geworden zijn, moeten alles in 't werk ſtellen wat een tegengif tegens het verdriet is, doch niettemin zich onthouden van de buitenſporigheden, die eene al te hevige ontſteltenis in de dierlijke huishouding, waerop een nog droeviger toeſtandt dan de eerſte zoude volgen, veroorzaken zouden. De alouden, die alzoo wel als wij wisten hoe veel invloeds de droefheit op de bevolking konde hebben, hadden feestdagen, op welke ijder zijn hart voor de blijdſchap opende, ingeſteld. Daerenboven hadden zij artzenijmeng-

ſe-

ſelen, wier eigenſchap was de geesten optewekken: men noemde dezelve *letificantes* of vervrolijkende middelen. De Romeinen hadden insgelijks het *Philonium Romanum*, en de Egyptenaers het *Bers* (*k*). Deze laetſten ſchroomden derwijze voor de droefheit, dat zij, om dezelve te verbannen, hunne toevlugt namen tot middelen, die in een ander landt vrees en ſchrik zouden verwekken. Men bragt, in het begin van het gastmael, een geraemte ten voorſchijn, om den gasten te waerſchuwen dat zij zich aen de blijdſchap en het vermaek zouden overgeven; dewijl zij misſchien des anderendaegs niet meer in wezen zouden zijn.

Men kan niet zeer eene algemeene levenswijs voorſchrijven, om de magteloosheit, die uit de droefgeestigheit voortſpruit, te verdrijven. Yder man moet met zijne geſteldheit raedplegen, en gebruik maken van dingen, waerbij hij zich wel bevonden heeft, zich onthoudende van de geenen, die al te veel invloeds op hem hebben. Alles wat de droef-

(*k*) Deze twee artzenijmengſels waren ſamengeſteld uit ſaffraen, heulſap, peper, Indiaenſche nardus, enz. Zij verwekten eene lustige en oogenblikkelijke mijmering, in welke men waerſchijnlijk het zelfde gedrochtelijke genoegen vond, als de Europeanen in de dronkenſchap, volgens PROSPER ALPINUS.

droefheit verdrijft bestrijdt de magteloosheit; vermits de natuurlijke werkingen weder herstelde worden, naermate de geesten de vrolijkheit en het genoegen nader komen. De levenswijs moet zeer naeuwkeurig zijn; alle de spijzen, moeijelijk om te verteren, het ongerezen meel, de schelvruchten, enz., zijn hier niet raedzaem: het vleesch van dieren, die slechts van kruiden leven, mitsgaders het jong gevogelte, moeten het voornaemste voedsel der droefgeestigen, en de moeskruiden derzelver toespijs uitmaken; somtijds kan men bij hunne spijs eenige ligte kruiderijen voegen, als het limoenkruid *, de kaneel en de steenklaver †: de witte en ligte wijn is in deze omstandigheden aenteprijzen, enz. Dan het voordeeligste middel, zonder het welke de levenswijs bijna zonder uitwerking is, bestaet daerin, dat men de werking der spijzen door eene ligte oeffening te hulp kome, eene frissche lucht inademe, en al te diepe gepeinzen vermijde.

* *melisse*

† *melilot.*

De personen, wier onmagt ontstaet uit de zwakheit, het gewone gevolg van zware ziekten, door de buitensporigheit van het vermaek veroorzaekt, hebben de hulp der geneeskunde noodig, en moeten hunne toevlugt bij de artzen zoeken. Onder de middelen, welke zij met een goed gevolg gebruikt hebben, zijn ongetwijffeld de kragtigste de *koortsbast* ‡ en de *koude baden*. Het eerste

‡ *quinquina.*

ſte dezer hulpmiddelen, zegt de heer TISSOT (*l*), is ſedert bijna eene eeuw, behalve zijne koortsverdrijvende kragt, als een ongemeen verſterkend en pijnſtillend middel beſchouwt. Eene naeuwkeurige ondervinding van twintig eeuwen heeft getoond, dat de koude baden dezelfde hoedanigheden bezaten. Zelfs moet men opmerken dat zij, even als de lucht, een bijzonder voordeel hebben; te weten, dat hunne werking minder van de wederwerking', dat is, van de kragten der Nature, afhangt, dan die der andere hulpmiddelen. Deze werken bijna alleen op het levende; doch de koude baden geven zelfs veêrkragt aen de doode vezelen. (*m*)

De

(*l*) Zie het *Onanismus*, art. 3. ſect. 10.

(*m*) Vermaerde geneesheeren ſchrijven een aenmerkelijk gedeelte onzer ziekten toe aen het geringe gebruik, 't welk wij van de baden maken: ten minſte is het waer dat de koude baden veel invloeds hebben op de geſteldheit der menſchen, in de gewesten, alwaer men dezelven gebruikt. De Romeinen waren deze verwonderlijke dapperheit, die hen zoo gevreesd maekte, daeraen verſchuldigd. In het vervolgen van hunne vijanden, werden zij door niets geſtuit: bedekt met zweet, zag men hen in het water ſpringen, en de rivieren en ſtroomen overzwemmen. Gemakkelijk zou het zijn een volk te verſterken, door het voorbeeldt der alouden te volgen; maer men zou daerin niet

 ſla-

De vereeniging van den koortsbast met de koude baden is ingevoerd om de gelijkheit van derzelver kragten: zij brengen dezelfde uitwerkingen te weeg; en samengevoegd zijnde, genezen zij de ziekten, welke alle andere geneesmiddelen slechts verergerd zouden hebben. Versterkende, pijnstillende en koortsverdrijvende, herstellen zij de kragten, verminderen de koortsige hitte, en stillen de onregelmatige bewegingen, veroorzaekt door de kramptrekkende gesteldheit der zenuwen. Zij herstellen de zwakheit van de maeg, en verdrijven schielijk de smerten, die daeruit ontstaen. Zij wekken den eetlust weder op, bevorderen de vertéring en voeding, en begunstigen alle de afscheidingen, en voornamelijk de uitwaessering; 't geen hen zoo kragtig in alle zinkingen en ziek-

slagen, dan door allerlei burgers in staet te stellen om deze baden te gebruiken, zonder hun eenige onkosten boven hunne vermogens te veroorzaken. Insgelijks zou men 'er de gevaren, welke men 'er zoude kunnen loopen, moeten afweren. Alle de Romeinen baedden zich, om dat de kosten daervan niet meer dan een oortje van onze munt' beliep. Men vond in hunne baden allerlei gerijffelijkheden, en zelfs boekerijen. Men vergelijke deze stichtingen bij de geenen, die bij ons in wezen zijn, en 'er eenige betrekking op hebben. . . . In het jaer 1757, in de maendt Augustus, telde men meer dan honderd lieden, die in de Seine verdronken waren.

ziekten der huit maekt. Met één woord', zij herstellen alle de ziekten, door zwakheit veroorzaekt, mits dat de lijder niet door onontbindbare verstoppingen, ontsteking, etter-gezwel of inwendige verzweringen aengetast zij; voorwaerden, die alleen, zelfs noodzakelijk of bijna noodzakelijk, de koude baden uitsluiten, maer somtijds den koortsbast toelaten.

De heer TISSOT paert zijne uitmuntende lessen met waernemingen, die 'er de gegrondheit van aentoonen. Een jongeling van eene galachtige gesteldheit, zegt hij, van zijne tien jaren af in het kwaedt * onderricht, had sedert dien tijdt altoos zwak, kwijnende, en met bedorvene vochten bezet geweest. Hij was ongemeen mager, bleek, zwak en droevig. Ik schreef hem de koude baden voor, benevens een poeder van gezuiverden wijnsteen †, vijlsel en een weinig kaneel, 't welk hij driemael daegs innam. In minder dan zes weken verkreeg hij eene kragt, welke hij te voren nimmer gekend had.

* *masturbation.*

† *crem. tartari.*

Het gebruik van het staelwater wordt aengeprezen, wanneer men, in de magteloosheit, stevigheit en veêrkragt aen de lighaemsdeelen moet bijzetten. Men bedient zich van het water van Forges, als ook van dat van Pasfy; en de heer TISSOT schijnt veel vertrouwen op het Spawater te stellen. Een groot voordeel van dit water en den koortsbast, zegt hij,

is dat hun gebruik de melk doet verteren (*n*). De heer DE LA METTRIE heeft ons eene fraeije waerneming van den heer BOERHAVE overgeleverd. *Dees beminnenswaerdige hertog* (ik vertael woordt voor woordt) *had zich buiten ſtaet tot het huwelijk gebragt; doch ik herſtelde hem weder door het gebruik van Spawater met melk.* (*o*)

Het is niet noodig ſterk aentedringen, om te betoogen hoe nuttig de melk kan zijn, wanneer het op de herſtelling van een groot verlies aenkomt. De melk is het eenvouwigſte voedſel, en gemakkelijkst om in onze zelfſtandigheit te veranderen (*p*). Gemeenlijk

(*n*) Goede geneesheeren bevelen ook aen lieden, wien de melk hinderlijk is, gedurende eenigen tijdt, des middags een weinig van den koortsbast, en des avonds een weinig rhabarber te kaeuwen, tot dat de melk ligtelijk verteert. De koortsbast geeft kragt en ſtevigheit aen de vliezen der buizen, waerdoor de gijl gevoerd wordt; de rhabarber brengt dezelfde uitwerking te weeg, en verdrijft het overvloedige der melk, voor dat zij ſamenſtalt en verzuurt.

(*o*) *Amabilis ille Dux ſe poſuerat extra matrimonium; ego illum repoſui intra.* Aenhangſel tot het Werk van de *Penelope*. Zie ook het *Onanismus*, Art. 3. Sect. 10.

(*p*) De melk is in gebruik bij alle de volken der weereld', en was in de eerſte eeuwen het gewone voedſel. PLINIUS en eenige hiſtorieſchrijvers

lijk maekt men gebruik van vrouwen- ezel- linnen- geiten- en koeijenmelk. Yder derzelve heeft hare verſchillende hoedanigheden; en de ziekte, welke men te beſtrijden heeft, moet hier alleen de keus beſlisſchen. De koeijenmelk ſchijnt vrij heilzaem in de omſtandigheit, waervan wij thans handelen; doch men moet, zoo veel mogelijk is, aen de vrouwenmelk den voorrang geven. Dit vocht is zekerlijk het natuurlijkſte en overeenkomstigſte met ons ligchaem; en in de kindschheit, jeugdt en zwakheden voelen wij 'er de heilzaemſte uitwerkingen van. Volgens dokter CHEYNE (*q*), is 'er bijna geene verzwakking, waervan dit vocht het ligchaem niet kan ontheffen; en het zou nog wel andere uitwerkingen veroorzaken, indien het niet bedorven of verzwakt ware door gerstige, ſcherpe en ſlechte ſpijzen, waervan de voedſters en de perſonen van haren ſtandt gebruik maken.

In

vers ſpreken van ſommige volken, die alleen van melk leefden. In eenige oorden der noordſche landen, vindt men verſcheidene lieden, die hun ganſche leven niet dan broodt, boter en kaes eten, en wien de melk tevens tot een vast en vloeibaer voedſel ſtrekt. GALENUS maekt gewag van een' zekeren man, die meer dan honderd jaren geleefd, en zich bijna alleen met melk gevoed had.

(*q*) *Manier om de ziekten van het ligchaem te behandelen.*

In het voorſchrijven van de vrouwenmelk aen mannen, in wien dit vocht de kragten moet herſtellen, zonder dat het hun geoorlofd zij de proef daervan te nemen, vreest de heer TISSOT eene zwarigheit, die van geen minder gewigt is in de omſtandigheit, waervan hier gewag gemaekt wordt. Dezelve beſtaet hierin, zegt hij, dat de vrouwenmelk onmiddelijk uit de borst moet gezogen worden. . . Doch zou dit ligchaemsdeel, vervolgt dezelfde geneesheer, geene begeerten, welke men tracht te vernietigen, verwekken; en zou men zich niet blootſtellen, om het voorval van den prins, waervan CAPIVACCIO ons de geſchiedenis heeft overgeleverd, te zien vernieuwen? Men gaf hem twee voedſters, wier melk zulk eene goede uitwerking voortbragt, dat hij ze beide in ſtaet ſtelde om hem, ten einde van eenige maenden, verſcher melk te bezorgen, indien hij dezelve mogt' noodig hebben. Deze waerneming betoont dat het gevaerlijk is vrouwenmelk te laten gebruiken aen een' man, in wien het van wezenlijk belang is het minneſpel te beletten; maer bewijst het niet tevens dat het een voordeelig middel is in eene magteloosheit, die uit eene ongemeene zwakheit ontſtaet?

Daerenboven brengt de nadering van den lijder, wanneer hij gebruik van vrouwenmelk maekt, veel toe om de uitgeputte kragten te her-

herſtellen, voornamelijk als deze vrouw jong en gezond is. Alle de levende ligchamen waesſemen uit door ontelbare zweetgaten, welke wij uitdampende noemen; en eene andere ſoort van zweetgaten, niet min in getal, trekt en verzwelgt een gedeelte der vochten, die uit de ligchamen, welke digtst bij ons zijn, voortvloeijen (*r*). Het is ligtelijk te beſeffen, dat een zwak perſoon zich zeer wel zal bevinden door het *inademen* van het keen der gezondheit, indien ik mij dus moge uitdrukken, 't welk een gezond en ſterk ligchaem gedurig ontvloeit. Op deze wijs verklaert men hoe de jonge dochter, die bij DAVID ſliep, hem kragten mededeelde, zegt de heer TISSOT; hoe deze zelfde proef aen andere grijsaerts, wien men dezelve aenried, gelukt is; en waerom dit ſtrekt ter verzwakkinge der jonge perſone, welke verliest zonder iets te ontvangen, of veeleer aen wie de zwakke, bedorvene en rottige uitwaesſemingen ſchadelijk zijn. (*s*)

Door dit middel kan men insgelijks verklaren, waerom ſommige lieden dikwerf gehuwd zijn met zeer gezonde perſonen, die al-

(*r*) Volgens de waernemingen van SANCTORIUS, een' vermaerde Italiaenſchen arts, verliest men van de agt ponden voedſel vijf ponden door de ongevoelige uitwaesſeming.

(*s*) Het *Onanismus*. Art. 2. Sect. 8.

allengskens vervielen. Men ziet mannen, die zes en meer vrouwen gehad hebben, vrij wel varen, terwijl deze hare goede gesteldheit, die ongevoelig verzwakte, geheel verloren. De heer Le Beau verhaelt, in zijne *Historie van het vervallen keizerrijk*, een zonderling schouwspel van de zegeprael eens mans op zijne vrouw. Rome, zegt dees historieschrijver, dat sedert langen tijdt niet meer gewoon was zegepralen te zien, beschouwde 'er eene onder de regering van *Theodosius*, van eene geheel nieuwe soort', en alzoo beuzelachtig als Rome zelf geworden was, in vergelijking van het geene het eertijds was geweest. Een gemeen man, reeds twintig vrouwen begraven hebbende, trouwde eene andere, die denzelfden dienst aen tweeëntwintig mannen bewezen had. Met ongedult verwachtte men het einde van dit nieuwe huwelijk, gelijk men den uitslag van eenen strijdt tusschen twee vermaerde worstelaers afwacht. Eindelijk storf de vrouw; en de man, met eene kroon op het hoofdt, en een' palmtak in de handt, geleidde de lijkstaetsie, in het midden der toejuichingen van eene tallelooze gemeente.

Wreed zou het zijn de gezondheit eener welgestelde vrouwspersone te wagen, door haer te doen naderen bij een' man, wiens zweetgaten niet dan rottige en verdorvene vochten uitdampen: echter kan men, in een geval van magteloosheit, enkel door zwak-

heit veroorzaakt, geene groote hoeveelheit dezer besmette vochten veronderstellen; behalve dat de uitwaessemіng, in dezen staet, zeer luttel te beduiden heeft, en men veel meer inademt dan men uitwaessemt, zoo dat men eene merkelijke verligtenis kan hopen, zonder dat de persoon, die dezelve toebrengt, derzelver nadeelige uitwerkingen gevoelt.

De arts CAPIVACCIO, waervan ik hier boven gesproken heb, kende zeer wel de heilzame uitwerkingen dezer *ingeënte* uitwaessemіng; dewijl hij zijnen lijder tusschen deszelfs twee voedsters liet slapen, en het waerschijnlijk is dat de inademing van hare uitwaesseming' veel toebragt om zijne kragten te herstellen. (*t*)

Een

(*t*) De inbeelding moet insgelijks in deze omstandigheden werken. SIMON THOMAS *was een groot geneesheer van zijnen tijdt*, zegt MONTAGNE. *Het gedenkt mij dat ik hem, op zekeren dag, te Thoulouse bij een' rijken grijsaert ontmoette, en met hem over de middelen van deszelfs genezing' handelde, wanneer hij tot hem zeide, dat één dier middelen was, mij gelegenheit te geven om mij in zijn gezelschap te vermaken; dat hij, door het vestigen van zijne oogen op de frischheit van mijn aengezigt, en zijne gedachten op deze vrolijkheit en wakkerheit, waervan mijne jeugdt zulke overvloedige blijken gaf, als ook door alle de zinnen te vervullen met den bloeijenden staet, waerin ik mij toen bevond, zijne gesteldheit zoude hebben kunnen verbeteren. Maer hij ver-*

Een ander geneesheer, een tijdgenoot van CAPIVACCIO, ried eenen jongkman, door eene uittérende ziekte aangetast, het gebruik van ezellinnenmelk, en het ſlapen bij zijne voedſter, die eene zeer gezonde vrouw en in den bloei harer jaren was. Dees raedt gelukte naer wensch; en men hield daer mede aen, tot dat de lijder bekende dat hij geen' wederſtandt meer konde bieden aen de neiging, die hem aendreef om van zijne wedergekregene kragten een misbruik te maken.

Volgens den heer TISSOT, zou men een nuttig geneesmiddel kunnen behouden, en het gevaer daervan voorkomen, door de geſlachten niet te vermengen. Zou men, door middel van deze voorzorge, alle de zwarigheden vermijden? Het betaemt een' eerlijken man het zelve te gelooven; maer door de ongemeene verdorvenheit der zeden zijn 'er gevallen, waerin men, door het verwijderen der geſlachten, zich voor alles zoude blootſtellen.

Terwijl men arbeidt om de magteloosheit te herſtellen, worden de gevolgen door de trapswijze vermeerdering der kragten aengeduid. De werktuigen der vertéringe, mitsgaders die, welke geſchikt zijn, om de geestrijke en voedende ſappen van het bloedt te ſchei-

vergat te zeggen, vervolgt MONTAGNE, *dat de mijne daerdoor ook zoude kunnen verergeren*, Iſte Boek, 20 Hoofdſt.

ſcheiden, gemakkelijk hunne werkingen verrichtende, worden alle de ligchaemsdeelen, om dus te ſpreken, weder in den ſtaet der gezondheit herſteld. Niettemin verkrijgen de leden, tot voortplanting van het geſlacht geſchikt, hunne kragten veel langzamer weder, voornamelijk als zij oorzaek zijn van de wanorde, die in het kunstgeſtel regeert; en ſomtijds zelfs krijgen zij die nooit wederom, ſchoon het overige des ligchaems weder in kragten ſchijnt herſteld te zijn. In dit geval kan men, volgens den ſchrijver van het *Onanismus*, naer de letter voorzeggen dat het lidt; 't welk gezondigd heeft, zal ſterven.

Een zeker man had zich derwijze bij eene hofpop uitgeput, dat hij onbekwaem was om eenige daedt van mannelijke kragt' te toonen: zijne maeg was ongemeen verzwakt; en het gebrek van voeding' en ſlaep had hem zeer mager doen worden. Om deze magteloosheit te genezen, gebruikte de heer TISSOT het volgende hulpmiddel: des morgens ten zes uren, nam de lijder zes oncen afkookſel van den koortsbast, waerbij men een' lepelvol Kanariewijn deed: een uur daerna nam hij tien oncen pas gemolken geitenmelk, waerbij men een weinig ſuiker en een once water van oranjebloemen voegde. Hij hield zijn middagmael met een koud gebraden kieken, broodt en een glas vol uitmuntenden Bourgonjewijn met zoo veel water. Des avonds ten

zes uren nam hij eene tweede gift van den koortsbast: ten half zeven uren begaf hij zich in een koud badt, waerin hij tien minuten bleef, en ging daerop in zijn bedt liggen. Ten agt uren nam hij weder dezelve hoeveelheit van melk, en ftond van negen tot tien uren op. De uitwerking van deze hulpmiddelen, zegt de heer TISSOT, was dat hij, ten einde van agt dagen, toen ik zijne kamer intrad, mij met veel blijdfchap toeriep, dat hij het *uiterlijke teeken der mannelijke kragt*, om mij van de uitdrukking van den heer DE BUFFON te bedienen, weder gekregen had. Na het verloop van eene maend was hij bijna geheel in zijne eerfte kragten herfteld.

Men heeft bijna altoos reden om op de genezing der toevallige magteloosheit te hopen; daer in tegendeel de magteloosheit, welke ik *volftrekt* genoemd heb, voornamelijk als zij uit een gebrek van natuurlijke gefteldheit ontftaet, als ongeneefelijk moet aengemerkt worden. Inderdaedt een man, beroofd van eenige wezenlijke deelen om de voortteling te verrichten, is daertoe onbekwaem en zal zulks altoos zijn. Daer zijn eenige gebreken, welke verbeterd kunnen worden, 't geen ik elders zal onderzoeken; maer zij moeten alleen betrekking hebben op de natuurlijke gefteldheit der uitwendige deelen. Dezelve moeten noodwendig in wezen zijn: want niets, bij voorbeeldt, kan het ont-

ontberen der teelballen vervullen, noch het misſen van het werktuigelijke deel, geſchikt om het zaedvocht overtevoeren ter plaetſe, door de Natuur tot de voorttéling beſtemd.

Echter is het vrij algemeen mannen, waeraen niets ontbreekt, indien men 'er het gezonde verſtandt van uitzondert, in de magteloosheit te zien vervallen. Ik oog op de geenen, die zich *betooverd* achten, een vooroordeel, dat, ſchoon thans min algemeen, nog te veel onder het gemeene volk ſtandt grijpt. Vergeefsch zou het zijn eene meenigte van aenhalingen opéén te ſtapelen, om de onkunde en valschheit der geenen, die zich het regt om den *nestelknoop* te leggen vermetelijk toeëigenen, aentetoonen. Wanneer men ſlechts eenige kundigheit bezit, zal men gaerne toeſtaen dat het ten uiterſte onmogelijk is eenen man magteloos te maken, door de kragt van eenige geheimzinnige woorden, of belagchelijke plegtigheden, door het bedrog in het werk geſteld, om de zwakke en ligtgeloovige lieden te verſchrikken.

Maer, zal men zeggen, ſommige mannen hebben hun huwelijk niet kunnen voltrekken, en men is verzekerd dat zij betooverd waren, om dat men hen daer mede gedreigd had. En dit is juist de oorzaek hunner magteloosheit. Men herinnere zich de historie van den jongkman, aengehaeld in

het hoofdstuk over de hulpmiddelen, bekwaem om de liefdedrift te beteugelen; men voege bij dit voorbeeldt alle diergelijke waernemingen, en men zal zien dat het de bedreiging, om eenen man van eenen zwakken geest magteloos te maken, genoeg is om zijne kragten te binden; men berichte dezen man, hij verbeelde het zich alleen, dat zijne vijanden eenig belang hebben in zich tegens zijn minvermaek te kanten, wel rasch zal hij het zelve niet kunnen genieten. De gewaende *nestelknoopmakers* onthouden zich meer ten platte lande dan elders, om dat'er het volk ligtgelooviger is, en dat de historiën der gewaende toovenaren, gelijk in de steden, geenen wederstandt ontmoeten van menschen, die 'er de valschheit van aentoonen. (*u*)

Vruchteloos zou men trachten eenen man, die zijne magteloosheit aen bovennatuurlijke oor-

(*u*) In een dorp van Pikardye zag ik eene fontein, omringd met drie boomen, ijder beladen met geheimzinnige banden, van verschillende stoffen gemaekt. Men zeide mij dat dezelve zoo vele betooveringen van ongelukkigen waren, en toonde mij den boom, waerop de kragt der magteloozen in verzekering lag. Vergeefsch spoorde ik verscheidene personen aen om deze boomen ter neder te vellen, en moest mij vergenoegen met het vernielen van alle de teekenen van het vermogen, 't welk de herder dezer landstreke over de mannen van zijn dorp oeffende. Men verwonderde zich over mijne stoutmoedigheit.

oorzaken meent verschuldigd te zijn, door enkele redenen te genezen. Tweemael heb ik dit middel beproeft, en was genoodzaekt tegens de nestelknoopmakers aentewerken, om de belanghebbende personen gerust te stellen (*v*). VENETTE verhaelt ons een voorbeeldt, 't welk bewijst hoe veel invloeds de inbeelding heeft op de werktuigelijke deelen, geschikt om ons geslacht te vermeenigvuldigen. Hij had eenen kuiper gedreigd, dat hij hem den *nestelknoop* leggen zoude, als dezelve zich in het huwelijk begaf; en dees arme man werd dermate door de vrees aengetast, dat hij zijne vrouw in geene maendt konde bekennen. Somtijds, zegt VENETTE, gevoelde hij groote begeerte om haer teederlijk te omhelzen; maer als hij zijn voornemen wilde uitvoeren, vond hij zich telkens buiten staet, zoodanig was zijn geest met het denkbeeldt van tooverij' ingenomen. In het werk zelf moet men lezen de omstandigheden van deze toevallige magteloosheit, en hoe men dezelve best doet ophouden. (*w*)

Het

(*v*) Men moest eenige *woorden* uitspreken, en 'er *plegtigheden* bijvoegen; terwijl ik den man voorschreef zich te schikken naer de raedgevingen, welke ik boven heb bijgebragt.

(*w*) *Tafereel der Huwelijksliefde*, IVde Deel, IIIde Hoofdst.

Het gelukte Montagne, in eene bijna diergelijke omſtandigheit, van eene oogenblikkelijke magteloosheit te genezen eenen heer, wiens zwakheit van verſtandt veel invloeds op de natuursgeſteldheit gehad had, in het gewigtige tijdſtip, waerin een man alle zijne wakkerheit noodig heeft.

Eene bloedverwante van den graef, die het onderwerp van deze waerneming' uitmaekt, *eene oude mevrouw, zeer beſchroomd voor tooverij*, om mij van de uitdrukkingen van Montagne te bedienen, gaf denzelven hare vrees dat men de getrouwden betooverde te kennen. *Bij geluk had ik in mijne koffers*, zegt onze ſchrijver, *een zeker ſtuk gouds .... waerop eenige hemelteekens geſneden waren, tegens de ſtekingen der zonne, en om de hoofdpijn wegtenemen, door het zelve ter beſtemde plaetſe op de kwael te leggen .... eene zotte inbeelding, zeer na vermaegdſchapt met de geene waervan wij ſpreken. Ik beſloot 'er mijn voordeel mede te doen, en zeide tot den graef dat hij zijn geluk zoude beproeven gelijk de anderen, zich aldaer menſchen bevindende om hem eene vrouw aentebieden, maer dat hy ſtoutmoedig zoude gaen ſlapen; ik wilde hem een' vriendentrek ſpelen, en tot zijnen welſtandt mij bedienen van een wonderwerk, dat in mijn vermogen was .... Alleenlijk, terwijl men hem een nachtgerecht bragt, zoude hij, indien hij zich kwalijk bevond, mij een teeken daervan geven. Zijne ziel en*

zij-

zijne ooren waren zoo ſterk aengedaen geweest, dat hij zich door de ontroering zijner inbeeldinge buiten ſtaet gevoelde, en mij zijn teeken op het genoemde uur gaf. Ik zeide hem toen aen het oor dat hij opſtaen. . . . en den nachttabberdt, welke ik aen had, nemen en aentrekken zoude, tot dat hij mijn voorſchrift hadde uitgevoerd; het zelve beſtond hier in dat hij, als wij uitgegaen zouden zijn, zich aen eene zij zoude begeven om zijn water te maken; terwijl hij driemael zekere woorden ſpreken, en zekere bewegingen maken moest. . . . Na eenige andere plegtigheden, beval MONTAGNE zijnen vriend' de koorden, waeraen van onderen de penning was vastgemaekt, te omgorden, en dezelve derwijze te ſchikken, dat zij juist geplaetst was op de deelen, welke men *teſtes* of getuigen noemt, om dat zij zulks inderdaedt zijn van de wakkerheit of magteloosheit van den man. *Dit gedaen zijnde*, vervolgt onze ſchrijver, *zeide ik tot den graef, dat hij tot zijn bedrijf zoude te rug keeren, en niet moest vergeten mijnen tabberdt weder op zijn bedt te werpen, zoo dat ze beide daer door bedekt waren. . . . Deze apenijen zijn het voornaemſte der uitwerking': want ons denkbeeldt zich niet kunnende ontwarren, kunnen 'er geene middelen zoo vreemd uit eenige verborgene wetenſchap voortkomen, of hunne ijdelheit zet hun gewigt en achting bij. Kortom, het was zeker dat mijne teekens meer be-*

betrekking op Venus dan op de Zon hadden, *en meer in werking dan afgekeurd waren.* (*x*)

Deze twee gebeurtenissen betoonen dat, indien een man zijn huwelijk niet kan voltrekken, en de magteloosheit uit de inbeelding' voortspruit, hij gemakkelijk te genezen is, mits dat men zijn vertrouwen winne. Droevig is het dat men verpligt is zijne toevlugt tot de list te nemen, om daerin te slagen; doch daer is geen ander middel in deze omstandigheden, of men moet besluiten de echtgenooten te zien kwijnen, uitdroogen en zich vertéren, in het verwachten van een vermaek, 't welk zij meenen dat hun door een bovennatuurlijk vermogen belet wordt.

Gevaerlijk zou het zijn de zwakke mannen, die ongelukkiglijk al te veel geloof slaen aen het vermogen der gewaende toovenaren over hen, eensklaps uit hunne doling' te willen redden; maer men zou daerin beter slagen, door hunne dwaesheit tot eene zekere hoogte optevolgen. De koning van Button, zegd een vermaerd schrijver, had op zekeren dag noodig adergelaten te worden. Een Gaskonsch heelmeester, aen zijn hof gekomen, met een schip onzer Indische maetschappij', werd benoemd om vijf oncen van dit kostelijke bloedt aftetappen. De ster-

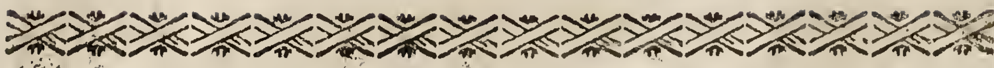
(*x*) MONTAGNE, Liv. I, Chap. 20.

ſterrekijker der wijk ſchreeuwde, dat het leven des konings in gevaer was, indien hij in den tegenwoordigen toeſtandt des hemels adergelaten wierd. De Gaskonjer had hem kunnen antwoorden dat het hier alleen op den toeſtandt des konings van Button aenkwam; maer hij wachtte voorzigtiglijk eenige oogenblikken, en zijnen tijdwijzer nemende, zeide hij tot den ſterrekijker: gij hebt gelijk, groote man; de koning zoude doodt geweest zijn, indien men hem in het tijdſtip, waer van gij ſpraekt, adergelaten hadde: de hemel is ſedert dien tijdt veranderd, en zie thans het gunstige oogenblik geboren. De ſterrekijker ſtemde 'er in toe. De koning werd genezen; en allengskens gewende men zich de koningen adertelaten, als zij het noodig hadden. (y)

ZES-

(y) *Mengelingen van* VOLTAIRE, Kap. 13. Tot hoe verre men het volk moet bedriegen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van de Vermenginge.

Jamais la Biche en rut, n'a pour fait d'impuissance,
Trainê du fond des bois un Cerf a l'Audience.
Et jamais Juge entr'eux ordonnant le *Congrès*,
De ce burlesque mot n'a sali ses Arrêts. (*a*)

BOILEAU, Satyre VIII.

NIEMANT is onbewust dat het eerlooze gebruik, 't welk bestond in eenen man, in tegenwoordigheit van verscheidene getuigen, den huwlijkspligt aen zijne vrouw te doen bewijzen, om zich tegens eene beschuldiging van magteloosheit te regtvaerdigen, nog omtrent het einde der voorgaende eeuwe standt greep. Verwonderlijk was het, tot hoe verre men was vooringenomen dat deze proef alleen aennemelijk was, om de natuurlijke eigenschappen van een' man onwederroepelijk te bevestigen; terwijl de ervarenheit,

(*a*) Nooit werd een hert in 't bosch, ter vierschaer' ingedaegd,
Door zijne hind', schoon geil, van onmagt' aengeklaegd,
Noch hun *vermenging* ooit bevolen door de wetten:
Dit kluchtig woordt mogt nooit hun vonnissen besmetten.

heit, in tegendeel, betoonde dat 'er niets min zeker dan de vermenging was, om de waerheit te ontdekken. Eene vrouw, om een voorwendſel van echtſcheidinge te vinden, had ſlechts haren man van magteloosheit te beſchuldigen; en men beval deze hatelijke proef, waerin van duizend mannen misſchien één de overwinning zoude behalen. Inderdaedt, indien, gelijk ik elders gezegd heb, de vereeniging der geſlachten eene vereeniging der harten veronderſtelt, hoe zal men gelooven dat twee echtgenooten, waervan de eene ſtoutmoedig de ſcheiding verzoekt, 't geen wanhoop, haet en afſchrik in den anderen verwekt, hoe dapper dees laetſte ook zijn moge, de geheiligſte daedt der Nature kunnen volbrengen, omringd van oplettende getuigen, wier nieuwsgierige en verwijtende beſchouwingen ontroering en beſchaemdheit moeten veroorzaken.

Zouden de vrouwen, gelijk VENETTE zegt (*b*), den regteren ingeboezemd hebben, den mannen, *door een vonnis van het hof*, te bevelen de Natuur te verkragten in het geene zij allerheiligst heeft?

Of liever, zou deze gedrochtelijke dwaling in aenzien gekomen zijn *door eene ijdele en onbeſcheidene nieuwsgierigheit, waerin het menſchelijke*

(*b*) *Tafereel der Huwelijksliefde*, IVde Deel, Kap. I. art. 2.

ke verstandt zich laet vervoeren om zijne kundigheden uittebreiden, en het wonderwerk der voorttelinge aen onze zinnen te doen onderwerpen, gelijk men voorgewend heeft? (*c*)

Laten wij den oorsprong van deze schandelijke gewoonte, die door een keurvonnis van het Parlement van Parijs vernietigd is, niet naervorschen, maer liever de zaek, die dit vonnis veroorzaekt heeft, ontvouwen. Men ziet gaerne de beweegredenen, die de menschen overhalen om het juk der dwalingen en vooroordeelen afteschudden.

Den 2den van April 1653, trouwde de ridder RENATUS DE CORDOUAN, *Marquis van Langey*, in den ouderdom van vijfentwintig jaren, met juffer MARIA DE ST. SIMON DE COURTOMER, die omtrent dertien of veertien jaren oud was. Het begin van dit huwelijk was gelukkig. Wanneer de man afwezend was, betuigde hem zijne vrouw aenstonds, door hare brieven, haer ongeduldig verlangen naer zijne wederkomst, en schreef hem altoos met eene teedere genegenheit, die eer aen de huwelijksche samenleving scheen te doen.

Deze volmaekte eendragt duurde bijna vier jaren lang, namelijk tot het jaer 1657, wanneer mevrouw van *Langey* haren gemael van mag-

(*c*) Zie *le Code Matrimonial*, &c. IIde Deel. art. *Congrès.*

magteloosheit beſchuldigde. Zij bragt hare klagten voor den regter der burgerlijke zaken * van het Châtelét, die getuigen benoemde om de zaek te onderzoeken. De getuigen doen het onderzoek, en verklaren, in hun bericht, dat zij ze beide gevonden hebben in den ſtaet, waerin zij als man en vrouw moesten wezen. De juffer *de St. Simon* bragt tegen dit bericht in, dat, indien zij geene maegdt was, zulks was veroorzaekt door de onbeſchofte ondernemingen van eenen magteloozen, en door de pooging van eene te gelijk onvruchtbare en woedende liefdedrift', die alles in 't werk ſtelt om zich te voldoen. De heer van *Langey*, door deze verwijting geraekt, verzocht de *vermenging*, welke de regter beveelt: de juffer *de St. Simon* beroept zich van deze uitſpraek; maer dezelve werd door vonnis bevestigd.

* *lieutenant civil.*

Om deze zaek uittevoeren, verkiest men het huis van eenen badhouder, *Turpin* genoemd. Vijf geneesheeren, vijf heelmeesters en vijf vroedvrouwen woonden dezelve bij (*d*); en

(*d*) Men zou de wetten der ſchaemte overtreden, inden men zich uitliete in eenige bijzonderheden omtrent de naeuwkeurige onderzoeking, welke de gehuwden verpligtwaren, wegens de getuigen, te ondergaen. Het afzonderlijke onderzoek van den man en de vrouw, gelijk het tegenwoordig geſchiedt, is niet meer onderhevig aen de vuile ongeſchiktheden,

en de uitkomst niet voordeelig geweest zijnde voor den heer van *Langey*, werd zijn huwelijk vernietigd, bij vonnis van den 8den van Februari 1659, dat hem tot het wedergeven der huwelijksgift' veroordeelde, en hem verbood eenig huwelijk aentegaen, vergunnende aen de juffer *de St. Simon* zich elders te voorzien, gelijk zij zoude goedvinden, als geheel vrij zijnde om andere verbindtenisſen aentegaen.

Des anderendaegs na dit vonnis, deed de heer van *Langey* zijne betuigingen voor twee beamptſchrijvers, verklarende dat hij zich niet voor magteloos erkende, en dat hij, niettegenſtaende het verbodt van te trouwen, zich van eene echtgenoote zoude voorzien, zoodanig en wanneer hij het gevoegelijk zoude oordeelen. . . .

Mevrouw *de St. Simon* gaet een huwelijk aen met den heer *Pierre de Caumont*, Marquis van *Boësle*; en uit dit huwelijk werden drie dochters geboren.

Ten zelfden tijde trouwde de heer van *Langey* met juffer *Diana de Montault de Novaille*; en hun huwelijk werd gevolgd van de geboorte van zeven kinderen.

In het jaer 1670 overleed de Marquizin van *Boësle*, na het maken van een' uiterſtewil voor

den, waermede de geneesheeren, heelmeesters en vroedvrouwen, na de uitvoering van de vermenginge, hunne berichten overlaedden.

voor een' beamptschrijver, waerin deze voorwaerde vervat was: „ de *testatrice* begeert „ dat men het onbeslischte regtsgeding tus-„ schen haer en den heer *Renatus de Cordou-„ an*, Marquis van *Langey*, bij verdrag ein-„ dige (*e*); en dat men het zelve regele „ volgens den raedt van den heer *Caillard*, „ advokaet voor het Parlement, wien zij „ hare begeerten verklaerd heeft, willende „ dat dezelve van punt tot punt achtervolgd „ en uitgevoerd moeten worden, zonder dat „ men die, onder welk voorwendsel het zij, „ moge overtreden." *Caillard* storf in het jaer 1673, zonder iets beslecht te hebben.

In de twisten, die op den doodt der Marquizinne van *Boësle* volgden, tusschen den Marquis van *Langey* en den Marquis van *Boësle*, om het lot van de kinderen des eersten te beslechten, door welke teedere omstandigheden de regters in groote verlegenheit geworpen werden, bragt men bij dat de bevelen, door de stervende Marquizin van *Boësle* nagelaten, *duidelijk deden zien dat zij het geregt be-*

(*e*) Ik doe geen verslag van het regtsgeding, 't welk den Marquis van *Langey* en de Marquizin van *Boësle*, na hunne scheiding, verdeeld hield: men kan zich wel verbeelden dat de geboorte der kinderen, uit deze twee huwelijken gesproten, verscheidene toevalligheden, die niet tot mijn onderwerp behooren, met zich sleepte.

bedrogen had, toen zij in het jaer 1659 haer huwelijk had laten vernietigen.

De algemeene voorspraken namen deze gelegenheit waer, om de vernietiging van *de nuttelooze en schandelijke proef der vermenginge* te verzoeken. In gevolge van welke, bij vonnis van den 18den van Februari 1767, het hof, *regt doende op den eisch van den algemeenen regtsvorderaer des konings* (*f*), *verbiedt aen alle regters, zelfs aen die van den geestelijken standt, voortaen in huwelijksgevallen de proef der vermenginge te bevelen.* (*g*)

Ik zal eenigen der beweegredenen, welke deze keur veroorzaekten, volgens het pleitgeding van den heer DE LAMOIGNON, bijbrengen.

On-

(*f*) Den heer DE LAMOIGNON.

(*g*) Dit schandelijke gebruik had reeds verscheidene malen de verstandige regtsgeleerden doen morren. ANNE ROBERT, één der vermaerdste Advokaten van zijnen tijdt, durfde op zekeren dag, terwijl hij pleitte in eene zaek van magteloosheit, die door beroep voor het Parlement van Parijs gebragt was, zonder eenige vreeze om dit beroemde geregtshof te mishagen, het zelve met veel vrijheit de verfoeijelijkheit der vermenginge, en van het onderzoek, 't welk het bevolen had, voorstellen. In een boek, wiens opdragt de vermaerde ACHILLES DE HARLAI aennam, drong hij insgelijks op de afgrijsselijkheit van dit misbruik met zeer veel ernst, en nadruk aen. Zie de *Anecdotes de Médecine*, Iste Deel, Anecd. XXXVIII.

Onder welk gezigtpunt men de *vermenging*, wier naem niet zonder blozen kan uitgesproken worden, beschouwt, alles loopt samen om derzelver gebruik voor de nakomelingschap te verbannen.

1. Deze schandelijke gewoonte is nieuw en onbekend in het burgerlijke en geestelijke regt (*b*). De burgerlijke wetten beslisschen de beschuldigingen van magteloosheit door het *triennium* of de vleeschelijke samenwoning van drie jaren (*i*). Het geestelijke regt vereischt de bevestiging der beide echtgenooten, mitsgaders die van zeven bloedverwanten, en in het uiterste geval het onderzoek der personen. De wetten vorderen niets meer, en spreken in geenen dee-

(*b*) Het schijnt, volgens VENETTE, dat de vermenging in gebruik was geweest voor JUSTINIANUS, omtrent de 5de eeuwe. Dees keizer vernietigde dezelve als strijdende met de zuiverheit van het Christendom.

(*i*) JUSTINIAEN beval dat een man konde verstooten worden, zonder dat de vrouw hare huwelijksgift verloor, indien hij in twee jaren het huwelijk niet hadde kunnen voltrekken Hij veranderde zijne wet, en vergunde den armen ongelukkigen drie jaren. Maer, zegt de heer MONTESQUIEU, in een diergelijk geval, twee jaren zijn zoo goed als drie, en drie zijn niet meer dan twee jaren.

deele van de vermenging'. Waerom zal men dezelve dan dulden, onder voorwendſel van een onbedachtzaem en grillig gebruik, dat zijnen oorſprong alleen aen de woede, onbeſchaemdheit en eene ſoort van uitzinnigheit, door de wanhoop veroorzaekt, verſchuldigd is? Op deze wijs ſpreken alle de ſchrijvers, die over deze ſtof gehandeld hebben, als VINCENT TAGEREAU, PELIUS, ANNE ROBERT, en voornamelijk ANTONI HOTMAN, vermaerd advokaet voor het Parlement van Parijs op het einde der zestiende eeuwe, welke verzekert dat deze ſchandelijke gewoonte ſlechts vier jaren voor den tijdt toen hij ſchreef was ingevoerd. Zij heeft altoos bij de andere volken onbekend geweest (*k*), hoe heeft zij dan in Frankrijk kunnen ſtandt grijpen? Hoe heeft men naest de heilige en verſtandige wetten, waer door het zelve geregeerd wordt, eene gewoonte, zoo ſtrijdig met de goede zeden en met de waerheit zelve, kunnen plaetſen?

2. Deze gedrochtelijke dwaling is in aenzien gebragt door eene ijdele en onbeſcheidene nieuwsgierigheit, waertoe het menſchelijke verſtandt zich laet vervoeren. Het wil altoos zijne kundigheden uitſtrekken . . . . en, om dus te ſpreken, de Natuur overwel-

(*k*) Zie de aenteekening voor de laetstvoorgaende.

weldigen in de afgronden, waerin zij verſchanscht is. . . . . .

3. De vermenging is niet alleen eene ſchandelijke proef in zich zelve, maer daerenboven onzeker in hare uitwerkingen. De daedt, welke zij tot oogmerk heeft, laet zich niet gebieden (*l*), en is geene ſlavin van het bevel des regters: zij is wezenlijk vrij, eigenzinnig, en eene vijandin van den klaren dag, van getuigen, en van deze meenigte van bedilleren, wier gezigt genoeg is om de waerheit harer verrichtingen te ontroeren: zij zoekt de duiſternis en het geheim, de vriendſchap van twee perſonen, en de overeenſtemming van twee zielen, volmaektelijk vereenigd. Vond men in deze gelegenheid mannen, vermetel genoeg om niets te vreezen voor de menſchen, die hen be-

(*l*) Op welken grondt, zegt de heer DE BUFFON, rusten dan deze wetten, zoo luttel in hun beginſel onderzocht, en zoo oneerlijk in de uitvoering? Hoe kan de vermenging bevolen zijn door mannen, die zich zelven behooren te kennen, en te weten dat 'er niets minder van hun afhangt dan de werking deezer deelen, door mannen, wien niet onbewust kon wezen dat alle ontſteltenis der ziele, en voornamelijk de ſchaemte, ſtrijdig met dezen ſtaet is, en dat alleen de openlijkheit en toeſtel van deze proef meer dan genoeg waren om dezelve vruchteloos te doen uitvallen? *Hiſt. Nat.* tom. IV,

beschouwden, noch voor de zon, die hen verlichtte, zekerlijk was het door den onderstandt eener valsche reden, en door eene soort van filosofie, die den naem van hondsch behouden heeft, om ons de ongeregeldheit dezer grondbeginselen, alzoo verderffelijk als de geenen, welke men door de vermenging heeft willen wettigen, te kennen te geven. Dit eerlooze gebruik zou altoos ijderen man, wien eenige gevoelens van betamelijkheit en schaemte zijn overgebleven, kunnen ontstellen; en de wakkerste mannen in eenen staet van vrijheit, waerin de Natuur niet gedwongen ware, zouden dikwerf bezwijken in eene proef, alzoo vernederende voor de menschelijkheit, als strijdig met de reden en alle gevoelens, die onafscheidelijk met de deugd' verknocht zijn. Het tegenwoordige geval levert daervan een uitstekend voorbeeldt, in den persoon van den heer van *Langey.* Overtuigd van zijne kragten, waervan hij eene innerlijke kennis had, verzoekt hij zelf de vermenging; hij bezwijkt 'er in; men vernietigt zijn huwelijk, en verbiedt hem een ander aentegaen. Hij betuigt tegens dit verbodt, begeeft zich weder in het huwelijk (*m*), en wordt vader van zeven kin-

(*m*) De heer *Langey* ontmoette geene hinderpalen om zich in een tweede huwelijk te begeven; dewijl hij

kinderen, welke de deugdt harer moeder boven alle verdenking ſtelt. Welk eene verlegenheit voor het hof! Welk eene verbaesdheit in den geest der magiſtraten! Welke afgronden en ſteilten heeft de eerſte ſtap niet geopend door eene reeks van gebeurtenisſen, die niettemin door de waerheit en reden ſchijnen beſtierd te wezen! De kinders der Marquizen van *Boësle* en *Langey* zijn allen, onder een zeker oogpunt beſchouwd, bastaerden en aterlingen; en aen den anderen kant zijn het wettige kinders, die dezelfde regten, eer en handvesten in de ſamenleving behooren te hebben. . . . . .

4. Het verbazende voorbeeldt, 't welk deze zaek aen de oogen van het algemeen blootſtelt, ontdekt de bedriegelijkheit der vermenginge, en ſtelt de bijna ongelooffelijke gevolgen, welke zij bekwaem is met zich te ſlepen, in een' klaren dag. De geestelijke regters hebben zich verbeeld dat het enkele onderzoek van den man en de vrouw' geene genoegzame proef was, indien men hen daerna

hij, (zich aenbiedende als belijdenis van den hervormden godsdienst doende, en dees godsdienst het tweede huwelijk der Marquizinne van *Boësle*, als overſpelig en eene verbreking van den eerſten echt beſchouwende,) overeenkomstig met de leer' van zijnen godsdienst, eene nieuwe verbindtenis mogt aengaen.

na niet verpligtte het huwelijk, in tegenwoordigheit van geneesheeren en verscheidene getuigen, te voltrekken.

Dan indien zij de gevoelens van HINEMAR, aertsbisschop van Reims, die in zijnen tijdt één van de grootste vernuften der Fransche kerke was, wel overwogen hadden, verre van dat men deze nieuwe manier om de magteloosheit te bewijzen in 't werk gesteld zoude hebben, zouden zij zelfs geene kennis hebben genomen van deze zaken, die zoo luttel met de betamelijkheit hunner waerdigheit overeenkomen. Wat is 'er inderdaedt strijdiger met de heiligheit des priesterschaps, zeide deze kerkvoogdt, dan deze vuile en schandelijke geschillen, waerin men de allergeheimste zaken, die 'er tusschen man en vrouw voorvallen, behandelt? Het is niet genoeg dat een priester het hart zuiver hebbe, zijne ooren moeten insgelijks kuisch wezen; en hoe kan hij kennis hebben van zaken, waer omtrent zijn pligt vereischt dat hij onkundig zij? Ook zien wij, door alle de wetten der Christen keizeren, dat deze geschillen eertijds nimmer voor de kerkelijke regters gebragt wierden; en schoon zij op eenige Fransche kerkvergaderingen ten voorschijn kwamen, hebben deze zelfde kerkvergaderingen, hoewel gedeeltelijk uit leeken bestaende, dikwerf verklaerd dat zij van alle de huwelijkszaken geene kennis wilden nemen,

men, maer dezelven verzonden *ad nobiles laïcos*, voornamelijk als het diergelijke geschillen als dit betrof.

5. Men verbanne dan ter goeder trouwe uit alle de vierscharen den hatelijken naem der vermenginge, die niet zonder eenig afgrijzen kan uitgesproken worden, en nimmer uit den mond' der kerkelijken behoorde te komen. Men vernietige voor altoos deze gewoonte, zoo onzeker in hare proeven, en die, wel verre van door de wetten en kerkelijke instellingen bevestigd te zijn, geheelenal daer tegen strijdt; eene gewoonte, wreed in zich zelve, wier denkbeeldt alleen de inbeelding bezoetelt, de eerbiedt aen het geregt verschuldigd kwetst, eenen godsdienst zoo kuisch als den onzen beledigt, alle de wetten der schaemte schendt, de heiligheit van het huwelijk benadeelt, de menschelijkheit onteert, en den mensch als in een' minderen rang dan de beesten stelt. (*n*)

Heeft men, na dit gelezen te hebben, geene reden om zich te verwonderen, wanneer men verneemt dat men in de nieuwe uitgaef van het *Tableau de l'Amour Conjugal*, overgezien, vermeerdert en verbeterd, gedrukt te Londen 1763, de volgende bijvoeging vindt?

„ Het

(*n*) Uittreksel uit het artikel *Congrès* van de *Code matrimonial* door den heer LERIDANT.

„ Het ſtrijdt niet, zegt de verbeteraer van VENETTE, van de vermenging' ſprekende, „ het ſtrijdt niet tegens de ſchaemte zich te „ ſchikken naer het geene de wetten beve- „ len, de godsdienst toelaet, en het gebruik „ wettigt. Dus is het geene ſchande blijken „ van mannelijke kragt' te toonen, en eene „ dochter te verpligten zich als zoodanig te „ laten zien. . . . Het denkbeeldt, 't welk men „ zich van de vermenging' vormt, vermeer- „ dert het afgrijzen daervan. Men verbeeldt „ zich dat de gehuwden, in tegenwoordig- „ heit van getuigen aen deze proef zijn bloot- „ geſteld. Zie hier ondertusſchen hoedanig „ de vermenging geſchiedt. . . - De man „ en vrouw bevinden zich in een digtgeſlo- „ ten bedt, ſchoon 'er in de kamer vroed- „ vrouwen blijven, om tot getuigen te ſtrek- „ ken . . . , maer behalve dit gebeurt alles „ tusſchen vier gordijnen. Wanneer 'er een „ genoegzame tijdt verloopen is. . . . wordt „ de vrouw door vroedwijven onderzocht, „ om, volgens de regels harer kunst', de „ teekens der huwelijksvoltrekking', indien „ dezelve geſchied is, te ontdekken. Dus „ zijn alle handelingen, omtrent deze zaek „ niet alleen geoorlofd, maer zelfs bevolen „ door de heilige wetten."

Indien deze plaets behoefde wederlegd te worden, en ik mij niet voorgeſteld had de beſchaemdheit der lezeren te ontzien, zoude ik

ver-

verſcheidene omſtandigheden van ſommigen dezer verfoeijelijke proeven, welke de vrijheit dezer eeuwe eenigen geneesheeren vergund heeft in hunne ſchriften opteleggen, bijbrengen. Men zou dan zien of de geneesheeren, heelmeesters en voornamelijk de vroedvrouwen, altoos zorgvuldig afgezonderd waren van den mann' en de vrouw', wier gemeenſchap zij moesten onderzoeken! Men zou een' vermaerden vroedmeester zien worstelen tegens eene vroedvrouw, die, de vruchtelooze poogingen van eenen echtgenoot ziende, door een' ongemeenen ijver hem volſtrektelijk buiten ſtaet wilde ſtellen om immer eene vrouw te bedriegen. Kortom men zou gruwelen zien, welke men in de vergetenheit moet begraven. Voor het overige beſtrijdt Venette met kragt' de redenen, die de vermenging hebben doen invoeren; waerom heeft hij, die het werk van dezen geneesheer overzien heeft, de ongerijmde bijvoeging, zoo even aengehaeld, daerin geplaetst, eene bijvoeging, volſtrekt ſtrijdig met het geene 'er voorafgaet en volgt, en waervan de geringe betrekking misſchien nog het minſte te wraken is?

De grondregel van het Parlement van Parijs is thans, dat het de vrouw onbevoegd verklaert, om haren man van magteloosheit te beſchuldigen, wanneer uit het onderzoek,

van zijn' perſoon gedaen, blijkt dat de deelen, die tot de voorttéling dienen, uiterlijk wel gemaekt zijn. Dees grondregel is, ten ſtrengſte genomen, veel te algemeen; dewijl het oogmerk van het huwelijk zijnde het getal der menſchen te vergrooten, een uiterlijk wel gemaekt man *onvruchtbaer* en zelfs magteloos kan zijn. Dan men ontwijkt, door dezen grondregel, insgelijks vele zwarigheden, die uit een eerloos middel, onbekwaem om zich van den ſtaet eens mans te willen verzekeren, gelijk wij het in dit hoofdſtuk voorgeſteld hebben, voortſpruiten.

ZE-

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van de Onvruchtbaerheit.

Ces noms, ces tendres noms & de fils & de père,
O homme! ſeroient-ils étrangers à ton cœur?
Le ſauvage Huron dans ſon ſanglant repaire
En connoit la douceur.
Vois l'objet de ſes feux ſourire à ſa tendresſe;
Son père à ſes côtés repoſe en cheveux blanc;
A ſon cou ſuſpendu, ſon jeune fils le presſe
De ſes bras innocens. (*a*)

Mr. THOMAS, *les devoirs de la ſociètè.* Ode.

MEN heet *onvruchtbaerheit* in de vrouwen het geene men *magteloosheit* in de mannen noemt. Deze benamingen ſchijnen mij niet regtmatig; weshalve ik zal verklaren wat

(*a*) Voelt gij uw hart, o mensch, niet teederlijk bewogen,
Op 't hooren van den naem van vader en van zoon?
De wilde Huron kent, hoe wreed ook opgetogen,
De zoetheit van dien toon.
Zie 't voorwerp zijner minn' zijn teederheit belonken;
Zijn vader, grijs van hair, zit nevens hem gebukt;
Terwijl zijn jonge zoon, als aen zijn' hals geklonken,
Hem blijde in de armen drukt.

wat ik door de *onvruchtbaerheit* versta, en waerin dezelve van de *magteloosheit* verschilt.

Door het geene ik elders gezegd heb, heeft men gezien dat de magteloosheit is de toestandt van een' man, die, het zij door een gebrek van natuurlijke gesteldheit, of door eene andere oorzaek, den huwelijkspligt aen zijne vrouw niet kan bewijzen; weshalve men, zoo dikwerf men een' man, van wien men te vergeefsch de twee teekens der manbaerheit zoude vorderen, aentreft, dezen man magteloos en bij gevolg onvruchtbaer kan verklaren. Echter kan een man deze laetste hoedanigheit verdienen, zonder dat hij daerom onbekwaem tot de voltrekking van het huwelijk zij. Hoe vele lieden genieten bijna hun gansche leven de vermaken, aen de vereeniging der beide geslachten verknocht, zonder dat uit deze vernieuwde offeranden, aen de liefde opgedragen, eenige dierbare panden, die ons onsterffelijk maken, voortspruiten!

Ik noem dezen staet onvruchtbaerheit, zonder dit woordt meer op den eenen der beide echtgenooten dan op de andere toetepassen: ik beschouw alleen hunne vereeniging, in haer geheel aengemerkt, als onbekwaem om iets voorttebrengen, door gebreken, welke vrij zeldzaem aen beide de personen gemeen zijn, maer tegens welke de een en ander moeten hertrouwen. Het zijn dan vooreerst

de

de onvruchtbare huwelijken, die de onvruchtbaerheit bevestigen. Is de man magteloos, hij zal onvruchtbaer zijn, gelijk ik reeds gezegd heb, en zijn huwelijk zal insgelijks noodwendig onvruchtbaer wezen, zonder dat men de vrouw van onvruchtbaerheit kan verdenken.

Deze verklaring achtte ik noodig, voor dat ik trede in de bijzonderheden, welke het onderwerp van dit hoofdſtuk moeten uitmaken. Zij was des te noodzakelijker, om dat de mannen, die ſterke bewijzen van hunne mannelijke kragt denken te geven, zich bijna altoos verbeelden dat de tegengeſtelde ſtaet der magteloosheit genoeg is om vruchtbaer te zijn, en dat in dit geval de onvruchtbaerheit aen hunne vrouwen te wijten is.

In het hoofdſtuk, waerin ik van de magteloosheit gehandeld heb, heeft men gezien welke de kenmerken van dezen ſtaet waren, en door welke middelen dezelve was te herſtellen, indien deze ziekte te genezen ware: thans moet men zich voorſtellen een' man, die zich in de loopbaen der liefde begeeft met alle de begaefdheden, waer mede de Natuur allen mannen begiftigd heeft, om de lieffelijkheden, aen de hervoortbrenging van zijns gelijken verknocht, te ſmaken. Insgelijks moet men zich verbeelden, dat dees man met het hart' vereenigd is aen de vrouw, hem toegeſchikt, genietende het regt, 't welk het

het huwelijk hem geeft, zich dronken makende in de armen van den wellust, en klagende over het vruchtelooze mingenot, waervan niets hem het geheugen zal herinneren. Zulk een droevige toeſtandt verdient de oplettendheit der geneeskunde: men is nuttig voor zijne eeuwe en voor de nakomelingſchap, wanneer men den menſchen de middelen om zich hervoorttebrengen aenwijst; en nimmer zal Frankrijk vergeten dat HENRIK II. overleden zoude zijn, zonder eenig opvolger van hem natelaten, indien hij zijne toevlugt niet tot den vermaerden FERNELIUS genomen hadde (*b*). Deze brandende

(*b*) HENRIK II. de hertogin van Urbino getrouwd hebbende, was haer huwelijk tien jaren onvruchtbaer, tot groot verdriet van HENRIK haren gemael, die op het punt ſtond om haer te verſtooten. Het ongedult van den Koning was oorzaek dat men ten hove riep JOAN FERNELIUS, een geneesheer uit Pikardyen, om de koningin te onderzoeken. Aengekomen zijnde, zegt DUPLEIX, vraegde hem dees vorst al lagchende: *zult gij wel kinders bij mijne vrouw kunnen maken?* FERNELIUS antwoorde verſtandig: *het ſtaet aen Godt, Sire, om u door zijnen zegen kinders te verleenen, aen u om ze te maken, en aen mij om alles wegens de geneeskunde, van Godt bevolen om de menſchelijke zwakheden te hulp te komen, daeraen toetebrengen.* FERNELIUS maekte de koningin vruchtbaer, gevende HENRIK eenen raedt, dien hij met zoo veel naeuwkeurigheit opvolgde, dat hij vader van tien

de begeerte, om afstammelingen van ons na-telaten, is niet minder in het hart der andere mannen dan in dat der koningen gegraveerd. De bewoonder der platte landen, die zijnen zoon in het besturen van den ploeg onderwijst, en stervende hem een rietendak, sterke armen en gezondheit nalaet, smaekt dezelfde wellusten in de vaderlijke liefde, als hij, die het hoofdt zijner kinderen versierd met het luisterrijke teeken, dat het vermogen en gezag te kennen geeft.

Wanneer, na verscheidene bijeenkomsten, waervan de wederzijdsche verrukkingen der echtgenooten de volledigheit bewaerheit hebben, de teekens, die de beginsels der zwangerheit vergezellen, niet verschijnen, moeten de man en vrouw de oorzaken hunner onbekwaemheit tot de voorttéling trachten te ontdekken. De herhalingen van het minvermaek moeten zoo meenigvuldig niet zijn, om het zaedvocht den noodzakelijken tijdt tot de volmaking te geven. Men weet dat het zijne voorttélende kragt verliest, wanneer de begeerte naer het genot de werking der deelen, die dit vocht doorzijgen en bereiden, dikwerf afbreekt: het is beroofd van de

tien kinderen wierd. Ter erkentenisse van zulk een groot heil, gaf de koningin, voor ijder kindt, tien duizend kroonen aen haren geneesheer, behalve verscheidene andere groote vergeldingen. DUPLEIX, *Hist. de France*, Tom. III.

de levendmakende geesten, waeraen het al zijn vermogen verschuldigd is: de spieren, geschikt om de werkende veders uittespannen, waervan het goede gevolg der zaedschietinge af hangt, verledigen zich slechts met zwakheit tot het geene men van haer vereischt; en de kostelijke schat, dien zij ter plaetse, door de Natuur tot de voorttéling bestemd, moeten overvoeren, kan aldaer niet gebragt werden met de voortdrijvende kragt', die een' wakkeren man onderscheidt van den geenen, die door het onmatige mingenot verzwakt is. Eene onvruchtbaerheit, door kortstondige onmatigheden veroorzackt, is gemakkelijk te genezen; en de onthouding is het beste hulpmiddel daertoe. Een zeker jonggetrouwd man matte zich vruchteloos af, door al te dikwerf den huwelijkspligt te volbrengen: tot het minvermaek aengezet door een aenmerkelijk geschenk, 't welk hem de ouders zijner vrouwe beloofd hadden, indien zij in een' bestemden tijdt blijken gaf dat zij wel rasch moeder zoude wezen, werden zijne liefdebedrijven voor hem een voorwerp van uitrekening', dat hem onophoudelijk bezig hield. Wanhopend over de slechte uitkomst zijner meenigvuldige poogingen, achtte hij zijne vrouw onvruchtbaer te zijn, wanneer hij, volgens eene verstandige raedgeving, zich twaelf dagen afwezend maekte; en in zijn huis wederge

keerd,

keerd, betoonde hij dat *de afwezenden niet altoos ongelijk hebben.* (*c*)

Eene andere oorzaek der onvruchtbaerheit is de hevigheit der vervoeringen, welke de echtgenooten aenprikkelen. Deze oorzaek heeft plaets in de levendige en driftige lieden, die de verrukkingen van het mingenot verhaesten, zonder dat zij poogen het zelve op behoorlijken tijdt te oeffenen. Onder de dieren vereischt de voorttéling geene herhaelde paringen; dewijl de meesten van dezelven het minvermaek met meer bezadigheit dan de mensch genieten (*d*). De man, zich al-

(*c*) De onthouding van het minvermaek was somtijds niet genoeg, om de wanorden, door het onmatige mingenot veroorzaekt, te herstellen. Sommige persoonen vonden vertroosting in het gebruik van het volgende hulpmiddel.
Neem vier eijeren;
klop die wel door elkanderen met een half glas schuim van schulpslakken, en voeg daer bij,
Zout,
Gestoten gember, van ijder eene vingergreep,
Twintig greinen vergruisde genzing.

(*d*) Ik versta alleenlijk het oogenblik der samenkoppeling, die in de dieren genoegzaem in *koelen bloede* geschiedt, indien men 'er naer het uiterlijke van oordeelt. De voorbereidsels geschieden in bijna alle dieren met afgrijsselijke gevechten, in welke ijder manneke zijn best doet om bezitter te worden van het wijfke, dat 'er het voorwerp van is.

alteveel aen de afdwalingen van het verſtandt overgevende, doet zijne vermaken ijdelijk vervliegen: de gezellin, die in dezelve moest deelen, begint 'er zich aen overtegeven, als de man van de zijne is afgeſloofd; nieuwe poogingen roepen hem weder tot den wellust, en hij verhaest de lieffelijke oogenblikken. . . . . . Alles te vergeefsch, het vermaek vervliegt en gaet van den eenen tot de andere over: indien zij niet leeren het zelve op behoorlijker tijdt te plegen, indien het gelukkige teeken, dat den wellust aenduidt, niet van de beide echtgenooten wordt in acht genomen, indien de liefde hen niet op het zelfde oogenblik met hare vleugelen bedekt, moeten zij vreezen hun huwelijk onvruchtbaer te zien, ſchoon evenwel dit onheil niet altoos gebeurt, gelijk men elders zal beſchouwen.

Gemakkelijk kan men deze zwarigheden herſtellen, wanneer men ze eenmael ontdekt heeft. De matiging der liefdedrift', in perſonen van eene bloedrijke en galachtige geſteldheit, was ſomtijds genoeg om huwelijken, waeruit niet dan onvruchtbare vermaken voortſproten, vruchtbaer te maken. Van de natuursgeſteldheden handelende, heb ik gezegd, dat een man van eene galachtige geſteldheit als de bekwaemſte tot de vruchtbaerheit moet beſchouwd worden, voornamelijk als hij aen eene bloedrijke vrouw getrouwd

trouwd was: dit is genoeg om te doen begrijpen, dat men uit de vereeniging' van eenen galachtigen man met eene vrouw' van dezelfde gesteldheit geene talrijke nakomelingschap moet verwachten, ten zij, de jaren zulke hevige vervoeringen matigende, de verkregene hoedanigheden tot de vruchtbaerheit zich in de beide echtgenooten hereenigd vonden. Het huwelijk tusschen personen van eene bloedrijke gesteldheit is zelden onvruchtbaer, ten zij eenige bijzondere hinderpael zich tegens het oogmerk der Nature stelle. Men heeft opgemerkt dat de mannen van deze gesteldheit, uit den aert vrolijk en tot het vermaek geneigd, de vrouwen, die te voren, met mannen van eene galachtige gesteldheit getrouwd, geene kinderen konden krijgen, vruchtbaer gemaekt hebben. Kortom, ik zou den bloedrijken man den voorrang boven de anderen geven, in alle gevallen, waerin de onvruchtbaerheit wegens de vrouw te vreezen is. Zijne natuurlijke begaefdheden zijn zoo uitstekend niet als in de galachtige gesteldheit; maer hij vergoed dezelven door beuzelingen, waervan dikwerf het goede gevolg der omhelzingen afhangt. De slijmachtige of koudvochtige vrouwen kunnen, zegt men, in geene betere handen dan in die der galachtige of zelf der zwartgallige mannen wezen, indien men wil dat zij vruchtbaer zijn: want de koude van hare gesteld-

heit zou haer onnut maken in de armen van eenen man van eene koudvochtige gesteldheit. Niettemin geef ik hier insgelijks den voorrang aen den bloedrijken man. Ik heb een verzekerd vertrouwen, 't welk de ondervinding dikwerf bevestigd heeft, in zijne natuurlijke en zedelijke begaefdheden, tot de liefde betrekkelijk. Ik kan mij niet beter doen verstaen dan door het volgende verdichtsel.

Een Bassa schepte vermaek in allerlei zeldzame planten in zijne tuinen bij elkanderen te zien. Hij ontving 'er twee van dezelfde soort, van eene ongemeene teederheit, die door het vervoeren, de verandering der luchtstreke, en het onderscheidt van den grondt nog vergroot werd. Zij werden vertrouwd aen twee slaven van verschillende geaertheden, welke beloofden alle hunne zorgen aentewenden. Om onze hoveniers aentemoedigen, zwoer hun heer bij Mahomet dat hij den aenkweeker der plante, die het eerste bloemen voortbragt, de vrijheit zoude schenken. Men kan oordeelen van hunne vlijtigheit in het naervorschen van het geene best diende tot welzijn der planten, waeraen het dierbaerste goedt verknochtwas. De eene moest bezorgd worden door een' levendigen, ongeduldigen en sterken Indiaen; de andere door een' Europeaen, niet min levendig, maer tevens minder ongeduldig, en wiens kragt door behendigheit werd opgewogen.

gen. De Indiaen verliet nimmer de plant, welke hem was toevertrouwd. Yder oogenblik werd zij gekoesterd, rijkelijk besprengd, en niets daer aen gespaerd. . . . De afgematte plant werd gedurig van de eene plaets naer de andere vervoerd ; hier was de zon te te heet, daer waeide de windt te sterk, alles ging verloren! Op nieuw water en arbeid! . . . De Europeaen, in tegendeel, scheen minder dan zijnen medgezel bezorgd, doch verzuimde intusschen niets, en wist zijne zorgen zoo wel aenteleggen, dat hij de juiste omstandigheden, die dezelve vereischten, in acht nam. Begon de hitte zich aen zijne kleene plant mededeelen; mijn Indiaensche metgezel, zeide hij al lagchende, heeft reeds de wortels zijner aenkweekeling' verfrischt, en haest zich om haer in de schaduw overtebrengen. . . . Arm, eenvoudig man! Het doet mij leet; maer hij zal daerin niet slagen. Luttel kennis heeft hij van de wetten der Nature: zij is het die de aerde vruchtbaer maekt, en geenszins deze handvol menschen, op derzelver oppervlakte verspreid. Wanneer de groeijende planten, door de hitte ontsteld, den menschen waerschuwen dat zij water noodig hebben, schijnt dan de Natuur niet nog een grooter graedt van hitte aftewachten, voor dat zij de regenbuijen beveelt nederteftorten? Merkt men niet op, dat, eer de gewassen zulke heilzame besproeijingen ontvan-

gen, alles medewerkt ter hunner bereidinge om dezen weldadigen invloedt met vrucht' naer zich te trekken? De ligte wolken verzamelen zich allengskens, en verzachten en breken de ſtralen der zonne: de lieffelijke koeltjes bewegen zachtelijk de bladeren der planten; en zonder de hitte te verminderen, ſchikken zij derzelver luchtgaetjes ter inademinge van de ſappen, welke de Natuur voor haer bereidt. Ligte uitwaesſemingen verheffen zich in den dampkring, en ſchijnen geſchikt om den al te geweldigen indruk, dien de val van het water op de jonge planten zouden maken, te verzachten. . . . . . . Op dien ſtondt geeft de noodt zich te kennen, en eiſcht voldaen te worden. Dus redenkavelende, volgde onze natuurkundige hovenier de Natuur in hare handelingen, en paerde de beſchouwing met de beoeffening'. Ook zag hij, in luttel tijds, de plant, hem toevertrouwd, hare takken uitrekken en verſpreiden; derzelver einden werden verſierd met jonge knopjes, die wel rasch veranderden in luisterrijke bloemen, wier geboorte de vrijheit moest bezorgen aen den geenen, die dezelve had doen ontluiken. Dus was het niet gelegen met de plant', welke de Indiaen aenkweekte, en waerover hij zijne zorgen met al te veel drift' uitſtrekte. De minſte verandering, welke hij in dezelve meende te beſpeuren, ſcheen hem eene dringende behoef-

te

te om onmiddelijk daerin te voorzien. . . . . . Evenwel ſtorf zij niet, indien men den ſtaet van een wezen, waeraen het onmogelijk is andere wezens van zijne ſoort natelaten, geenen doodt wil noemen.

Wanneer men de omzigtigheden, in het hoofdſtuk der natuursgeſteldheden aengewezen, in acht neemt, mitsgaders de geenen, welke men hier boven gezien heeft, ik wil zeggen, wanneer men geene ontijdige huwelijken aengaet, kan men eenigermate verzekerd zijn dat men kinders, die het beſtaen van de oorzaken hunner dagen zullen vereeuwigen, zal nalaten. Dan de geenen, die het ongeluk gehad hebben van diergelijke verbindtenisſen aentegaen, moeten echter van de vruchtbaerheit hunnes huwelijks niet wanhopen, indien zij zich willen onderwerpen aen het geene reeds voorgeſchreven is. Men heeft gezien dat het bijna onmogelijk is de oorſprongkelijke geſteldheit der wezens te beteugelen; echter kan men ze door den tijdt matigen, ten minſte omtrent het geene waervan hier geſproken wordt; en de middelen, om dat oogmerk te bereiken, moeten alleen gezocht worden in den aert der voedſelen, die het allergemeenſte zijn. De levenswijs, bij voorbeeld, moet ſtrekken om den galachtigen man, die eene zwartgallige of koudvochtige vrouw getrouwd heeft, minder driftig te maken; terwijl deze laetſte

zich moet bedienen van ſpijzen, bekwaem om aen hare werktuigelijke deelen meer ſpanning en veêrkragt bijtezetten.

De bloedrijke geſteldheit vereischt eene levenswijs, die het bloed verkoelt, en deszelfs opzieding ſtilt. Lieden van deze geſteldheit moeten zich wachten van al te ſterk toebereide ſpijzen. De al te gistende en geestrijke dranken zijn hun nadeelig. Zij moeten gebruik maken van het vleesch der dieren, welke van kruiden en koorn leven, als osſen- ſchapen- en kalfsvleesch en gevogelte. De moeskruiden (indien men 'er de look, uijen, aspersjes, artisjokken, ſellerij, kool, enz. van uitzondert) zijn zeer dienstig voor de bloedrijke perſonen. Voornamelijk moeten zij zorgdragen dat de uitwaesſeming een vrijen doortogt hebbe; dewijl derzelver verhindering zwakke toevallen met zich ſleept.

De galachtige mannen moeten, in hunne maeltijden, boven alle andere voedſels, verkiezen zoodanige ſpijzen, die de al te geſpannene veſels verſlappen, en tevens bevochtigen, verfrisſchen en verzachten. De levenswijs der perſonen van eene bloedrijke geſteldheit is ook vrij heilzaem voor galachtige lieden: hun maeg is ſterk, en niets is hun nadeeliger dan het vaſten. In den zomer moeten zij voornamelijk op hunne gezondheit acht geven, en zich onthouden van geeſtrijke dranken, verhittende ſpijzen, zeevisſchen,

die

die de verrotting bevorderen, enz. Zij kunnen de hitte der ingewanden en de hardlijvigheit voorkomen, door des morgens alle half uren nuchteren gebruik te maken van eenige glazen waters.

De perſonen van deze geſteldheit moeten de ſterke driften, die geweldige ſchokkingen in het ligchaemsgeſtel verwekken, zorgvuldig vermijden. Het wandelen, het muzyk en de ſtille vermaken zijn voor hun middelen om de gezondheit te bevorderen; terwijl de luiheit, het verdriet, een te langdurige en hardnekkige volharding in den arbeidt hun verderffelijk zijn.

Alles wat het bloedt vermindert en uitput kan eene droefgeestige geſteldheit voortbrengen: want wij hebben gezien dat dezelve ſlechts eene verkregene geſteltenis is; naerdien zij zich alleen in de mannelijke jaren openbaert. Het vasten, eene al te heete lucht, alle ſterke dranken, zware wijnen, het langdurige waken, geweldige oeffeningen, hevige en onſtuimige hartstogten, zijn insgelijks ſchadelijk voor de droefgeestigen. Geene betere levenswijs is 'er voor hun, dan die genoegzame vloeibaerheit in het bloedt kan verwekken, om het zelve de al te naeuwe bloedvaten te doen doordringen. Het gehevelde broodt, het vleesch van kruidëtende dieren en het jong gevogelte, moeten hier het voornaemſte voedſel, en de moeskruiden

de toeſpijs zijn, waerbij men ſomtijds eenige ligte kruiderijen kan voegen, gelijk men in het hoofdſtuk over de magteloosheit gezien heeft.

De koudvochtige en ſlijmachtige geſteldheit geeft eene bezwijkende natuur te kennen, en vereischt in de omſtandigheit van ziekte hulpmiddelen, die het ligchaemsgeſtel ſchudden en doen waggelen; terwijl de levenswijs, in den ſtaet der gezondheit, indien de lieden van deze geſteltenis dezelve kunnen genieten, even diergelijke werkingen moet verrichten. Alle verhittende en opdroogende middelen zijn hier aenteprijzen, behoudens de voorzorgen en bepalingen, welke de voorzigtigheit voorſchrijft. Koudvochtige lieden moeten eene drooge lucht inademen, een matig gebruik maken van gistende dranken, wijn, koffy en chokolaed, en vooral zorg dragen de ſpijsvertéring niet te verdrinken door al te vele vochten, die allen ten minſte nutteloos zijn: want alles wat verkoelt, bevochtigt en verſlapt is hier ſchadelijk. Het osſen- en ſchapenvleesch, benevens het gevogelte, is heilzamer voor lieden van deze geſteldheit, dan het vleesch van jonge dieren, die overvloedt van vochtigheit hebben, als het kalfs- of lamsvleesch, het ſpeenvarken, enz. Doch het geene men niet te veel kan aenprijzen is de ligchaemsoeffening: want de vermeerdering der beweging' en de warm-

te,

te, die daeruit ontſtaet, zijn zeer noodzakelijk, om de afſcheidingen der vochten * en de andere natuurlijke werkingen te bevorderen.

* *ſecretions.*

Bekwame geneesheeren hebben opgemerkt, dat men weinige koudvochtige mannen vindt onder de ſoldaten, akkerlieden, en allen die verpligt zijn van den arbeidt hunner handen te leven. Naerdien ook de koudvochtigen minder vruchtbaer zijn dan de andere mannen, is het gemakkelijk te zeggen waerom de bevolking zoo overvloedig niet is bij de beſchaefde lieden, die een zittend en ledig leven leiden, als onder de bewoonders der platte landen en geringe ſteden.

Yder, die zijne geſteltenis nagaet, volgens het tafereel, 't welk ik in het hoofdſtuk van de Natuursgeſteldheden daervan geſchetst heb, zal zich kunnen bedienen van de middelen, hier boven voorgeſteld, ter verzachtinge van de gebreken, die tot de onvruchtbaerheit medewerken, en inderdaedt van de geſteltenis van ijder bijzonder wezen afhangen. De hoedanigheden, welke de oorſprongkelijke geſteldheden uitmaken, niet altoos alleen in het zelfde voorwerp gevonden wordende, ontſtaen daeruit vermengingen, die de geſteldheden op verſchillende wijzen matigen. De perſonen, die zich in dit geval bevinden, moeten mede acht geven op deze gemengde hoedanigheden, welke eenige veranderingen

in

in de levenswijs vereisschen. De bloedrijke gesteldheit, bij voorbeeldt, vereenigt zich somtijds met de zwartgallige, en de koudvochtige met de galachtige; en in zulken geval moet men de leefregels dezer twee gesteldheden bij elkanderen voegen.

Onder de voedsels, voorgeschreven in de middelen om de huwelijken vruchtbaer te maken, door het verbeteren van eenige gesteldheden, plaetste ik twee dranken, te weten, de koffy en chokolaed, welke, voornamelijk de eerste, door sommige beschouwd worden als luttel bekwaem ter vervullinge van de oogmerken, welke men zich voorstelt. Wat de chokolaed betreft, dezelve is een voedsel, dat vaerdig herstelt en versterkt. Door deze twee hoedanigheden brengt zij veel toe om het huwelijksgenot vruchtbaer te maken, en is voornamelijk dienstig voor koudvochtige lieden, welke prikkeling noodig hebben. Een Engelsch geneesheer (*e*), eenen téringachtigen tot een' beklagelijken staet gebragt hebbende, ried hem het gebruik van de chokolaed aen; de lijder vond zich in luttel tijds volmaektelijk hersteld; doch het geene de kragt der levenswijze tegens de onvruchtbaerheit aentoont is dat de vrouw van den zieken, om haren man te be-

(*e*) *Verhandeling over de voedsels van* LEMERI, 2de Deel, 8ste Hoofdst.

behagen, zich insgelijks aen het gebruik van de chokolaed gewend hebbende, in het ver-vervolg verſcheidene kinders kreeg, ſchoon zij te voren daertoe buiten ſtaet gerekend wierd. Indien de chokolaed niet dikwerf diergelijke uitwerkingen voortbrengt, het is om dat men 'er een verkeerd gebruik van maekt, of dat de inmengſelen, waeruit dezelve beſtaet, van geene goede hoedanigheit zijn. De chokolaed is zelden dienstig aen lieden van eene galachtige of bloedrijke geſteldheit; dewijl zij de eerſten te veel verhit, en de anderen te ſterk voedt, door de hoeveelheit van het bloedt nog te ver meerderen. De banilje en amber, welke men bij de kakao en ſuiker doet, in het ſamenſtellen van de chokolaed, maken dezelve onverdragelijk en nadeelig voor alle perſonen, die verhit zijn, en wier bloedt in beweging is. Insgelijks moet men opmerken dat het met dit voedſel eveneens is als met verſcheidene anderen: men moet 'er zich niet al te ſterk aen gewennen, om 'er de goede uitwerkingen van te gevoelen; dewijl het door de gewoonte bijna onverſchillig wordt.

Ik zal alles wat men voor en tegens de koffy gezegd heeft niet bijbrengen; men zou daertoe geheele boekdeelen noodig hebben. De drank, dien men van dit gewas maekt, is,

is, volgens het gevoelen van verſcheidene geneesheeren, een verzekerd behoedmiddel tegens verſcheidene ziekten; en volgens anderen zou men denzelven geheel uit Europa moeten verbannen. In het jaer 1695 verdeedigde men, in de ſcholen der geneeskunde te Parijs, eene ſtelling, waerin men trachtte te betoogen, dat het dagelijkſche gebruik van de koffy de mannen en vrouwen onbekwaem tot de voorttéling maekte. Het ware te wenſchen dat dees drank zoo algemeen niet gebruikt wierd; maer ik geloof niet dat men ten ſtrengſte aen de koffy kan toeſchrijven de ontvolking, welke men in Europa beſpeurt, ſedert dat dezelve aldaer in aenzien gekomen is. De heer HECQUET verhaelt, in zijne *Verhandeling over het ontſlag van de Vasten*, de volgende hiſtorie, om den invloedt der koffy op de voortplanting van het geſlacht aentetoonen. Eene koningin van Perſie, niet wetende wat men met een paerdt, 't welk men met alle geweld ter aerde trachtte te werpen, wilde uitvoeren, vraegde met welk oogmerk men zich zelven en dit dier zoo veel moeite aendeed. De officiers gaven der vorſtinne heuſchelijk te kennen dat het was om 'er een' ruin van te maken. Wat al vergeefſche moeite! antwoordde zij, men behoeft het beest ſlechts koffy te geven. Zij meende hier van eene huiſelijke proef te

te hebben in den koning, haren gemael, dien de koffy onverſchillig voor haer gemaekt had. (*f*)

Het is gemakkelijk alles wat men wil te bewijzen, wanneer men verzwijgt de omſtandigheden, die de zaken, welke men poogt vastteſtellen, verzwakken. STENZEL verhaelt dezelfde hiſtorie als de heer HECQUET; en de aenmerkingen, welke hij 'er bijgevoegd heeft, betoonen dat men niet altoos algemeene gevolgen uit een bijzonder geval moet trekken. Zoude iemant durven ſtaende houden dat de koffy brakingen verwekt, om dat BOYLE eenen man gezien heeft, wien een kopje van dit aftrekſel tot den ſterkſten braekdrank verſtrekte?

Het gebruik der koffy, zegt STENZEL, wel verre van de kragt' der geenen, die eene levendige en ſterke geſteldheit, en de teeldeelen in een' goeden ſtaet hebben, te verzwakken, dient in tegendeel om hen tot de liefde aenteſporen. Zij brengt tegenſtrijdige uitwerkingen voort in de zwakke perſonen, die

(*f*) *Traité des dispenſes du Carême.* Edit. de 1709. de heer HECQUET heeft in de tweede uitgaef van zijn boek deze hiſtorie nagelaten. Men las het werk in de eetzael van Port-Royal, en de geeſtelijken waren over deze een weinig te vrolijke trek zeer geërgerd, 't geen hem dezelve in het vervolg deed wegnemen.

die eene ſlijmachtige geſteldheit hebben, te veel aerdachtige deeltjes bezitten, en wier teeldeelen in eenen kwijnenden toeſtandt zijn. Van dit getal was MAHMUD KUSNIN, koning van Perſie, die een groot koffydrinker was, en zich buiten ſtaet bevond om zich van den huwlijkspligt te kwijten (*g*).

Ik tracht niet te betoogen, gelijk ik boven gezegd heb, dat het misbruik, 't welk in het onmatig gebruik der koffy gelegen is, in 't geheel geen nadeel toebrengt. Mij is bewust dat vermaerde geneesheeren (*h*) geſproken hebben van zware ziekten, welke zij kan veroorzaken; maer het is genoeg te zeggen dat dees drank, wanneer hij minder uit gewoonte dan uit noodt gebruikt wordt, en dat zulks matig geſchiedt, de maeg verſterkt, het geheugen en de inbeelding levendiger maekt, en vrolijkheit verwekt (*i*). Men weet dat, in verſcheidene huwelijken, de onvruchtbaerheit

(*g*) *Toxicologia van* STENZEL. Zie *Dict. de Medec.* art. *Caffée.*

(*h*) BOECLER, SIMON PAULLI, WILLIS, CHEYNE, HOFFMAN, enz.

(*i*) Dit is het gevoelen van PROSPER ALPINUS, BAGLIVI, LEFEBURE, ANDRI, BOURDELIN en JUSSIEU. Dees laetſte verdeedigde in den jare 1716 eene ſtelling, in welke hij beſloot dat het gebruik van de koffy heilzaem voor de geletterde lieden is.

heit veroorzaekt is door eene ſoort van droefgeestige verdooving, die zich aenkant tegens de vereeniging der omſtandigheden, waervan de vruchtbaerheit afhangt; weshalve een drank, die de erkende kragten der koffy bezit, ſomtijds dienstig is om deze omſtandigheden te vereenigen (*k*). Dan het is voornamelijk bij de koudvochtige lieden, dat de koffy goede uitwerkingen veroorzaekt, mits zij in acht nemen dezelve in eene geringe hoeveelheit te gebruiken, om het onheil, waervan MAHMUD ons een voorbeeldt verſchaft, te ontwijken; terwijl zij ſchadelijk is aen lieden, die mager en uitgeteerd zijn, of wier bloedt in eene geweldige beweging is, vermits zij hen al te driftig tot de liefde vervoert. (*l*)

Eene

(*k*) De Turken beſchouwen de koffy als iets zoo noodzakelijk, dat de mannen zich bij verdrag verbinden dezelve aen hunne vrouwen te leveren.

(*l*) De vrouwen, voornamelijk, als zij zwanger zijn, moeten zeer omzigtig wezen omtrent het gebruik van de koffy, naerdien dezelve oorzaek kan zijn van bloedſtortingen *, waeruit vrij dikwerf eene misdragt ontſtaet. Het misbruik van dezen drank verzwakt de zenuwen; en in dezen ſtaet is de geringſte ziekte, en eene verlosſing zelf, onderworpen aen verſchrikkelijke toevallen, welke de teedere vrouwen naeuwelijks kunnen wederſtaen.

* *hemorrhagies.*

Eene onmatige dikte kant zich somtijds mede tegens de voorttéling, en zelfs tegens de daedt, waervan dezelve het gevolg moet zijn. In deze laetste omstandigheit zijn de man en vrouw niet magteloos noch onvruchtbaer, en kunnen echter het huwelijk niet voltrekken. Indien de verhindering wegens de vrouw komt, moet zij zich schikken naer het geene de man, die kinderen begeert te hebben, van hare gedienstigheit vereischt.

Om de echtgenooten te verligten, mag men hun de gestalte, die hun het gemakkelijkste valt, toestaen. De godsdienst stelt 'er zich niet tegen, wanneer het oogmerk, waertoe deze poogingen strekken, de vermeenigvuldiging van het geslacht is. Het is strijdiger met de heiligheit der leerstellingen van den godsdienst, het vermaek der onvruchtbare wellusten te genieten, dan te trachten dezelven vruchtbaer te maken door middelen, welke de Natuur en de ingeschapene neiging allen dieren aentoonen. Mijn doelwit is geenszins de echtgenooten te raden tot de snoode gestalten, door de onkuischheit en ongeregeldste ongebondenheit uitgevonden, bekwaem om de onvruchtbaerheit te veroorzaken, wel verre van dezelve te bevorderen. . . . . Laet deze bedriegelijke vertooningen, die de beeldtenis van den wellust den verdorven en schandelij-

lijken harten ſchijnen aentebieden, verborgen blijven in de plaetſen, waerin de liefde nimmer zonder afgrijzen is doorgedrongen, en alwaer het vermaek niets anders is dan een monſter, 't welk men met de vervoeringen der woede zijne offeranden toebrengt! Het huwelijk, oplettender om den wellust in zijne volkomenheit te genieten, dan denzelven door gedurige poogingen te vermeenigvuldigen, verbant uit zijne verborgenheden alles wat de ſchaemte en betamelijkheit kan verwilderen: want dezelve zijn bijzonderlijk daeraen eigen, wat 'er ook de hondſche filoſofen van zeggen mogen.

Alle geſtalten, ſtrekkende om de vruchten, welke men met reden uit het mingenot kan verwachten, te verhinderen, zijn ſtrijdig met de wetten der nature; terwijl in tegendeel de geenen, die de hinderpalen, welke zich tegens de ontvanging aenkanten, uit den weg ruimen, behooren toegelaten te worden in de gevallen, die dezelve vereisſchen.

De eigenzinnige ſmaek van eenige mannen, die de verborgenheden der liefde ſtaende vieren, maekt de vereeniging der geſlachten noodwendig onvruchtbaer. Wij hebben eenige voorbeelden, welke bewijzen dat deze manier om zich te vereenigen ſomtijds gelukt is; maer deze gevallen zijn zoo zeldzaem, dat zij minder de mogelijkheit der

ontvangkenis in deze moeijelijke en gedwongene gestalte betoonen, dan de sterke drift, die de minnaers bezielde, wanneer zij, na het overwinnen van de hinderpalen, die zich tegens hun vermaek aenkantten, met eenige gestolene en onstuimige oogenblikken hun voordeel deden (*m*). Behalve de onvruchtbaerheit, die uit deze manier' om zich met eene vrouw' te vereenigen voortspruit, moet de gezondheit veel daerdoor lijden: want, gelijk VENETTE zeer wel aenmerkt, alle onze zenuwachtige deelen zijn dan in arbeidt, en hebben een pijnlijk gevoel van de moeite, welke wij ons zelven aendoen. De oogen schemeren 'er van, de ruggestreng moet 'er door lijden, de knien knikken 'er door .... het is de oorsprong van alle onze vermoeidheden, onzer jichten en koude zinkingen (*n*). De volgende waerneming (*o*) bevestigt het geene VENETTE aendringt. Een zeker man, door eenen bijzonderen smaek, aen de ligtekooijen van de laegste soort overgege-

ge-

(*m*) De schrijvers, welke ons hunne waernemingen omtrent dit onderwerp hebben nagelaten, hebben tevens opgemerkt, dat op de zwangerheit eene verlossing bijna altoos tegens de natuur volgt, waerdoor de moeder en het kindt aen het grootste gevaer worden blootgesteld.

(*n*) *Tafereel der Huwelijksliefde*, IIde Deel, Xde Hoofdst.

(*o*) Het *Onanismus*, Art. 2, Sect. 8.

geven, en bijna geene andere gemeenſchap daer mede hebbende dan op de hoeken der ſtraten, en in de geſtalte, waervan hier geſproken wordt, verviel in eene uitputting van kragten, vergezeld van de hevigſte pijn in de lendenen, en eene uittéring of verdrooging der dijen en beenen, mitsgaders eene lamheit in die deelen, welke een gevolg ſcheen te zijn van de geſtalte, waerin hij zich aen zijne vuile wellusten had overgeleverd. Hij ſtierf, na eene bedlegering van zes maenden, in eenen ſtaet, te gelijk bekwaem om medelijden en afſchrik inteboezemen.

Is dit voorbeeldt niet genoeg, om de perſonen, die, door een' verkeerden hoogmoedt, hunnen roem ſtellen in het betoonen hunner kragten, door een middel, dat zulke rampzalige gevolgen kan hebben, van deze dwaze handelwijze afteſchrikken?

Onder de andere geſtalten, waerin de man en de vrouw zich vereenigen, moet men, indien men zich niet tegens de voorttéling wil aenkanten, de zulken, waer door de deelen, die niet te digt bijeen kunnen zijn, van elkanderen verwijderd worden, geheelenal afkeuren; weshalve de vrouw, die, inſtede van in de armen van haren man de liefkoozingen, waer mede hij haer overlaedt, teederlijk aftewachten, zich boven het vermaek verheft, door het innemen van eene

plaets, die haer niet toekomt, de natuurlijke orde der dingen omkeert. De wellust mag, op het zien van deze herſcheppinge, grimlagchen; doch het huwelijk heeft geene reden tot blijdſchap over de gedienstigheit van den man, die zijne verrichtingen laet overweldigen.

De pogingen der echtgenooten om aen de liefde te offeren in eene geſtalte, die de zorgeloosheit en de ledigheit aentoont, zijn dikwerf niet gelukkiger. O Gij! die den dag tot getuige van uw vermaek wilt doen ſtrekken, verlaet den ongemakkelijken ſtoel, die, zonder zich tegens uwe liefkoozingen te kanten, dezelve min levendig maken zal! De liefde maekt eenen troon van alles wat zij ontmoet; maer de moeijelijkheit ſtelt eenen hinderpael voor het vermaek, waerop de nakomelingſchap echter een regt heeft, 't welk gij niet kunt verzaken. Dit regt nu verliest gij uit het oog, wanneer gij het minvermaek vruchteloos tracht te oeffenen.

De meeste mannen worden nergens door genoodzaekt om, in hunne omhelzingen, de algemeene wet, door alle volken nagekomen, te veranderen. Deze manier, om op dezelfde wijs te handelen, geeft volkomen te kennen dat zij het beste met de begeerte der Nature overeenkomt. Vermeenigvuldigen bijna alle de dieren hun geſlacht in eenen tegengeſtelden ſtandt, het is om dat zij,

ei-

eigenlijk gezegd meer aen het vermaek verknocht, onbekwaem zijn om anders te genieten dan door het lidt, dat hen aen elkanderen koppelt, terwijl de inbeelding luttel deel in hun genot heeft. Zeer verſchillende van de dieren, ſmaekt de man zijn geluk door alle de zinnen: de klopping van het hart geeft het teeken van het vermaek aen alle de deelen van zijn ligchaem; zijne vurige kusſchen roepen den wellust, dien zijne oogen de leliën der echtgenoote, die in zijne armen bezwijmt, met rozen zien verwen. . . . Hij geniet reeds voor het genot! . . . Eindelijk geeft hij zich over aen de geheele uitgeſtrektheit zijner verrukkingen, wanneer de liefde, ſluitende de oogleden van het voorwerp, dat dezelve verwekt, hem voorſpelt dat zij de bronnen van het vermaek zal openen. Welke geſtalte zou men kunnen verkiezen boven de geene, die alle de omſtandigheden van den wellust vereenigt? In alle de liefdeplegingen, welke de ongebondenheit uitvindt, zie ik ſlechts een onbeſchoft en vermoeijend mingenot, waervan de onvruchtbaerheit misſchien de minſte zwarigheit is.

De mannen, die hunne omhelzingen vruchtbaer willen maken, (en kunnen 'er gevonden worden, die dit niet zouden willen?) moeten derhalve, zoo veel het mogelijk is, niet van de algemeene wet afwijken. Ik zeg,

zoo veel het mogelijk is; dewijl de vereeniging van eene ongemeen teedere vrouw' met eenen zwaerlijvigen man eenige noodwendige omzigtigheden vereischt. De vrouw' moet het vermaek genieten, zonder iets te vreezen; en de omhelzingen zullen niet min vurig zijn, ſchoon zij op eene min gewoonlijke wijs geſchieden.

De oorzaek der onvruchtbaerheit, ontſtaende uit de geringe lengte van het deel, dat den man van de vrouw' onderſcheidt, wordt weggenomen, indien de vrouw, in het bijeenkomen, zich plaetst in eene tegengeſtelde geſtalte van de geene, welke men gemeenlijk volgt. De lijfmoeder bevindt zich dan in eenen voordeeligen ſtandt om te ontvangen, en het zaedvocht ontmoet geene hinderpalen, welke het kunnen beletten den akker, dien het moet bevruchten, te bereiken. Door dit middel kan een man insgelijks het huwelijksregt genieten, zonder vreeze van de moeder of het kindt te benadeelen, wanneer de zwangerheit zich tegens de gewone geſtalte aenkant.

Eene andere oorzaek der onvruchtbaerheit, algemeener dan men gewoonlijk gelooft, is de toeſtandt der voorhuit in verſcheidene voorwerpen. Een wakker man geniet het minvermaek, terwijl hij zijne vrouw daerin doet deelen, en kan niet ſlagen in haer vruchtbaer te maken, om dat het roedehoofdje geheel

heel door de voorhuit bedekt is. Dit ongemak, 't welk men *phimosis* noemt, is niet altoos zoo aenmerkelijk om de hulp der kunst' te vereisschen, maer echter groot genoeg om zich tegens de voorttéling te kanten. Een zeker man was reeds tien jaren getrouwd geweest, zonder een' erfgenaem te hebben kunnen verwekken; weshalve hij, vermoeid van de gedurige spotternijen, welke hij moest ondergaen, zich ernstig wilde toeleggen op de zorg om zijne vrienden te doen zwijgen. Na eenige raedplegingen, zag hij dat de hinderpael van de vruchtbaerheit zijns huwelijks zoude weggenomen zijn, door middel van eenige voorzorgen, welke hij ligtelijk konde in 't werk stellen, wanneer hij zijne vrouw zoude omhelzen. (Men kan zich genoeg verbeelden wat men in diergelijk geval moet doen.) De voorhuit bedekte het roedehoofdje geenszins zoo naeuw, dat het niet mogelijk was het zelve te ontblooten. De uitvoering gelukte; en de naem van vader vergoedde hem rijkelijk den geringen dwang, dien hij zich had aengedaen, terwijl hij in de verrukkingen zijner echtgenoote deelde. Ik heb gezegd dat deze verhindering der voorttélinge gemeener was dan men geloofde; en de heelmeesters kunnen mijn gezegde bevestigen door vele waernemingen, daer toe betrekkelijk, en waerop men gemeenlijk niet veel acht slaet, om dat de meeste

mannen omtrent deze zaken niet onderricht zijn.

Wanneer de begeerten de echtgenooten niet aenprikkelen, moeten zij omtrent hunnen toeſtandt raedplegen, de hinderpalen, die zich tegens hun geluk aenkanten, onderzoeken, en de maetregels, welke zij te nemen hebben om daerin te ſlagen, naervorſchen. Laten zij, in de verrukkingen, die hunne liefkoozingen vooraf en daer mede gepaerd gaen, niet uit het oog verliezen wat de voorttéling vereischt om te gelukken, te weten, de inlating van het mannelijke lidt, en vervolgens de uitſchieting van het zaedvocht. Laten zij vooral bedenken, dat niets deze uitſchieting moet vertragen, noch beletten dat het zaedvocht tot in de lijfmoeder doordringe. Deze wellustige omſtandigheden, deze vermaken, door de kunst uitgeſteld, vermoeijen de werktuigelijke deelen, en doen dezelven hunne veêrkragt verliezen. De man mag het liefdegenot wel oppervlakkig ſmaken, om de overeenſtemming, welke 'er vereischt wordt, te bevorderen; maer de vrouw moet hare minnedrift, eer zij dezelve voldoet, niet al te veel trachten te vergrooten. Uit eene al te langbeteugelde begeerte volgt een bijna *geestelijk* genot, waerin de verbeelding meer deel heeft dan de zinnen; en dewijl de eerſte de omhelzing niet vruchtbaer maekt, moet men zich

zich niet verwonderen, indien de kwijnende verrukkingen der minnaren veeltijds onvruchtbaer zijn.

Tot hier toe heeft men gezien, dat de oorzaken der onvruchtbaerheit in het huwelijk dikwerf van dien aert zijn, dat zij weggenomen kunnen worden; doch 'er zijn anderen, die des te halsſterriger zijn, om dat zij hunnen zetel in de vochten hebben, gelijk in een bijzonder gebrek, waer door dezelve ontaerd, bedorven en beſmet worden (*p*). Deze ziekten behooren onder het beſtier der geneeskunde; en ik geloof dat men zijne zorgen veeleer mogte beſteden aen de wezenlijke ziekte, dan aen de genezing der onvruchtbaerheit, welke men vruchteloos zoude ondernemen, en die daerenboven zal ophouden, zoo dra de voornaemſte oorzaek is weggenomen.

De al te groote dikte kant zich tegens de vruchtbaerheit: het vet der perſonen, die ſlap van vezelen zijn, neemt de plaets in van het zaedvocht, dat zonder werking' blijft, doordien het door geene ſtevige ligchaemsdee-

(*p*) De toevallen, welke de venuskwalen verzellen, kunnen ſomtijds onbekwaem tot de voorttéling maken: de zaedloop, de witte vloedt, de ziekten, die de deelen van beide de geſlachten aentasten, en toevallen der venuskwale zijn, veroorzaken ſomtijds deze uitwerking, alzoo wel als de kliergezwellen, de ſcheurbuik, enz.

deelen bereid wordt. In deze omstandigheit komt het alleen aen op het volgen van eene levenswijze, bekwaem om aen die deelen veêrkragt te geven. Dezelve dient des te meer voorgeschreven te worden, om dat de vette lieden ongemeen teeder en week zijn, en geenen zwaren arbeidt kunnen verdragen. Ik zag sommige vrouwen, die van de onvruchtbaerheit genezen zijn, door zich zelve alleenlijk in gedurige beweging te houden. In den beginne leden zij wel eenigzins, maer verkregen allengskens eene sterke gesteldheit, die zoo noodzakelijk is, wanneer men de geheiligde regten der Nature wil vervullen. . . . Hoe vele kinders zijn hunne geboorte verschuldigd aen de verstandige raedgevingen van den vermaerden TRONCHIN! Men bestrijdt insgelijks de al te groote dikte met weinig te slapen, somtijds gebruik makende van verhittende spijzen, van zuiveren wijn en geestrijke dranken, doch met matigheit: want eene van de voornaamste oorzaken der onvruchtbaerheit is het misbruik der sterke dranken; en het is te vreezen, indien men 'er niet van afzie, dat de uitwerkingen des te aenmerkelijker zullen worden. (*q*)

De

(*q*) HIPPOKRATES beveelt aen de geenen welke kinderen begeeren te hebben, zich nimmer dronken te drinken, en geenen witten wijn te gebruiken, ten zij dezelve onvervalscht, en sterk zij. Men

De onvruchtbare perſonen, door al te groote dikte, moeten niet adergelaten worden, dan in eene onvermijdelijke noodzakelijkheit; de herhaelde buikzuiveringen, en het gebruik van ſtaelachtige wateren zijn hier zeer aenteprijzen; maer gelijk wij boven gezegd hebben, moeten de oeffening en de vervlieging der vochten voornamelijk de genezing dezer ziekte uitwerken.

Na de buikzuiveringen en het gebruik der ſtaelachtige wateren, onder welke men den voorrang aen die van Pasſy en Forges geeft, moet men zich van het volgende geneesmiddel bedienen.

Neem *Een once osſemerg,*
Twee verſche doiren van eijeren;
kluts het zelve wel door elkanderen, en doet 'er bij
Twee greinen grijze amber
Eene vingergreep gember;
doet het alles in een tafelbordt, op een komfoor, en laet het op de wijs van eene ſtruif bakken.

Men eet het zelve, des morgens met eene nuchtere maeg, geheel op, en drinkt een glas met Spaenſchen of Kanariſchen wijn toe, waermede men agt dagen lang moet aenhouden, ten zij men zich te verhit gevoele: want,

Men weet dat het gebruik dezer dranken niet altoos magteloos maekt; maer veroorzaekt het geene wanorde genoeg, wanneer het de onvruchtbaerheit over de huwelijken verſpreidt?

want, gelijk wij elders gezegd hebben, alles wat de natuur dwingt moet met omzigtigheit gebruikt worden. (*r*)

De baden, waervan ik, in het hoofdstuk der magteloosheit, reeds gesproken heb, zijn insgelijks heilzaem, om de onvruchtbaerheit der al te vette en daer door ongemeen teedere lieden te verbannen. Zij vervullen het gebrek van oeffening' in eenige landstreken.

De

(*r*) Men vindt het bovenstaende voorschrift in de *Dictionaire de Santé*, op het art. *Sterilité*. Maer men heeft daerin een' onverschoonlijken misslag begaen, met *twee gros* amber, zijnde 144 greinen, te stellen, terwijl men van dit middel zelden meer dan vier of zes greinen voorschrijft. Deze uitgaef van dit werk is de derde: men beklaegt 'er zich bitterlijk in over *nadrukken*, *krielende van misslagen*, *die bijna het leven aen verscheidene personen gekost hebben*, enz. Deze uitgaef wordt gezegd de eenigste echte te zijn, en ijder afdruksel is met de eigene hand' van den boekverkooper geteekend. Men zegge niet dat deze gift van amber al te groot is, om iemant daerin te doen mistasten; naerdien een werk, geschikt om in de handen van allerlei soorten van menschen te zijn, een gevaerlijk boek wordt, wanneer 'er misslagen, waeruit afgrijselijke onheilen kunnen ontstaen, zijn ingeslopen. Het werk is in de handen van de inwoonderen ten platten lande; en de artzenijmengers der vlekken en zelfs der kleene steden zijn bijna niet anders dan onkundige kruideniers, die hunne droogerijen slechts volgens het voorschrift verkoopen, en alles geven wat men van hun eischt, zonder 'er de giften of de kragten van te kennen.

De Turksche vrouwen zijn bijna altijd werkeloos, en hare vruchtbaerheit verschuldigd aen het gebruik der baden, dat een bijzonder geneesmiddel is tegens de dampen, en krampachtige toevallen, waeraen vrouwen, bijna gedurig op hare sofa gelegen, onderworpen moeten zijn. Indien zij veertien dagen doorbrengen, zonder het badt te gebruiken, krijgen zij hoofdpijn, en haer gansche ligchaem wordt ongesteld, voorteekens van de ongemakken, die de werkelooze vrouwen omringen. Uit het gebruik van het badt spruiten insgelijks onheilen, zelfs in de Oostersche landen; maer men zou dezelven ligtelijk kunnen ontwijken, indien 'er zich de bijgeloovigheit niet tegenstelde. De baden worden al te dikwerf bezocht: ijder goed Musulman, die bij zijne vrouw geslapen heeft, is verplicht zich in het badt te reinigen: een ongehuwde Turk moet zich in het badt begeven, indien hij des nachts een' wellustigen droom gehad heeft; en de vrouwen zijn van hare zijde gedwongen in het badt te gaen, om dezelfde oorzaken en onder dezelfde verpligting. Zij zijn ontslagen van zich ten tijde van het gebedt in de moskée te laten vinden; maer het badt is een wezenlijke pligt, door den godsdienst voorgeschreven, en waeraen men zich onmogelijk kan onttrekken (*s*).
De

(*s*) Men vindt geen Turksch dorp met eene kleene moskée, of 'er is ook een openbaer badt.

De ſlechte uitwerkingen der baden hangen insgelijks af van de hoedanigheit van het water, en den tijdt, dien men 'er zich in ontboudt. Is het water warm, het veroorzaekt flaeuwten, brakingen, zwijmelingen, maegpijnen, enz. Daerenboven blijven de Turkſche vrouwen lang in het badt, alwaer zij verpligt zijn zich te laten hullen: men kamt en wascht haer verſcheidene malen, en vlecht kunstig haer hoofdhair. Buiten den tijdt, hier toe vereischt, doen de vrouwen hare kinderen met zich baden, en bewijzen haer denzelfden dienst. De mannen, die ſlechts in het badt komen, zich waſchen en 'er vervolgens weder uitgaen, gevoelen deszelfs goede uitwerkingen, zonder 'er, gelijk de vrouwen, blootteſtaen voor de toevallen, waervan ik geſproken heb. (*t*)

Ge-

(*t*) De Turken zijn de eenigſten niet die zich dikwerf van de baden te Konstantinopelen bedienen; maer de Grieken, Armeniërs en Joden bedienen 'er zich insgelijks van. Hunne vrouwen laten, zoo wel als die der Turken, haer hoofdhair alleen in de baden vlechten. De Armeniſche vrouwen, die niet dikwils van linnen veranderen, zijn verpligt zich meenigvuldiger te waſchen dan de Turkinnen. Men vindt in eene *Verhandeling over de Ooſterſche baden*, door den heer ANT. TIMONY, arts te Konstantinopelen, geplaetst in het werk van den heer CLERC, 't welk ik elders heb aengehaeld, de zeldzaemſte en tevens nuttigſte bijzonderheden, over de voor- en nadeelen, die 'er uit het gebruik der baden in het Oosten ontſtaen.

Gemakkelijk zou men, in ons gewest, voordeel uit de baden kunnen trekken, indien men 'er alles wat dezelven gevaerlijk kan maken van afzonderde. Vooral zou men niet moeten navolgen het gedrag der Rusfifche heeren, die, na dat zij van het badt, zijnde een ftookoven, het dampbadt (*u*) genoemd, gebruik gemaekt hebben, zich in hunne bedden ter ruste begeven, en de verhittendfte hartverfterkende dranken innemen. Op deze wijs vernietigt men de goede uitwerkingen van het gebruikte hulpmiddel, en verwekt het zaedt tot verfcheidene gevaerlijke ziekten; of men ftelt zich ten minfte bloot om zijne dagen doortebrengen in eenen kwijnenden ftaet, die ons tot alles onbekwaem maekt.

Het geene ik hier aendringe is niet vreemd van mijn onderwerp. Toen de ongehuwde filo-

(*u*) Deze baden worden gebruikt in eene kleene kamer, die laeg van verdieping' is. Zij bevat één of verfcheidene ftookovens van gebakken fteen, waerin men het vuur aenzet tot dat de breede en afhellende fteen, die dezelve bedekt, gloeijend zij. Wanneer nu de mannen of vrouwen, die het dampbadt willen gebruiken, van hunne kleederen ontbloot zijn, ftort men op dezen fteen heet of koud water, dat zich in dampen verheft en over de naekte ligchamen verfpreidt. De lucht der kamer is in dit oogenblik gelijk aen die van een' oven of zuiverplaets. Verfcheidene Franfchen, die dit badt in Rusland hebben willen beproeven, hebben mij verzekerd dat zij 'er geene minuut in konden blijven.

filosofen riepen: *vaders en moeders, dompelt uwe kinderen in den Styx!* verwonderde men zich over hunne uitroepingen, maer volgde altoos de oude manier in het opvoeden zijner kinderen. Toen 'er bekwame geneesheeren opstonden, en de filosofen met redenkavelingen en proeven ondersteunden; toen de TISSOTS voorbeelden aen de handt gaven, en zeiden: gewent uwe kinderen *allengskens* aen de koude baden; bespeurden vele lieden het gewigt van deze manier om de menschen te versterken, en begonnen dezelve in 't werk te stellen. Dan wat gebeurde 'er? Van de kinderen, geschikt om in koud water gedompeld te worden, werd een gedeelte in warm water gestoken, (en men behoorde met laeuw water te beginnen.) Vervolgens vreesde men den al te sterken indruk van een koud vocht op het ligchaem van een geliefd kindt, en ging voort met de warme baden. Ik zag sommige kinders, die, door de ongemeene teederheit hunner ouderen, nooit anders dan zwakke en ziekelijke menschen zullen worden, indien de ongesteldheden, waervan zij reeds aengetast zijn, hun de gewone lengte van het menschelijke leven laten bereiken. (*v*) De

(*v*) Omtrent de manier om de baden aen de kinderen te gebruiken, moet men raedplegen met het voorschrift van den heer TISSOT in zijn uitmuntend Werk, getyteld *Raedt voor de gezondheit van den Gemeenen Man*, IIde Deel, Kap. 27.

De zwakke lieden, die, om de onvruchtbaerheit te bestrijden, hunne toevlugt tot de warme baden nemen, zullen in dezelfde zwarigheit vervallen, voornamelijk, indien zij, gelijk de Russische heeren, na het badt gebruikt te hebben, niet trachten de spanning en veêrkragt der vezelen te herstellen. De sterkte der lastdrageren te Konstantinopelen, van welke men wonderen vertelt, word verkregen en in standt gehouden door de oeffening, welke deze menschen genoodzaekt zijn te doen. Wel verre zouden zij zijn van zich in dezen staet te bevinden, indien zij, uit het badt komende, zich aen de verwijfdheit en ledigheit overgaven. In Ruslandt eet het gemeene volk, dat zich, in vele opzigten, voorzigtigter dan de aenzienlijke lieden gedraegt, in het badt zijnde, sneeuw of ijs, terwijl deszelfs ligchaem geheelenal bedekt is met zweet, dat daer door des te overvloediger wordt. Wanneer de *mougik* (*w*), zegt de heer CLERC, naer zijne begeerte gezweet heeft, komt hij naekt uit het badt, met een rookend ligchaem, zoo rood als een gekookte kreeft, en werpt zich dus in de rivier, die altoos nabij het badt is. Indien het ijs

(*w*) Dit is de onderscheidenlijke naem, waerdoor in Ruslandt een onderdaen of slaef beteekend wordt. *Hist. Nat.* Vol. II. *Van den zieken mensch.*

ijs des winters zulks belet, besprengt hij zich verscheidene malen van het hoofdt tot de voeten met water, geschept uit putten, ten dien einde gemaekt. Na dit bedrijf trekt hij een kleed van schapenvachten aen, en gaet een' beker of twee van zeer sterken koorngeest drinken; of zoo hij niet in staet is om zich het zelve te bezorgen, drinkt hij zwaer bier. . . . Dit badt maekt den *mougik* vrolijk, gezwind en gereed om zich van den zwaersten arbeidt te kwijten. . . . Op deze wijs wordt het stael getemperd,

Uit deze handelwijze ontstaet datde gemeene mannen en vrouwen, door het gebruik der dampbaden, gevolgd door de indompeling in koud water, zich behoeden en dikwerf geneezen van meenigvuldige ziekten; terwijl de aenzienlijke lieden (men heeft hier voor gezien hoe zij, uit het badt komende, zich gedragen) onderworpen zijn aen vochtvloeijingen *, keelziekten, zware verkoudheit en zinkingen †, die dikwerf in aêmborstigheit veranderen, of in de téring eindigen, aen verslapping en weekheit van het vleesch, en eene groote dikte, die ligtelijk de onvruchtbaerheit veroorzaekt. Niets is gemeener dan de Russische juffers het hoofdt, aengezigt of den hals met een' neusdoek bedekt te zien, en haer te hooren klagen dat hare ongesteldheden uit eene verkoudheit voortkomen.

* *fluxion.*

† *catarres.*

Het

Het is dienstig te weten, zegt de heer graef ALGAROTTI (*x*), dat het [in Ruslandt] 's lands gewoonte is, de kinders uit eenen oven, waerin men ze een' zekeren tijdt houdt, in koud water en in het ijs te werpen. Op deze wijs verhard men hen tegens de hitte en den vorst, en maekt hen onkwetstbarer voor de onguurheden der jaargetijden, dan ACHILLES voor de ſteken der ſpietſen en pijlen was. . . . Echter voert het krijgsvolk, behalve zijne wapenen, altoos een' mantel met zich, en bedekt zich daer mede, als het dien noodig heeft; het ſlaept in de ſneeuw als op het beste bedt. . . . . . Het voedſel van den ſoldaet is zeer ſpaerzaem. . . . . . Als hij te veldt is, geeft men hem meel, om 'er broodt van te bakken, ten welken einde hij een' oven in de aerde graeft. Wanneer men hem wil onthalen, geeft men hem harde bisſchuit, welke hij, na ze vergruist te hebben, kookt met zout en kruiden, welke hij overal vindt. Meestentijds onthoudt hij zich van ſpijzen, enz.

Alles wat ſtrekt om het ligchaem ſterk te maken, in eenen nog teederen ouderdom, maekt in de rijpe jaren wakkere kampvechters;

(*x*) *Brieven over Ruslandt*, vervattende den ſtaet van den koophandel, de zeevaert, de inkomsten en krijgsmagten van dit rijk, enz,

ters; en menſchen van zulk eene geſteldheit moeten alzoo uitmuntend zijn in de kunst om de weereldt te bevolken, als in het afgrijsſelijke ambacht om dezelve te verwoesten. Geene waerſchijnlijkheit is 'er dat het, in onze luchtſtreek, immer noodzakelijk zal zijn om de menſchen te verharden, ten naestenbij gelijk men het ſtael tempert, door de middelen, welke de Rusſen gebruiken; maer zou men, door deze middelen naer onze tegenwoordige geſteltenis te matigen, dezelve niet allengskens kunnen verbeteren? (*y*) Ten minſte zouden 'er buitengemeene toevallen vereischt worden, om de onvruchtbaerheit te veroorzaken in wezens, die van hunne geboorte af opgevoed zijn op eene wijs om ſtaet op hunne kragten te kunnen maken. Door hen te oeffenen en tot alles te gewennen, zal men hen eindelijk ſterker doen worden.

De

(*y*) Men moet met de natuurlijke opvoeding' beginnen; en de uitmuntende boeken, over dit onderwerp geſchreven, toonen dat dezelve ſedert eenige jaren hoofdzakelijk geworden is. Onder deze nuttige werken mag men rekenen de *Opvoeding der kinderen*, van LOCKE, waeruit men uitmuntende lesſen gehaeld heeft voor de Verhandelingen over de opvoeding, die ſedert in 't licht gekomen zijn. Het hoofdſtuk over de Onderwijzing der Kinderen, in de *Proeven van* MONTAGNE, is insgelijks eene bron, waeruit men nuttige kundighe-

De Engelschen zouden een geslacht, ongelijk veel sterker dan het onze, opleveren, indien de ruwe opvoeding, welke zij hunnen kinderen geven, niet eenigermate vruchteloos was voor het grootste gedeelte, wanneer zij, meesters van hunne eigene daden geworden, zich op ons voorbeeldt geheelenal overgeven aen de verkwisting, waer toe de jongkheit zoo gemakkelijk overhelt. De verstandige schrijver van den *Brief over de Patagonnen* geeft ons een verbazend voorbeeldt van het gebruik der Engelschen, om het ligchaem der menschen te versterken, terwijl het nog tijdt is. Volgens het denkbeeldt, 't welk zich onze schrijver van de Patagonnen vormt, bestaet hunne gansche opvoeding in eene gedurige ligchaemsoeffening *. „ Dokter, zegt hij tot den heer MATTI, „ zou men in Enge-

* *gymnastique.*

heden geput heeft. Yder kent het werk van den *burger van Geneve*, dat mede over de opvoeding handelt; de *Redevoering* van den heer BALLEXSERD; de *Aenteekeningen* van den heer VAN SWIETEN, over de kortbondige Spreuken van BOERHAVE, die zoo verstandig handelt over de ziekten der kinderen, en de manier om hen in hunne eerste kindsheit te bestieren; *de Proef omtrent de manier om het menschelijke geslacht te volmaken*, door wijlen den heer VANDERMONDE; *de Verhandeling over de geneeskundige opvoeding der kinderen in hunne eerste jaren*, door den heer DES ESSARTS.

„ gelandt besloten hebben eenigermate Pata-
„ gonnen te worden? Gij dompelt uwe kin-
„ deren in den Teems. . . . . Wat meer
„ is, ik herinner mij dat ik, in mijne Ita-
„ liaensche reis, te Genua ontmoette uwen
„ vlootvoogdt den heer HARRISSON, die
„ de beleefdheit had om mij op zijne vloot
„ te noodigen. . . . In het midden van
„ ons gesprek, traden in de kamer twee kin-
„ deren, met sloven voor, met zweet en
„ pek bedekt, en 'er voorts als wezenlijke
„ zwabbers uitziende. Zij kwamen den be-
„ velhebber begroeten, 't welk zij met een
„ gelaet van vertrouwen en bijna van ge-
„ meenzaemheit deden. Wie zijn deze jon-
„ gelingen, vraegde ik hem? *De één is de*
„ *neef van den Admirael* HERVEY *en Milord*
„ BRISTOL; *en de ander hoort mij toe.* . . . .
„ En welk zal hun eerste rang zijn? *Matroos*,
„ *en zoo vervolgens, tot dat zij tot het opperbevel*
„ *zijn gekomen.* Zij verlieten ons om op de
„ masten te klauteren". (z).

Behalve de vorderingen, welke menschen, dus opgevoed, moeten maken, kan men zeggen

(z) Brief aen dokter MATTI, *geheimschrijver der koninglijke maetschappij' van Londen, over de Patagonsche reuzen.* Dit boekje, dat eene hekeling onzer zeden is, bevat nuttige zaken, waermede men eenigermate zijn voordeel zou kunnen doen, om het ligchaem der jonge lieden te versterken.

gen dat zij, dit kostelijke zaedt van ſterkte en gezwindheit, in hen geworpen in de jaren, wanneer de ligchamelijke vermogens ontwikkeling vereisſchen, behoudende, in verſcheidene opzigten nuttig aen hun vaderlandt zullen zijn. Wel is waer dat men reden heeft om te vreezen dat de jonge lieden, wier ledematen men door eene geſtadige oeffening verſterkt heeft, voor den noodzakelijken ouderdom tot de liefdevermaken zullen overhellen; maer het voorbeeldt der landlieden moet ons daer omtrent gerust ſtellen. Met alle de verkregene hoedanigheden om hunne wakkerheit te betoonen, zijn zij des te ſterker bewaerd, en beteugelen hunne geweldige hartstogten met meerder kragt' dan onze werkelooze jongelingen, minder door de zinnen dan door de inbeelding aen de liefde verknocht. *Ik begeer dat hij in de ongebondenheit zelve*, zegt MONTAGNE, van eenen jongeling ſprekende, *in wakkerheit en kloekheit zijne medgezellen overtreffe, en dat hij het kwaeddoen niet late uit gebrek van kragt of kundigheit, maer uit gebrek van wil* (*a*). Indien het noodzakelijk is de ontvlamming van het vuur der liefde te verhinderen, moet zulk geſchieden door het vertoonen van de verderffelijke gevolgen, die daeruit in eenen al te teederen ouderdom kun-

(*a*) Liv. I. Chap. 15. *l'Inſtitutions des enfans.*

kunnen ontſtaen, gelijk ik elders gezegd heb. De aloude worstelaers onthielden zich van het gezelſchap der vrouwen, om in de olympiſche ſpelen en worstelplaetſen te ſterker en dapperer te zijn. *De aloude Gaulen*, zegt insgelijks MONTAGNE, *achtten het ten uiterſte berispenswaerdig, voor den ouderdom van twintig jaren gemeenſchap met eene vrouw' gehad te hebben; en zij rieden den mannen, die zich in de krijgskunst wilden oeffenen, bijzonderlijk aen, hunnen maegdom lang te bewaren, om dat de kloekmoedigheit verzwakt en ontaert, door de bijwoning van vrouwen.*

Deze mannen zouden ook een kloekmoedig volk, waeraen niets wederſtandt zoude hebben kunnen bieden, voortgebragt hebben, indien zij niet allengskens ontaerd waren door de ongemeene ongebondenheit, welke de weelde veroorzaekt. De aloude geſchichtſchrijvers vertoonen ons deze lieden als ontzagchelijke mannen, die niets ſchroomden, *achtende het vlugten voor zulk eene ſchandelijke zaek, dat zij zelfs de waggelende huizen niet ontweken* (*b*).

Het is dus mogelijk geweest den jongen lieden eene ongemeene ſterkte medetedeelen, en derzelver uitwerkingen, ten opzigte van de

(*b*) *Memoires des Gaules* & par SCIPION DUPLEIX. Liv. I. Chap. 9.

de minvermaken, voor eenigen tijdt te beletten. Welke voordeelen zouden 'er niet voor het volk uitſtaen, wanneer deze mannen, tot hunnen volwasſen ſtaet gekomen, hunne kragt aen de liefde beſteedden, met al het vermogen eener ſterke geſteldheit! (*c*)

Men beſpeurt nog eene oorzaek van onvruchtbaerheit, die minder van den man en de vrouw' dan van hunne verblijfplaets afhangt. In de vermaerde verhandeling over de *lucht en het water* (*d*), heeft HIPPOKRATES den invloedt dezer hoofdſtoffen, voornamelijk 't geen 'er in de dierlijke huishouding voorvalt, op eene wonderbaerlijke wijs ontwikkelt; en volgens de waernemingen van dezen grooten man, kan men reden geven van de onvruchtbaerheit of vruchtbaerheit van

(*c*) De Gauliſche wetten veroordeelden eenen jongkman, wiens middel eene zekere maet te boven ging, tot eene boete, om dat hij al te vet geworden was, *'t geen*, zegt de geſchichtſchrijver, dien ik in de voorgaende aenteekening heb aengehaeld, *een gewoonlijk teeken van ledigheit en luiheit is.*

(*d*) Zie *Dict. de Med.* art. *Air.* Insgelijks vindt men dit ſchoone ſtuk in de *Hist. Nat.* Tom. II. 4e. Part. *Van den zieken mensch:* waervoor de perſonen, die niet in ſtaet zijn zich zulk een groot werk als de *Dict. de Medecine* te bezorgen, groote verpligting aen dezen ſchrijver hebben.

van een landt, met betrekkinge tot deszelfs ligging. Groot onderſcheidt is 'er, zegt hij, tusſchen eene ſtad in het noorden en eene in het zuiden, tusſchen eene in het oosten en eene in het westen. Van geene minder aengelegenheit is het de natuur van den grondt te onderzoeken, of hij dor, droog, met lommer bedekt, vochtig, ſmoorheet en in eene diepte, of hoog en koud zij; of het water modderig zij, of het van de bergen en rotzen afkomt, en eindelijk of het hard en raeuw, versch of brak (*e*), ligt of zwaer zij.

De lesſen, door den vader der geneeskunde gegeven aen de geenen, die zich dezer wetenſchappe toewijden, moesten bekend zijn aen alle menſchen, die de gezondheit lief hebben. Ik zou van het beſtek mijns werks afwijken, indien ik uit de gewigtige afdeeling, waervan ik ſpreek, alles wat min of meer betrekking tot mijn onderwerp heeft, wilde aenhalen. Echter zijn 'er eenige wezenlijke waernemingen, welke ik mijnen lezeren ſchielijk zal voorſtellen. HIPPOKRATES heeft in zijne waernemingen het oog op geheele volken; doch men moet ze bijzonderlijker op de enkele wezens toepasſen, wanneer zij, met betrekkin-

(*e*) *Saumâtres*, welken naem men geeft aen het rivierwater, wanneer het, door de vermenging van het zeewater, een weinig zout is.

kinge tot ons verhandelde onderwerp, voor de meesten nuttig zullen worden.

Na de voorafgaende kundigheden, omtrent de luchtſtreek, wil HIPPOKRATES dat de geneesheer, welke voorneemt aldaer zijne kunst te oeffenen, zich op de levenswijs der inwoonderen toelegge. Hij moet in acht nemen, zegt hij, of zij groote drinkers en eters zijn, of zij veel drinken en weinig eten, of zij lui en vijanden van den arbeidt zijn, of in tegendeel de bezigheit en oeffening beminnen. Hier uit moet hij zijne onderrichtingen halen omtrent alles wat zich voor hem vertoont.

Na het geene ik boven gezegd heb, is het ligtelijk te beſeffen dat een huwelijk, wiens onvruchtbaerheit ontſtaet uit de werkeloosheit der echtgenooten, of uit de onmatigheit in het eten en drinken, waerdoor de natuurlijke werkingen gedurig verhinderd worden, te herſtellen is door de middelen, welke ik heb aengewezen, na dat men 'er de oorzaek van ontdekt heeft; 't geen gemakkelijk zal zijn, als men zich eenigzins onderzoekt, volgens de waernemingen van HIPPOKRATES.

Ydere ſtadt, blootgeſteld voor de heete winden, dat is, voor de winden, die zich tusſchen het oosten en westen des winters verheffen, en daerenboven voor de noordenwinden beſchut, is overvloedig in water; maer dit water is onzuiver en zwaer.

De-

Deze waerneming van HIPPOKRATES wordt zeer dikwerf bevestigd. Lieden, genoodzaekt zich eenigen tijdt te verwijderen van hunne woonplaets, alwaer zij gebruik maekte van het water, waervan onze onsterffelijke waernemer spreekt, werden vruchtbaer, zoo dra zij het gebruik daervan nalieten.

De steden, die eenen slechten stand hebben, en overvloedig van poelen en meiren voorzien zijn, staen voor gedurige veranderingen bloot. Als de zomer droog is, zijn 'er de ziekten kortstondig; als de winter koud is, is 'er het hoofdt der mannen zeer vochtig en vol slijm. . . . Deze mannen hebben weinig kragt en wakkerheit, en verteren hunne spijs niet dan met moeite. . . . De geringste onmatigheit is hun hinderlijk. . . . De vrouwen zijn 'er ongezond, en aen zinkingen onderworpen. Velen zijn 'er, welke de ziekte, en geenszins de Natuur, onvruchtbaer maekt, of eene miskraem doet krijgen. De kinders zijn 'er aen aêmborstigheit onderhevig, en vervallen in meenigvuldige stuiptrekkingen. . . . . . Wanneer de mannen boven de vijftig jaren zijn, worden zij lam, indien de zon haer schielijk op het hoofdt steekt, of zij te veel koude hebben uitgestaen.

HIPPOKRATES, dus het onheil aenwijzende, vertoont tevens hoe men het kan voorkomen. Inderdaedt zouden de gedurige veranderingen van den dampkring luttel invloeds

vloeds op de ligchamen hebben, indien men deze laetſten aen denzelven gewend heeft: de menſchen zullen niets wegens de buitenſporigheden te vreezen hebben, indien zij 'er geene bedrijven; en door het ontwijken der ziekten zal men de onvruchtbaerheit vermijden, naerdien zij 'er het gevolg van is, enz.

Betreffende de ſteden, die, voor de heete winden beveiligd, de koude winden tusſchen het westen en oosten des zomers ontvangen; het water is aldaer koud, en de mannen zijn 'er gemeenlijk groot en droog. . . . Zij eten meer dan zij drinken, hebben een gezond en ſterk hoofdt, en de meesten van hun zijn aen breuken der vaten onderhevig. Des zomers hebben zij, tot den ouderdom van dertig jaren, ſterke en meenigvuldige neusbloedingen, en leven niettemin langer dan de anderen. De hardheit, raeuwheit en koude des waters, maken vele vrouwen onvruchtbaer, en doen hare ſtonden ophouden, of ten minſte zeer ongeregeld worden. Insgelijks ſchrijft men de moeijelijke verlosſingen aen dit water toe, als ook de ſmerten der vrouwen in het zoogen harer kinderen, dewijl de raeuwheit en hardheit van het water de melk vernietigt. De kindschheit duurt in deze ſteden langer dan elders, en de huwbaerheit komt 'er later.

De ſteden, naer het oosten gekeerd, zijn onvergelijkeljk gezonder dan de geenen, die naer het noorden of zuiden gedraeid zijn, ſchoon

schoon zij slechts eene stadie van elkanderen lagen. Het water, dat de stralen van de opkomende zonne ontvangt, kan niet anders dan helder, ligt en van eenen aengenamen smaek zijn. De eerste stralen der zonne zuiveren het zelve; en de lucht doet 'er den invloedt van den morgen lang standt houden. De mannen hebben 'er eene goede en blozende kleur, eene klare en heldere stem, en vrij gematigde driften, 't geen zeer voordeelig voor de vruchtbaerheit is. Ook zijn 'er de vrouwen vruchtbaer, en verlossen gemakkelijk.

Doch de steden, die naer het westen uitzien, zoo dat zij voor de oostenwinden bedekt zijn, en geene anderen dan zuiden en noorden winden ontvangen, acht HIPPOKRATES volstrektelijk ongezond. Het water is 'er niet helder; en de zon heeft 'er geen invloedt op, voor dat zij reeds zeer hoog is. Alle morgens waeijen 'er des zomers koude winden, en de dauw valt 'er sterk. Het overige van den dag worden de mannen door de zon verbrand en verdroogd, waerdoor zij geene kragt noch kleur hebben, en aen meenigvuldige ziekten onderhevig zijn. Zij hebben eene schorre en heesche stem, ter oorzake van de dikte en onzuiverheit der lucht, die niet gezuiverd kan worden door de drooge noordenwinden, dewijl dezelve niet lang duren, en dat 'er de heerschende win-

winden zeer vochtig en regenachtig zijn. De westenwinden gelijken volmaektelijk naer die van den herfst; en de ligging dezer steden geeft haer eene luchtgesteldheit, ten naestenbij gelijk aen die van dit jaergetijde, ter oorzake van de verandering', die 'er op een' zelfden dag voorvalt. Des morgens en 's avonds is 'er de luchtgesteldheit volstrektelijk tegenstrijdig.

Niets betoont meer de heilzame uitwerkingen, die uit de voordeelige ligging van een landt moeten ontstaen, dan het langdurige leven der inwoonderen van *Petit-Clery*, in het Clermontesche. Schoon dit dorp slechts in vijfentwintig haerdstede bestaet, vond men 'er, in het einde van het jaer 1768, twaelf personen, in goede gezondheit, die met elkanderen 993 jaren en 2 maenden bereikten (*f*). Het is te verwonderen, dat in zulk een kleen dorp zoo vele personen van hooge jaren gevonden worden. Men kan dit niet anders dan aen deszelfs ligging toeschrijven. Het ligt digt bij de Maes op eenen kleenen berg, die zijn uitzigt naer het noorden heeft, en aen wiens voet eene kleene beemdt is, met fraeije vlakten omringd, en van alle bosschen verwijderd.

Het

(*f*) *Journ. Encyclop.* Decemb. 1768. Deze twaelf personen zijn drie mannen en negen vrouwen of vrijsters.

Het geene HIPPOKRATES tot hier toe van het water gezegd heeft, is verknocht met zijne waernemingen omtrent de ligging en luchtgesteldheit der steden. Hij komt vervolgens weder tot zijn eerste onderwerp, 't welk hij slechts heeft aengeroerd. Hij onderzoekt welke voor- en nadeelen 'er uit het gebruik der wateren, met betrekkinge tot derzelver eigenschappen, moeten ontstaen. Met leetwezen verzwijg ik het geene van mijn voorgestelde ontwerp schijnt aftewijken, om mij alleen bezig te houden met het geene 'er eene onmiddelijke betrekking toe heeft.

Het water der moerasfen en meiren, en in 't algemeen alle stilstaende wateren, moeten des zomers noodwendig heet, dik en stinkend zijn, om dat zij geenen loop hebben, gedurig de vuile afpoelingen van den regen ontvangen, en door de zon verbrand worden. Des winters zullen zij koud, bevrozen, drabbig, zwaer en grof wezen. Zij, die gewoonlijk van dit water drinken, staen ten prooije van meenigvuldige ziekten. Het veroorzaekt verstoppingen in de voornaemste ingewanden, vermagert het aengezigt, en doet het gansche ligchaem vervallen. De vrouwen, die 'er gebruik van maken, ontvangen met moeite, en hebben een' zwaren arbeidt: zij baren gemeenlijk grove en opgezwollen kinders, doch die in 't vervolg tot tering overslaen, altoos ongezond en aen

ver-

verscheidene toevallen onderworpen zijn. Ook gebeurt het dikwerf dat de vrouwen denken zwanger te wezen; maer deze zwangerheit verdwijnt, wanneer de barenstijdt gekomen is.

Het slechtste water, na het gemelde, is dat van de rotzen afstroomt, om dat het hard en wreed is; mitsgaders het geene ontspruit op plaetsen, alwaer warm water, ijzer, koper, zilver, goudt, zwavel, vitriool, jodenlijm of salpeter gevonden wordt: dit water is moeijelijk te verteren, en belet den buik zijne werkingen te verrichten.

Het beste water is dat van hooge plaetsen en heuvelen afstroomt, en slechts eene zandachtige aerde heeft; naerdien het zelve zacht en helder is: het is des winters warm, en des zomers koud, waeruit blijkt dat het uit eene diepe bron voortvloeit. Dan men moet vooral groot gebruik maken van het water, dat zijnen loop heeft naer het oosten, en bijzonderlijk des zomers. Alle zoute, scherpe en raeuwe waters, zijn in 't algemeen zeer slecht om te drinken: echter zijn 'er sommige natuursgesteldheden en kwalen, voor welke zij zeer nuttig zijn.

Men stelt in den laetsten rang het water, dat naer het zuiden en tusschen het oosten en westen des winters stroomt; doch het is minder gevaerlijk in de koude dan in de heete landen.

Lieden, wier buik hard, verstopt en gereed tot de ontsteking is, moeten van de zachtste en ligtste wateren gebruik maken; daer in tegendeel de geenen, wier buik week, vochtig en slijmerig is, zich van het hardste, raeuwste en een weinig zoutachtige water moeten bedienen, om dat het zelve de slijmerigheit en vochtigheit zal doen verdwijnen.

Alle waters, waerin de peulvruchten en het vleesch gemakkelijk gekookt en doordrongen worden, ontspannen gevolgelijk den buik, en deelen denzelven hunne kragten mede; doch het raeuwe en harde water, waerin het vleesch bezwaerlijk gekookt wordt, moet noodwendig doen verdroogen en samentrekken.

Het regenwater is zeer ligt, zacht, lekker en helder. (*g*)

Het ijs- en sneeuwwater is altoos zeer slecht: want al het water, dat bevrozen is geweest, verkrijgt nimmer zijne eerste hoedanigheit weder.

De steen, het nierenwee, de droppelpis, eene moeijelijke waterlozing, de heupjicht en de gezwellen, zijn de bijzondere kwalen der

(*g*) Deze goede hoedanigheden hangen van de zuiverheit der lucht' af; doch dezelve is niet altoos in dezen staet. Het water bevat dan grove stoffen, die de overhaling vereisschen, om het zelve ligt en zuiverer te maken.

der menschen, die gebruik maken van water, wiens bron zeer verre afgelegen is, of waerin eenig ander water van rivieren, meiren of moerasſen zich ontlast. Het is onmogelijk dat het eene water aen het andere gelijkt: het eene is zoet, het andere zout en aluinachtig, het eene koud, het andere warm, enz. Niets is van meerder aengelegenheit dan dit onderzoek, vervolgt HIPPOKRATES, en het grootſte gedeelte onzer ziekten ontſpruit uit oorzaken, die zich voor onze oogen vertoonen, en welke wij in de handt werken, in plaets van ze te vernietigen.

Men kan niet nalaten te gelooven, dat de lucht en het water eenen ſterken invloedt op de vermeenigvuldiging van het geſlacht hebben, en dat de verſcheidenheden, welke zij veroorzaken, zeer aenmerkelijk zijn. Dit deed HIPPOKRATES, in het beſchouwen van de veranderingen der jaergetijden en landſtreken, zeggen: het is eveneens gelegen met de menſchen, indien men hen van nabij gade ſlaet: in ſommigen is de natuur eveneens als die der bergen, boſſchen en drooge plaetſen; in anderen is zij gelijk aen die der ligte en vochtige landen; in dezen is zij dezelfde als die der landerijen, welke met beemden en moerasſen voorzien zijn; en in geenen ontdekt men de natuur der vlakten en dorre en drooge oorden. De verwisſelingen der jaergetijden, die de natuur der zaken

veranderen, is groot en meenigvuldig, en de verscheidenheden, welke zij veroorzaken, niet minder.

Onze beschouwer, om te betoogen hoe veel invloeds de luchtgesteldheit op de sterkte, en bijgevolg op de vruchtbaerheit der menschen heeft, ontvouwt de aenmerkingen, welke zijne beschouwingen in hem hebben doen ontstaen. Azia, zegt hij, verschilt van Europa, ten aenzien van de natuur' der planten en menschen: want alles komt in Azia grooter en schooner voort dan in Europa. De gematigdheit en gelijkheit der jaergetijden is daervan de oorzaek; dewijl niets meer tot de uitmuntendheit en den aenwas van de voortbrengselen eenes lands toebrengt, dan de gematigdheit der luchtstreke. Ik wil niet zeggen dat de lucht van Azia in alles gelijk is, vervolgt onze schrijver, ik spreek alleen van dit gedeelte dat het gematigste is. . . . De kinders worden 'er gemakkelijker opgevoed: de mannen zijn 'er beter gesteld, fraeijer, grooter en welgemaekter; en wat de gestalte en schoonheit der stemme betreft, is 'er tusschen hen bijna geen onderscheidt; zoo dat men kan verzekeren dat deze luchtstreek, meer dan alle anderen, met de natuurlijkste en gematigste gesteldheit overeenkomt. Dan het is onmogelijk dat de sterkte, de kloekmoedigheit, de wakkerheit en het gedult in den arbeidt, diergelijke gesteldheden kunnen ver-

vergezellen; de lust en ingeſchapene neiging zijn 'er niet beſtendig; het eene geſlacht bepaelt zich niet alleenlijk tot het andere, door den wellust vervoerd. . . . . . Het is dus insgelijks in Egypte en Lybie.

Hippokrates, ſprekende van de volken, die de oevers van den Faſes bewonen, merkt op dat hun landt moerasſig, heet, vochtig en lommerrijk is. Ten allen tijde, zegt hij, vallen 'er ſterke regens; en deszelfs inwoonders leven in moerasſen, en bouwen in het midden des waters. Zij komen zelden in de ſteden, maer begeven zich ginsch en herwaerds in kleene ſchuiten, welke zij van een' enkelen boomſtam maken. Zij drinken ſlechts warme en ſtilſtaende waters, die door de zon bedorven, en door de regens verdikt zijn. De Faſes zelf is niet anders dan een ſtilſtaend water, en de ſtilſte en traegſte van alle ſtroomen. De vruchten, welke de Faſianen eten, zijn onvolwasſen, wanſchapen en zonder ſmaek, en kunnen, door de ongemeene vochtigheit, niet tot hare behoorlijke rijpte komen. Deze vochtigheit maekt de lucht van dit gewest zeer dik en nevelig; en dit alles, bij elkander gevoegd, is oorzaek dat de bewoonders van den Faſes in gedaente van de andere menſchen verſchillen: zij zijn ongemeen groot en verſchrikkelijk dik. Zij zijn bleek en ongedaen gelijk de zieken, die de geelzucht hebben, en daerenboven traeg in den arbeidt.

Tegens de gesteldheit dezer Azianen stelt Hippokrates die der Sarmaten, Europeanen, die digt bij den Palus Mæotis (*b*) wonen. De vrouwen klimmen te paerdt, schieten met den werpschicht, en houden zich met strijden bezig, terwijl zij maegdt zijn. Zij moeten drie harer vijanden gedood hebben, om vrijheit tot trouwen te verwerven; en zij wonen niet bij hare mannen, dan na het verrichten van de gewone offerande, door de wet bevolen. Eene vrouw, die zich in het huwelijk begeeft, is ontslagen van te paerdt te klimmen en ten oorlog' te trekken, ten zij het landt genoodzaekt zij om in een dringend geval de wapenen optevatten. Deze vrouwen zijn alleen van de linkerborst voorzien: want terwijl zij jong zijn, dragen hare moeders zorg de regter borst aftebranden met een koperen werktuig, ten dien einde gemaekt; zoo dat, deze borst niet kunnende groeijen, de gansche kragt en het voedsel tot den schouder en regter arm overgaet.

Tusschen de gesteldheit dezer volken en die der Fasianen moest men groot onderscheidt bespeuren; naerdien de gewoonte der eersten, om de vrouwen van het te paerdt rijden te ontslaen, wanneer dezelve getrouwd waren, grootelijks tot vermeenigvuldiging van het ge-

(*b*) [Thans de zee van Zabache, een stuk van de zwarte zee, tegens kleen Tartarije.]

geslacht strekte: want eene vrij gewone oorzaek der onvruchtbaerheit is het al te dikwerf te paerdt rijden, waervan de Scythen ten bewijze verstrekken.

Deze volken, welke men *Nomaden* noemt, zegt HIPPOKRATES, om dat zij geene huizen hebben, en in wagens (*i*) wonen, houden hun verblijf in dezelfde landstreek, zoo lang zij 'er voeder vinden; en wanneer zij alles verteerd hebben, breken zij op, en gaen elders legeren. In deze wagens onthouden zich de vrouwen; en de mannen volgen dezelven te paerdt, aen het hoofdt hunner kudden en stoeterijen. Men vindt geene volken, die onvruchtbarer, of wier dieren minder in getal en kleener zijn. De mannen gelijken allen naer elkanderen, en zijn vet en wel in het vleesch: hunne gewrichten zijn slap, en met vochten overladen, gelijk ook hun gansche ligchaem. Deze vleezigheit en vetheit maekt hen elkanderen zoo gelijk, dat een man bijna van geenen anderen man, noch eene vrouw van eene andere vrouw' verschilt. Dit ontstaet ook gedeeltelijk hier uit, zegt insgelijks onze onsterffelijke be-

schou-

(*i*) Deze wagens hebben vier of zes wielen; zij zijn met tapijten bedekt, en als huizen met verscheidene verdiepingen gemaekt. Deze zwervende huizen worden door twee of drie koppels ossen getrokken.

ſchouwer, dat 'er de jaergetijden altoos gelijk zijnde, in 't geheel geene natuurlijke verandering noch verbastering in het zaedt voorvalt, ten zij door eenige ziekte of geweldig toeval, 't geen zeêr zeldzaem gebeurt. (*k*)

Het geene ik elders van de vochtigheit en onmatige dikte, waerdoor de onvruchtbaerheit veroorzaekt word, gezegd heb, wordt door HIPPOKRATES bevestigt, ter gelegenheit van de volken, welke hij beſchrijft. De meeste Scythen, en in 't algemeen alle de Nomaden, branden hunne ſchouders, armen, gewrichten der handen, borst, dijen en lendenen, ter oorzake van de ongemeene vochtigheit, die dezelven verſlapt en ontzenuwt.

Zij

(*k*) De ligging van het landt, waervan HIPPOKRATES ſpreekt, is zoodanig, dat de inwoonders 'er altoos geplaegd zijn met de noordenwinden, welke de ſneeuw, het ijs en water ongemeen koud maken. De winter is 'er eeuwigdurend: de zomer duurt 'er ſlechts weinige dagen, wanneer de zon, op het einde van den zomerzonneſtandt, dit landt nadert, en derzelver hitte is dan zeer zwak. De Scyten hebben altoos het zelfde voedſel, en dezelfde kleeders, des winters en des zomers: de lucht, welke zij 'er inademen, is altoos dezelfde, dik en vochtig; en tot hunnen drank hebben zij niet anders dan ijs- en ſneeuwwater. Uit deze algemeene eenparigheit, heeft HIPPOKRATES de beſtendige gelijkheit der bijzondere wezens, ten opzigte tot het natuurlijke en zedelijke opgemerkt, gelijk men verders wel raſch zal zien.

Zij hebben de kragt niet om eenen boog te ſpannen, of eenen werpſchicht te ſchieten; maer wanneer zij zich gebrand hebben, zijn de gewrichten ſterker, en hun ligchaem wordt ſteviger en vaster. Echter zijn zij daerom niet bekwamer tot de vruchtbaerheit, zijnde de Scythen de onvruchtbaerſten aller volken. De meesten zelfs zijn magteloos, kwijten zich in vrouwelijke bezigheden, en ſpreken gelijk de vrouwen. Men noemt hen de verwijfden. Wanneer zij hunne vrouwen naderen, en zich geene mannen meer bevinden, twijffelen zij niet of zij hebben gezondigd tegens de goden, die, om zich te wreken, hun deze uitwerkingen van hunnen toorn doen gevoelen. Zij trekken vrouwentabberden aen, leven als vrouwen, en nemen alle derzelver bezigheden waer.

Men vindt hier insgelijks, 't geen in alle tijden en alle landen wordt bewaerheit, dat het gemeene volk het gezondſte deel van een' ſtaet is, om het geſlacht te vermeenigvuldigen. Deze magteloosheit, waervan wij gewag maken, tast nimmer de arme lieden aen: *de edelen en rijken alleen*, zegt HIPPOKRATES, *zijn 'er aen onderworpen, om dat zij altoos te paerdt of op wagens rijden, daer in tegendeel de armen te voet gaen.* Hij merkt insgelijks op dat de kleur en het hair der Scythen rood zijn, en dat de vruchtbaerheit aen diergelijke geſteldheden niet eigen is. Wat de vrouwen betreft,

treft, hare vochtigheit en vetheit ſtellen zich tegens de ontvanging, door het toeſtoppen van den mondt der lijfmoeder. Doch de ſlavinnen zijn zeer nuttig voor het volk; naerdien zij met allen den arbeidt en eene gedurige oeffening' belast, zeer mager zijn, en daer door, tot geluk van het volk, ligtelijk ontvangen. Deze ſlavinnen beletten den al te ſchielijken ondergang van het geſlacht in deze gewesten.

Door de kragt van zijn vernuft, was HIPPOKRATES boven de bijgeloovige denkbeelden van zijnen tijdt geſtegen, waervan hij blijken gaf, door zijne tijdgenooten te willen aftrekken van hun geloof dat de magteloosheit en onvruchtbaerheit, als eene ziekte, van de goden gezonden waren, om de menſchen over hunne misdaden te ſtraffen. Indien zulks plaets had, ſchreef deze filoſofiſche geneesheer, zou het den armen al zoo wel als den rijken overkomen, en nog veeleer aen de eerſten, om dat zij de goden veel minder eeren. Inderdaedt, vervolgt hij, de rijken doen denzelven offeranden, ſtichten hun tempels, richten hun beelden op, en vereeren hun duizend geſchenken en gaven, 't geen de armen niet in ſtaet zijn te doen. Deze laetſten zelfs, in plaets van de goden te eeren, kunnen zich dikwerf niet onthouden van tegens hen te morren en hen te lasteren, ter oorzake van hunne ongelijke bedeeling'

ling' der rijkdommen. De ſtraf van alle deze misdaden moest derhalve veeleer vallen op de armen dan op de rijken, die 'er geen deel aen hebben. . . . Doch deze ziekte komt niet meer van de goden, dan de andere kwalen; en allen hebben zij hunne oorzaek in de natuur.

Aen deze oorzaken ſchrijt HIPPOKRATES insgelijks toe de verſcheidenheden, welke men in Europa in het menſchelijke geſlacht beſpeurt. De andere Europeanen, zegt hij, verſchillen van elkanderen in geſtalte en aengezigt, ter oorzake van de meenigvuldige veranderingen der jaergetijden: zij hebben lange winters en onverdragelijke zomers, ſterken regen, groote droogte, en hevige winden, die aenmerkelijke veranderingen te weeg brengen; en deze veranderingen veroorzaken het onderſcheidt, 't welk men in de voorttélingen beſpeurt: want het zaedt is in denzelfden man niet altoos eveneens, zijnde des winters anders dan des zomers, anders in droog dan in regenachtig weder. Hier uit ziet men waerom de Azianen elkanderen veel meer dan de Europeanen gelijken. . . . . . Hier door vindt men ook de reden van het onderſcheidt der zeden. Alle de geenen, die een bergachtig, ruw, zeer hoog en droog landt bewonen, ondergaen aenmerkelijke veranderingen, en zijn gevolgelijk grooter, werkzamer en kloekmoediger; en

en diergelijke gesteldheden kunnen niet anders dan wreed en woest zijn. Maer zij, die in een laeg en heet landt, vol beemden, leven, meer voor de heete dan koude winden blootliggen, en geen ander dan warm water hebben, zijn grof en vleeschachtig, hebben zwarte hairen, trekken zelfs meer naer het zwarte dan blanke, hebben meer slijm dan gal, en zoo veel kragt noch kloekmoedigheit niet dan de eersten, ten zij de gewoonte hun de hoedanigheden, welke de Natuur hun weigert, heeft medegedeeld. Dan indien 'er in hun landt rivieren, waerin zij het regen- en stilstaende water kunnen doen stroomen, gevonden worden, zijn zij zeer gezond, en hebben eene goede kleur. Zoo zij, in tegendeel, geene rivieren hebben, en genoodzaekt zijn stilstaende en stinkende waters te drinken, moeten hun buik en ingewanden volstrekt ongesteld zijn.

De bewoonders van een hoog en open landt, dat voor de winden blootstaet, en waerin overvloedt van water is, zijn groot en bijna allen aen elkanderen gelijk; maer zij bezitten minder kloekmoedigheit en meerder zachtmoedigheit.

Zij, die in naekte, schrale en drooge landen wonen, en aen geene groote veranderingen onderhevig zijn, hebben een hard en sterk ligchaem, en zijn meer blank dan zwart: zij zijn laetdunkend, gramstorig, halsterrig en eigenzinnig. Over-

Overal daer men meenigvuldige veranderingen in de jaergetijden befpeurt, vindt men menfchen van eene zeer verfchillende gedaente, en die noch in gefteldheit, noch in zeden, iets naer elkanderen gelijken.

Dit ontftaet vooreerst uit de veranderingen der nature, en vervolgens uit den grondt, alwaer men opgevoed is, en uit het water, 't welk men genoodzaekt is te drinken: men zal bijna altoos bevinden dat de menfchen, ten opzichte van de gedaente en zeden, natuurlijk gelijken naer het landt, 't welk zij bewonen. In alle oorden, alwaer de grondt vet, week en waterachtig is, alwaer het water zoo ondiep is dat het des zomers heet en des winters koud zij, alwaer de jaergetijden zeer gematigd zijn, zijn de menfchen zeer vleeschachtig, zwaer, zonder fterkte en wakkerheit, en gemeenlijk zeer onbefchoft: zij doen niets liever dan flapen, zijn ongemeen lafhartig en lui, en hebben geen verftandt noch behendigheit voor de kunsten.

Doch overal waer het landt naekt, open en ruw is, waer men de geftrengheit des winters en de hitte des zomers gevoelt, vindt men magere en ruighairige menfchen, die kloek en fterk, wakker en arbeidzaem, laetdunkend en halsfterrig, meer woest dan zachtzinnig, bekwaem tot de kunsten, en tot den oorlog geboren zijn. Met één woord', alles wat in eenig landt, welk het ook zij, voortkomt,

komt, deelt in de hoedanigheden van het landt, dat het zelve voortbrengt.

Deze onsterffelijke waernemingen van HIPPOKRATES, vóór het grootste gedeelte sedert meer dan twee duizend jaren bevestigd, en die de uitgestrekte kundigheden van den schrijver aentoonen, schijnen thans niet tegengesproken te worden, dan door degeenen, die in 't geheel geene acht slaen op de omwentelingen, die de natuur der zaken veranderd hebben. Zonder te spreken van de veranderingen, op onzen aerdkloot voorgevallen, door oorzaken, welke hij in zijnen boezem besluit, hoe vele verscheidenheden heeft het werk der menschen, sedert zoo vele eeuwen, in eenige gewesten moeten teweegbrengen! Toen ik van de gesteldheden sprak, heeft men gezien dat de gesteldheit, die bij de bewoonders van Griekenlandt heerschte, in Frankrijk is overgegaen, dat die der Zweden dezelfde is, en dat zij over vijftig jaren de heerschende gesteldheit der Rusfen zijn zal. Zijn deze veranderingen, een werk van eene lange reeks van eeuwen, niet insgelijks het werk der menschen? . . . . . Zij houden geene lijst, zegt zeer aerdig vader CASTEL, van alle de bijzonderheden, welke zij in de Natuur invoeren. Zou men niet kunnen zeggen, dat de uitgedroogde moerasfen, de nedergevelde wouden, de vermenging der landlieden met de inwoonderen der steden,

de

de verandering in de zeden, ſpijzen, enz. hebben ſamengeloopen, om in ijderen landaert vele verſcheidenheden, betrekkelijk tot deszelfs geſteldheit, en waerdoor de menſchen allengskens van hunne oorſpronkelijke of heerſchende geſteldheit afgeweken of dezelve naderden, intevoeren? De aloude Romeinen, bij voorbeeldt, werden van het zwakſte het ſterkſte volk van Italie, door kragt van oeffening' en arbeidt. Het helde naer zijne eerſte zwakheit over, omtrent het einde van het gemeenebest; doch niettegenſtaende deze verbastering, verhaelt ons Plinius dat 'er, ten tijde van de optelling' der inwoonderen van Rome, die onder de regering van Vespasiaen geſchiedde, een groot getal van burgeren van eenen ongemeenen ouderdom gevonden wierd, en onder anderen twee, die ijder honderd en vijftig jaren bereikten. Dit verſchijnſel zag men nimmer in het hedendaegſche Rome (*l*).

Niettegenſtaende deze veranderingen in de heerſchende geſteldheit der volken, veranderingen, waerin de Natuur geen deel heeft, indien ik mij dus moge uitdrukken, en die alleen het werk der menſchen zijn, moet men toeſtaen dat men uit de naeuwkeurigheit der waer-

(*l*) Zie *Les abus de la Saignée*, &c. Paris 1759. §65.

waernemingen van HIPPOKRATES, op de enkele beschouwing van een landt, eenige gissingen omtrent de onvruchtbaerheit of vruchtbaerheit van deszelfs inwoonderen kan trekken. Dezelfde waernemingen toonen insgelijks de middelen om de onvruchtbaerheit wegtenemen, als men 'er slechts eenige aendacht op vestigt: want de oorzaek van het kwaedt eens in een' klaren dag gesteld zijnde, is 'er dan iemant die het zelve niet tracht te vernietigen? Uit het geene HIPPOKRATES voor geheele volken geschreven heeft, kan ijder bijzonder mensch zijn voordeel trekken: met het geene dees groote man van de magteloosheit en onvruchtbaerheit der Nomaden en Fasianen gezegd heeft, kan een mensch de vruchtbaerheit over zijn huwelijk verspreiden, indien al te veel dikte, eene koudvochtige gesteldheit, en gebrek van oeffening', zich tegens de ontvangkenis aenkanten.

De slechte hoedanigheden, aen sommige wateren toegeschreven, de onvruchtbaerheit veroorzakende, heeft men gezien van welke men gebruik moet maken, ter onderhoudinge van het evenwigt, zoo noodzakelijk in de dierlijke huishouding, om de werkingen te verrichten.

Insgelijks heeft men gezien welke gronden minst voordeelig zijn tot de *groeijing* der menschen, (men vergunne mij deze uitdrukking); en

en men kan daeruit opmaken welke plaetſen een man en eene vrouw, die gezonde en ſterke ſpruiten begeren natelaten, moeten bewonen.

Daer is eene ſoort van onvruchtbaerheit, die niet kan genezen worden, dan door zich van zijne gewone verblijfplaets te verwijderen, ſchoon de lucht, welke men 'er inademt, en het water, dat men 'er drinkt, in 't geheel geene ſlechte hoedanigheit hebben. Zij heeft haren oorſprong uit eene ſoort' van werkeloosheit en ongevoeligheit van den man en de vrouw', naerdien het reizen genoeg is om hunne omhelzingen vruchtbaer te maken. Duizend voorbeelden bewijzen de waerheit van mijn gezegde. Een zeker man van aenzien, ſedert langen tijdt getrouwd, zonder dat hij zich in de hoedanigheit van vader mogt verheugen, genoot dat vermaek, na eene reis van drie honderd mijlen, om zich naer een gezantſchap, waertoe hij benoemd was, te begeven. Hij blijft drie jaren in zijne bediening, zonder andere blijken van zijne bekwaemheit te geven, en verwerft verlof om wedertekeeren in zijn vaderlandt, alwaer hij naeuwelijks is aengekomen, of hij heeft ſterke redenen om te hopen dat hij wel rasch vader van een tweede kindt zijn zal. Deze onvruchtbaerheit is ongetwijffeld droevig, om dat men allen lieden, die zich in dit geval bevinden, niet kan raden drie of vier honderd

mijlen van hun landt hunne kragten te gaen beproeven; maer het onderſcheidt der ſtaten kan hier dienen om dezelfde uitwerkingen te weeg te brengen. De gemeene lieden hebben ſomtijds bedevaerten, alwaer de man en de vrouw verpligt zijn zich te voet te begeven, om den zegen des hemels over hun huwelijk te verwerven: de heilig, dien zij gaen aenroepen, is bijna altoos verſcheidene dagreizens van hunne verblijfplaets; en de heilzame togt, dien zij ondernemen, ſtrekt in ſtede van den verren afſtandt; zoo dat veertig of vijftig mijlen, te voet afgelegd, ten minſte gelijk ſtaen met vier of vijf honderd mijlen, ondernomen met alle de gerijffelijkheden, welke de rijke lieden zich bezorgen.

Alle volken, ons bekend, oeffenen hun ligchaem, op ſommige dagen, van het jaer, door eenige bewegingen, welke men als heilzaem moet beſchouwen; en dusdanig is het danſen onder ons. Dit gebruik is, onder alle landaerten, zekerlijk nuttig tot voortplanting van het geſlacht; en eene wet, die het danſen verbood in eenige koningkrijken van Europa, alwaer niets dan dit middel overſchiet om een gedeelte der vrouwen een weinig oeffening te laten doen, zou de bevolking grootelijks benadeelen.

Insgelijks is het gelegen met het muzyk: men weet dat de werking van het zingen de borst oeffent, de werktuigen der ademhalinge ver-

verſterkt, de vochten verdunt, en de warmte vermeerdert, ter oorzake van de gedurige beweging' der borst', in de inademing en uitademing, en van de zachte aendoening', welke de lucht daerin veroorzaekt. Dus zijn 'er omſtandigheden, waerin het zingen voordeelig tot de voorttéling is, al ware het alleen door de vrolijkheit, welke het over onze geesten verſpreidt.

In het begin van dit hoofdſtuk hebben wij gezien, dat het al te meenigvuldige mingenot onvruchtbaerheit veroorzaekt, waervan de voorbeelden voorhanden zijn. Het is derhalve een middel om dit onheil voortekomen, dat men, om de voorttéling te bevorderen, de ontwijffelbaerſte teekens van de begeerte tot het minvermaek afwacht. Niettemin is 'er voor ijder volk, of veeleer voor ijder der bijzondere perſonen, die het zelve uitmaken', een jaergetijde, een dag, misſchien een uur, waerin gelukkige omſtandigheden invloedt op het mingenot hebben, en het zelve vruchtbaer maken kunnen.

Indien alle menſchen dezelfde geſteldheit en eene eenparige levenswijs hadden, en het luchtgeſtel in alle landen eveneens ware, zou men, gelijk in eenige landſtreken van Indië plaets heeft, gebruik van den *klapperman* * kunnen maken, om de echtgenooten optewekken, en hen te verpligten hunne kragten te vereenigen, om burgers aen het vaderlandt

* *clapet-man.*

te geven. Doch wel verre van dat de huwelijkspligt door een' tromslager kan bevolen worden, is dit bedrijf, gelijk men in het verhandelen van de *vermenging*' gezien heeft, vrij, onafhangkelijk, eigenzinnig en somtijds halssterrig tegen alles, uitgenomen de natuursgesteldheit, die in alle menschen verschillende is. Wel is waer dat de lucht, de voedsels, enz. invloedt op onze werkingen hebben; maer zij veroorzaken daerin slechts eene kortstondige verandering, waermede men zijn voordeel moet doen, indien dezelve zich onder gunstige voorteekens aenbiedt. Niet min waer is het dat in vele huwelijken, zelfs die zeer vruchtbaer zijn, de kinderen bestendig in het zelfde jaergetijde geboren worden; en het is aen eene zekere geschiktheit der luchtstreke, aen de gesteldheit der echtgenooten voordeelig, dat deze verbindtenissen hare vruchtbaerheit verschuldigd zijn. Waerom zouden de jaergetijden geenen invloedt op de ligchamen hebben, daer zij in verscheidene voorwerpen eene soort van gezag over den geest oeffenen? De beroemde Thomson schreef bijna niets dan in den herfst; en de vermaerde Milton had de helft van het jaer, van het laetst van September tot de maendt Maert, een vlug vernuft, en was eenigermate geesteloos gedurende de zes andere maenden, die de lente en den zomer uitmaken.

In de liefde kan geen algemeen weêrglas ſtandt grijpen; naerdien het jaergetijde, waerin een Europeaen zich met de grootſte drift' aen de liefde overgeeft, misſchien de tijdt is, waerin de Afrikaen zich luttel met den wellust' bekommert. Dit onderſcheidt kan veel nader toegepast worden; dewijl onder dezelfde luchtſtreek, en in dezelfde ſtadt, de geringe gelijkvormigheit, die 'er in de geſteldheden der bijzondere perſonen is, verſchillende uitwerkingen voortbrengt.

Niettegenſtaende de uitzonderingen, die uit de algemeene wet voortvloeijen, kan men zeggen dat de meeste vleeſchelijke vereenigingen, die gedurende de zomerhitte geſchieden, onvruchtbaer zijn. Door eene al te overvloedige uitwaesſeming worden dân de vezels verſlapt, het zaedvocht heeft zijne volkomenheit niet bereikt, en de vereenigde poogingen van man en vrouw' zijn vruchteloos (*m*). Ter vergeefsch zouden de Indianen poogen zich te vermeenigvuldigen, gedurende de onmatige hitte, welke zij ſomtijds gevoelen. De bewoonders van het cilandt Ja-

(*m*) Men moet de grootheit van het vermaek, gedurende de hitte, niet voor eene geſchiktheit tot de vruchtbaerheit nemen: want ſchoon dit vermaek zich voor eenige perſonen ſchijnt te verlengen, is zulks een blijk te meer van de zwakheit der werktuigelijke deelen.

Java worden, den tijdt van drie vierdedeeljaers, met eene soort' van woede tot het minvermaek gedreven; en des zomers zijn de stralen der zonne zoo brandend heet, dat de leeuwen, luipaerden en wolven zich in het water verschuilen, en tot de neusgaten daerin duiken, om zich voor de hitte te beveiligen; terwijl de menschen gedwongen zijn op de toppen der hoogste boomen te klimmen, om 'er eene min brandende lucht inteademen. Zij zijn dan alleen voor hunne behoudenis bezorgd.

De herfst is veel voordeeliger tot de bevolking: want naermate de geweldige hitte gematigd wordt, verkrijgen onze werktuigelijke deelen hunne veêrkragt weder; en daerenboven hebben de veranderingen, die gedurende den herfst in den dampkring heerschen, een' gunstigen invloedt op het keen of beginsel, dat ons bestaen moet vereeuwigen.

De winter wordt genoemd de slaep der Nature; en inderdaedt, het schijnt dat alle wezens gedurende dit jaergetijde verdoofd zijn: want het ijs, de sneeuw en de koude regens moeten zekerlijk het vuur der liefde vernietigen. Echter gevoelen de menschen, die de groote steden bewonen, en aldaer een zeker gemak genieten, de gestrengheden des winters op verre na zoo veel niet als de landlieden. Ook kan men zeggen dat de

eer-

eersten, bij wien alles, tot zelfs de liefde, onnatuurlijk is, een ongunstig jaergetijde tot hunne minvermaken uitkiezen. De ledigheit, de weelde der tafel, de middelen, welke men gebruikt om de koude te keer te gaen, verwekken in het ligchaem eene hitte tegens de natuur, waermede de wellustigen hun voordeel doen. Zij putten zich te vergeefsch uit in een jaergetijde, waerin de meeste vrouwen luttel geschikt zijn om te ontvangen; en gelijk aen de teedere planten, welke men dwingt om in weêrwil * der Nature bloemen voorttebrengen, is hun rijk voorbij, wanneer dat van alle wezens met lieffelijke dagen ten voorschijn (*n*) komt. * *insu*,

De

(*n*) De hartstogt, die de rijke lieden des winters beheerscht, en welke zij voor de liefde nemen, is hun zeer nadeelig. Zij zijn genoodzaekt de overeenkomst, die 'er tusschen de lucht en de menschen moet plaets hebben, te breken: want de lucht, welke zij in hunne vertrekken inademen, is eene gedwongene lucht, die veel verschilt van de buitenlucht, waeraen zij zich niet durven blootstellen. Zij zijn hunne minvermaken verschuldigd aen de bekwaemheit van hunnen kok, aen de geestrijke dranken, waervan zij gebruik maken, aen de inmengselen, die uit de vier weerelddeelen gehaeld, en in hunne spijzen vereenigd zijn. . . . Dus tracht men de Natuur te dwingen, om de hartstogten te begunstigen.

De vruchtbare Natuur verheerlijkt ijder deel,
In de aengename lente, op 't weereldlijk tooneel.

Alles wordt bezield, groeit en vermeenigvuldigt, gedurende dit jaergetijde. De lente werkt op de dieren, gelijk op de planten: zij herſchenkt het aerdrijk de ſchoonheit, welke de geſtrengheden der koude verdoofd hadden: de mensch voelt zich weder bezield met begeerten, welke hij kan voldoen; en alles noopt hem tot de voortplanting van zijn geſlacht. . . o Gij, die de wetten der Nature volgt, het ſchouwſpel, 't welk zij voor uwe oogen vertoont, ſchrijft u uwe pligten voor! De planten! De dieren! . . . Kunt gij een' enkelen ſtap doen, zonder deze algemeene omwenteling, die de ganſche Natuur opwekt, te ontdekken?

De friſche Lente zweeft nog naeuwlijks op haer wieken,
Of 't westenwindje doet zijn' lieven adem rieken;
Het aerdrijk ſiert zijn' ſchoot met luisterrijke kleur;
't Gebloemt' ſpreidt door de lucht een' aengenamen geur.
Men hoort de vogelen wellustig tierelieren,
En 't vrolijk lentſaeizoen met duizend toonen vieren.
Men ziet zelfs hoe de ſtier, door min in 't hart geraekt,
Al hupplende in het groen, naer zijne vaerze haekt.
Kortom, al wat het bosch, de bergen, vloên en velden
Bewoont tracht, vol van vreugd', o Lente! uw' lof te melden,

En

En brandende, op uw komst, van lieflijk minnevuur,
Zich voortteplanten door 't aenloklijkst der Natuur',
Wier zachte heerſchappij, door uwe aentreklijkheden
Door 't groot heelal verſpreid, van elk wordt aengebeden (*o*).

Dit vuur, 't welk de dieren ontvonkt, toont genoegzaem dat de lente het jaergetijde is, waerin de wezens zich gemakkelijk vermeenigvuldigen. Dit is het oogenblik, waerin de Natuur den manne de noodige kragt en wakkerheit geeft, om zijn geſlacht voortteplanten. Een ſterk man beſpeurt de werkzaemheit der geesten, die in zijne aderen kooken: door aengename droomen begunstigd, ſpoeit hij zich tot het genot der vermaken, die hem wenken, en geeft 'er zich geheel aen over. . . . Hij matigt zijne vervoeringen alleen uit vreeze van zich te kanten tegens het oogmerk, waertoe zijne omhelzingen zich uitſtrekken. Laten wij bij dezen man niet vergelijken de zoodanigen, die het vermaek gedurende den winter gedwongen hebben: indien de lente iets voor hun uitwerkt, het beſtaet in het bevorderen van de groeijing' der planten: onbekwaem om hare wellustige invloeijingen te gevoelen, onaendoenlijk voor het bekoorlijke ſchouwſpel der algemeene vruchtbaerheit, verwachten zij treuriglijk dat de heilzame gewasſen de wan-

(*o*) Uit het begin van LUKRETIUS.

wanorden, welke hunne driften verwekt hebben, zullen herſtellen.

Men heeft den invloedt der jaergetijden op de ligchamen dermate gevoeld, dat men meende te beſpeuren dat zij in den tijdt van vierentwintig uren weder verſchenen, dat is, dat de vier gedeelten des daegs met de jaergetijden vergeleken wierden. In gevolg van het zelve, zeide men dat het begin van den dag, waerin de lucht warm en vochtig is, in alle jaergetijden de invloeijingen der lente hadde: het midden van den dag werd bij den zomer, de avondt bij den herfst, en de nacht bij den winter vergeleken. Deze onderſcheidingen, die in de ziekten invloedt hebben, mogen, naer het mij toeſchijnt, verzuimd worden van menſchen, die eene goede gezondheit genieten; en men zou een ſlaef van zijn uurwerk zijn, indien men 'er dan mede behoefde raedteplegen.

De natuurgeſteldheit en de teekens, die de wezenlijke begeerte aentoonen, moeten ons in de liefdebedrijven geleiden. Sommige mannen zijn zoo zonderling van aert, dat de duisternisſen, die de aerde bedekken, de vermaken des nachts voor hunne inbeelding verbergen: anderen hebben afgetrokkenheit noodig om dezelven te ſmaken; en hunne echtgenooten zouden vruchteloos met hare ſchoonheit voordeel willen doen, zoo lang de zon derzelver luister ontdekt. Gelijk

aen

aen den ſchilder, die de perſonen, welke hij wilde afbeelden, vier uren lang beſchouwde, en op zijne wederkomst in zijnen winkel het tafereel ſchetste en opmaekte, putten deze mannen hunne kragt in de oogen hunner vrouwen, en wachtten tot de nacht derzelver ſchoonheit verborgen hebbe, om zich aen den indruk, dien zij gewaer worden, overtegeven (*p*).

Men kan geenen regel vastſtellen, ter bepalinge van het uur, waerop de echtgenooten in 't algemeen elkanderen moeten liefkoozen: de uitzonderingen zijn ontelbaer, en verſchillen door al te meenigvuldige omſtandigheden, om 'er eenig gewag van te maken. Daer zijn eenige algemeene regels, waeraen ik echter allen echtgenooten niet zoude raden zich te verbinden: ſommige geneesheeren, bij voorbeeldt, willen niet dat een man zijne vrouw na den maeltijdt omhelze, *om dat het zaedt*, zeggen zij, *in dien tijdt niet anders dan kwalijkgeſtelde kinders kan voortbrengen* (*q*). In-

(*p*) TAVERNIER zegt dat een Armeniër, reeds tien jaren getrouwd geweest, nimmer zijne vrouw had gezien, noch haer hooren ſpreken; dewijl zij met haren man naer bedt gaende, haren ſluijer niet afdeed, voor dat zij het licht had uitgedoofd, en dat zij altoos voor den dag opſtond, etende daerenboven nimmer met haren echtgenoot. *Reizen.* 4 Boek. 8 Hoofdſt:

(*q*) Nieuwe druk van het *Tableau de l'Amour Conjugal*, 1 Deel. pag. 229.

Indien 'er uit de vereeniging' der geslachten, in dit geval, eenig onheil kan ontstaen, geloof ik niet dat 'er het kindt het slachtoffer van zijn zal: het zaedvocht, bereid zijnde voor dat de man eenig voedsel aen zijne maeg gegeven heeft, is in de daertoe geschikte bewaerplaetsen, die in 't geheel geene onmiddelijke gemeenschap met de maeg' hebben; en behalve dit heeft deze laetste geen' zoo schielijken invloedt op dit vocht, als men wil veronderstellen, in zoo verre dat daeruit een kwalijkgesteld wezen zoude kunnen voortkomen. De man alleen kan daerdoor nadeel lijden, om dat de vertéring in vele lieden moeijelijk geschiedt, en de hitte, welke men aen het minvermaek opoffert, eenige vertraging daerin moet veroorzaken. Daerenboven zijn 'er mannen, die in 't geheel geene levendigheit in de liefde hebben, indien hunne maeg van spijzen ontbloot is; en men zou hun het vermaek vruchteloos aenbieden, terwijl dit ingewandt te kennen geeft dat het voedsel noodig heeft. De hongerige moet niet arbeiden (*r*).

Lie-

(*r*) *Ubi fames, laborandum non est.* HIPPOKRATES. Aphor XVI. Sect. II. De maeg heeft invloedt op het teelvocht, even als op alle de andere vochten des ligchaems; doch het is alleen na de gedane vertéring, en wanneer de gijl, waeruit alle onze vochten afvloeijen, in de vaten is over-

Lieden, die eene benaeuwde en bijgevolg zwakke borst hebben, zoude ik geenszins raden zich, onmiddelijk na den maeltijdt, aen de liefde overtegeven: in diergelijke perſonen is de ademhaling bezwaerlijk, en wordt nog moeijelijker, wanneer de maeg vol is. Zij moeten wachten tot de ſpeling der werktuigelijke deelen, die ons doen ademhalen, vrijer zij en zich kunnen ſchikken naer de bewegingen, welke zij altoos met eenige moeite verrichten.

Bekwame geneesheeren verzekeren ook dat de minvermaken, bij dag genoten, nadeeliger zijn dan die des nachts gepleegd worden; en men moet toeſtaen dat, dewijl de liefde ons uitput, men zijne kragten niet beter dan door den ſlaep en de rust kan herſtellen. Dan 'er zijn menſchen, die, gelijk ik reeds gezegd heb, alles wat in ſtaet is om hunne begeerten aenteprikkelen noodig hebben. Een arbeidsman moet zijn werk niet verlaten, om zich aen den wellust overtegeven, terwijl zijn ligchaem afgemat en dus onbekwaem tot het minvermaek is: wanneer hij

overgegaen. Indien de maeg hare werkingen kwalijk verricht, lijden daerdoor alle onze deelen, voornamelijk het hoofdt, en het ligchaem raekt van zijn ſtel; maer nogeens, een man kan bij eene onverduwelijkheit der ſpijzen het leven inſchieten, na een gezond en welgeſteld kindt geteeld te hebben.

hij door een weinig rust zijne geesten, door den arbeidt des daegs verſtrooid, herſteld heeft, zal hij met meerder vrucht' de liefkoozingen zijner vrouwe beantwoorden. De dageraedt, die bij de lente te vergelijken is, zegt VENETTE, ſchijnt veel bekwamer tot de voorttéling: want na dat de man zich met zijne vrouw' aengenaem vermaekt, en daerop een weinig geſlapen heeft, voelt hij al zijn gedaen verlies herſtelt, en zich van zijne minvermoeidheit genezen. Daerop rijst hij ten bedde uit, en begeeft zich daer zijne gewone bezigheden hem roepen, terwijl de vrouw nog wat blijft liggen, om den kostelijken ſchat, dien hij haer heeft toevertrouwd, zorgvuldig te bewaren. Dus handelen, vervolgt hij, de meeste werklieden, die doorgaens zeer gezond zijn, en welgemaekte en ſterke kinders voortbrengen: want zij, door den arbeidt des voorgaenden daegs vermoeid, wachten bijna altoos het aenbreken van den dageraedt af, eer zij hunne vrouwen omhelzen. Hier door ontgaen zij ongetwijffeld de ongemakken, waeraen de andere mannen, die, zonder op hunne gezondheit te letten, zich ten allen tijde aen de hevigheit hunner driften overgeven, onderworpen zijn (*s*).

Ve-

(*s*) *Tafereel der Huwelijksliefde.* IIde Deel. 6de Hoofdſt:

Vele vrouwen zouden zelden liefdeblijken van hare echtgenooten ontvangen, indien zij derzelver liefkoozingen bij dag afweerden. Zeer verſchillende van een' arbeider, wordt een ledig man aengeprikkeld door duizend voorwerpen, die hem verrukken en het uur van het minvermaek verhaesten. De inbeelding aengedaen zijnde, ſpoeit hij zich om de begeerten, welke zij doet ontſtaen, tot zijn voordeel aenteleggen, ſchoon dezelve niet vurig genoeg zijn om, in eene andere omſtandigheit, in een gunſtig licht te verſchijnen. Wanneer men dus genoodzaekt is de gelegenheit waertenemen, zijn de liefkoozingen niet dan al te dikwerf onvruchtbaer, en 'er moet eene gelukkige overeenkomst tusſchen de echtgenooten plaets hebben, om hunne minvermaken te verlevendigen.

Laten zij dezelven trachten te vestigen door de middelen, in dit hoofdſtuk aengewezen; doch laten zij zich niet al te naeuwkeurig verbinden aen beuzelachtige wetten omtrent eene zaek, waerin de wetten niets te bevelen hebben. Men zag ſommige echtgenooten zich aen diepe overdenkingen overgeven, en de ſtarren, den regen en het ſchoone weder raedplegen.... Gij zoudt gezegd hebben dat dezelve het noodlot der rijksſtaten betroffen; en zij beſteedden de kostelijke oogenblikken, tot het minvermaek geſchikt, in enkele beſpiegelingen! De teederſte daedt der liefde

beſtaet niet in een voorſtel optelosſen, noch vereischt niet dat men een' nuttigen tijdt daer toe vastſtelle.

De Natuur heeft, van het begin der weereld' af, een groot boek van de hervoortbrenging' geopend; en alle levende wezens lazen in het zelve het algemeene bevel: WAS T *en* VERMEENIGVULDIGT. Deze letters, die in het hart van alle menſchen moeten geſchreven zijn, hebben geene uitlegging noodig. . . . Bij deze heilige wet, door de Natuur verkondigd, voegen nog de pligten van een' burger: *wees nuttig aen het vaderlandt, teel voor het zelve kinders, wier diensten, uw beſtaen aen het zelve herinnerende, uwe geheugenis zullen doen zegenen.* Op één der Maldiviſche eilanden is het eene aloude gewoonte, de grafzerken der ingezetenen, die in de beoeffening van hun beroep niet hebben uitgemunt, met ſommige teekenen, in de gedaente onzer nullen, te merken (*t*). Ik wenschte dat men het zelfde deed ten opzigte der mannen, die onder ons gewillig van den zoeten naem van echtgenoot en vader afzien; en dat men op de grafzerk der ware burgeren laze: *hier ligt zoodanig een, die mannen aen zijn vaderlandt gaf.* Welk een be-

(*t*) Deze gewoonte heeft plaets op het zoogenoemde *Slakkeneilandt. Journ. Encyclop* 1ſte Maert 1762.

bewegelijk grafschrift zag men eertijds in de begraefplaets der Innocentiën! Hier ligt JOLLANDE BAILLY, *overleden in het jaer* 1514, *het agtentagchentigste van haren ouderdom, het tweeënveertigste van haer weduwschap, die voor haer overlijden gezien heeft, of heeft kunnen zien, twee honderd vijf en negentig kinderen, uit haer voortgesproten* (*u*). Hoe veel regt op de nakomelingschap heeft niet de heer DENISE, die in den ouderdom van drieënzeventig jaren zich, in het jaer 1770, vader bevond van honderd en een, zoo kinderen, als kleenkinderen en achterkleenkinderen, waervan 'er agtenzestig in het leven waren! (*v*).

(*u*) *Essais sur Paris* de M. de SAINTFOIX.

(*v*) De heer DENISE is geregtsvorderaer des konings in de landstreek van Lion, het algemeene landt van Rouaen, en het kerspel de la Feuillée. De openbare nieuwspapieren vermeldden, in het jaer 1770, dat zes zijner kleendochteren zwanger waren.

Einde van het Eerste Deel.

